

Venäjä Suomen uhkakuvapolitiikassa 1991-1994. Analyysi
poliittisten päättäjien luomista uhkakuvista laajentuneen
turvallisuuskäsityksen näkökulmasta

Ville Aleksi Rantamaa
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Poliittinen historia
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department -	
Tekijä – Författare – Author Rantamaa Ville Aleksi			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Venäjä Suomen uhkakuvapolitiikassa 1991-1994. Analyysi poliittisten päättäjien luomista uhkakuvista laajentuneen turvallisuuskäsityksen näkökulmasta			
Oppiaine – Läroämne – Subject Poliittinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Elokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 87
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa tarkastellaan Venäjästä luotuja uhkakuvia Suomen uhkakuvapolitiikassa kylmän sodan jälkeisinä vuosina. Tarkasteluajanjaksona on Neuvostoliiton viimeiset hetket niin kutsutun Janajevin vallankaappausyrityksen jälkeen elokuusta 1991 päättyen vuoden 1994 loppuun. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeiseen Venäjään liitettyjä uhkakuvia peilataan suhteessa kylmän sodan jälkeiseen turvallisuuspoliittiseen murrokseen ja turvallisuuskäsitysten laajenemiseen. Tarkoituksena on täydentää osittain uudella aineistolla kylmän sodan jälkeisen uhkakuvapolitiikan tutkimusta, joka on painottunut 90-luvun jälkimmäiselle puoliskolle.</p> <p>Uhkakuvien luomista käsitellään politiikan tutkimuksessa käytetyn ja kylmän sodan jälkeiselle ajalle ominaisen laajan turvallisuuskäsityksen sekä Kööpenhaminan koulukunnan turvallistamisen teorian kautta. Teoreettisessa viitekehyksessä sekä käsitteistössä nojataan vahvasti Jarno Linne'llin uhkakuvapolitiikkaa käsittelevään väitöskirjaan. Tutkielman rakenteessa näkyvä temaatittainen uhkakuvien jaottelu pohjautuu koulukunnan turvallisuuden eri ulottuvuuksiin. Aineistona uhkakuvien tarkastelussa on käytetty Esko Ahon hallituksen ministereiden sekä presidenttien Koivisto ja Ahtisaari ulko- ja turvallisuuspoliittisia puheita. Puheita täydentävät valtioneuvoston selonteot. Lisäksi tutkielmassa hyödynnetään ulkoministeriön arkistomateriaalia, joka avaa julkisuuden ulkopuolelle jäänyttä tilannekuvan luomista Venäjästä ja siitä kumpuavista riskeistä.</p> <p>Uhkakuvat Venäjästä kytkeytyivät yleiseen epävarmuuteen tulevasta ja sen sisäisestä kehityskulusta. Venäjän ensimmäiset vuodet näyttäytyivät sisäisenä valtakamppailuna Jeltsinin uudistuspolitiikan ja opposition välillä, eikä valtion luisumista sisällissotaan voitu poissulkea. Tähän epävarmuuteen kytkeytyivät Venäjän vaikeat suhteet Baltian maihin koskien neuvostojoukkojen kotiuttamista sekä venäläisvähemmistön kohtelua Baltiassa. Lisäksi Suomea epäilytti venäläisessä politiikassa esiin noussut isovenäläinen kansallismielisyys. Turvallisuuden eri ulottuvuuksia tarkastellessa siirtymisprosessi kohti laajentuneen turvallisuuden käsitystä oli jo alkanut tutkielman tarkasteluajankohdan aikana. Suursodan uhka oli kaikkien tarkastelussa olleiden päättäjien mukaan kylmän sodan myötä väistynyt ja tilalle olivat tulleet uudenlaiset uhkakuvat. Vaikka sotilaallisia uhkakuvia Venäjästä luotiin yhä esimerkiksi Kuolan niemimaasta, Suomen lähialueille sijoitettujen venäläisjoukkojen tai ydinaseistuksen säilömistä muodossa, nostettiin ympäristöllisiä sekä sosiaalitaloudellisia uhkakuvia yhä enemmän esille. Hallituksen avainministerit kuvasivat venäläisydinvoimailoiden heikkoa tilaa suurimpana uhkatekijänä Suomelle. Ydinvoimailoihin liittyviä riskejä tarkasteltiin myös julkisuuden ulkopuolella runsaasti, mikä selviää ulkoministeriön teettämien selvitysten perusteella. Muita ympäristöön liittyviä turvallisuusriskejä olivat ydinjätteen käsittely ja sen säilöminen. Lisäksi päättäjät olivat huolissaan Eurooppaa jakavasta sosiaalisesta ja taloudellisesta kuilusta. Kuilun voitiin nähdä synnyttävän tulevaisuudessa uhkia esimerkiksi hallitsemattomana maahanmuuttona tai rikollisuutena, vaikka näiden erittely jäi varsin vähäiselle huomiolle kokonaisuudessaan.</p> <p>Poliittisten päättäjien puheista oli havaittavissa tietoisuus turvallisuuskentän laajentumisesta ja toisaalta sen jakamattomuudesta. Sitä kuvastivat ennen kaikkea viittaukset itse politiikan tutkimuksen käsitteistöön. Uhkakuvat nähtiin myös laajempaan kuin Suomea koskehtavana, useimmin maanosaa koskehtavana uhkina. Tämä näkyi etenkin ympäristöllisiä uhkia sekä taloudellista ja sosiaalista kuilua käsittelevissä puheissa. Näiden torjumiseksi päättäjät viittasivat puheissaan eurooppalaisen yhteistyön syventämisen tarpeellisuuteen. Viittaukset koko maanosan tulevaisuutta käsittelevistä kysymyksistä liittyivät todennäköisesti Suomen jäsenyyssprosessiin Euroopan yhteisössä ja myöhemmin unionissa. Lisäksi yhä kohdennetumpi uhkakuvien maalaaminen Venäjästä kertoi paitsi kylmän sodan jälkeisestä uudesta ulko- ja turvallisuuspoliittisesta linjasta, mutta myös Suomen tarpeesta harjoittaa lähialuepolitiikkaa. Usein selonteissa tai päättäjien puheissa mainitut uhkakuvat ja niiden eskaloituminen olivat kytköksissä siihen, mihin suuntaan Venäjä oli kehittymässä. Siksi Suomi halusi kantaa huolensa ja vastuunsa Venäjän tukemisessa demokratian ja markkinatalouden tielle, osaksi syvempää eurooppalaista yhteistyötä. Toisaalta Venäjään liittyvä uhkakuvakeskeisyys kertoi myös siitä, että Suomen geopoliittiset realiteetit eivät olleet muuttuneet ja Venäjä nähtiin yhä ainakin sotilaallisena suurvaltana, johon Suomi myös kylmän sodan päätyttyä turvallisuuspolitiikkansa perusti.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Venäjä, Neuvostoliitto, uhkakuvapolitiikka, turvallistaminen, uhkakuvat, turvallisuuspolitiikka, 90-luku			

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	1
1.1	TUTKIMUSAIHE.....	1
1.2	AIEMPI TUTKIMUS.....	2
1.3	TUTKIMUSTEHTÄVÄN RAJAAMINEN JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	5
1.4	KESKEISISTÄ KÄSITTEISTÄ JA TEOREETTISESTA VIITEKEHYKSESTÄ.....	7
1.5	AINEISTOSTA JA TUTKIELMAN RAKENTEESTA.....	11
2	TURVALLISUUDEN KÄSITTEEN LAAJENEMINEN SUOMALAISESSA POLITIIKASSA.....	13
2.1	KANSAINVÄLISEEN TURVALLISUUSRATKAISUUN KYTKEYTYMINEN VASTAUKSENA LAAJENEVIIN UHKAKUVIIN.....	14
2.2	VIITTAUKSET POLITIIKAN TUTKIMUKSEEN.....	16
2.3	VAKIINTUNEIDEN UHKAKUVIEN POISTUMINEN.....	19
3	VENÄJÄ EPÄVARMUUSTEKIJÄNÄ SUOMEN TURVALLISUUDELLE	21
3.1	VENÄJÄN POLIITTISEN KEHITYKSEN SEURANTA.....	22
3.1.1	NKP:N LUHISTUMINEN JA VALTATYHJIÖ	22
3.1.2	ZHIRINOVSKI JA ISOVENÄLÄISYYS (CHAUVINISMI)	24
3.1.3	POLIITTINEN VALTATAISTELU JELTSININ JA HALLITUKSEN UUDISTUSPOLITIIKAN SEKÄ PARLAMENTIN VÄLILLÄ	28
3.2	SISÄINEN KEHITYS JA VAKAUDEN MERKITYKSEN KOROSTAMINEN	29
3.3	EPÄVAKAAN VENÄJÄN KYTKEMINEN OSAKSI EUROOPPALAISTA TURVALLISUUSJÄRJESTELMÄÄ.....	33
3.4	ULKOSUHTEET: KIISTAT BALTIAN MAIDEN KANSSA	34
3.4.1	NEUVOSTOJOUKKOJEN POISVETÄMINEN BALTIASTA	36
3.4.2	ULKOVENÄLÄISTEN ASEMA BALTIASSA	38
4	UHKAKUVIEN TEMAATTINEN JAOTTELU	42
4.1	SOTILAALLISET UHAT	42
4.1.1	SUURSODAN UHAN VÄISTYMINEN.....	42
4.1.2	VENÄLÄISET SOTILASJOUKOT SUOMEN LÄHIALUEILLA	45
4.1.3	YDINASEIDEN VÄHENTÄMINEN JA YDINASETEKNOLOGIAN LEVIÄMISEN UHKA.....	49
4.1.4	SOTILAALLISEN PAINOPISTEEN SIIRTYMINEN LÄHEMMÄS SUOMEN RAJOJA	53
4.2	YMPÄRISTÖLLISET UHAT	56
4.2.1	VENÄLÄISET YDINVOIMALAITOKSET JA YDINJÄTTEEN KÄSITTELY – SOSNOVYI BORIN VAROITTAVA ESIMERKKI.....	58
4.2.2	MUUT YMPÄRISTÖSAASTEET	65
4.2.3	NOVAJA ZEMLJA JA BARENTSIN ALUE	66
4.3	TALOUDELLINEN JA SOSIAALINEN KUILU UHKAKUVIEN SYNNYTTÄJÄNÄ.....	69
4.3.1	HALLITSEMATON MAAHANMUUTTO JA PAKOLAISUUS	71
4.3.2	RAUTAESIRIPUN TAKAA PALJASTUNUT ELINTASOKUILU.....	72
4.3.3	RIKOLLISUUS.....	75
5	JOHTOPÄÄTELMÄT	77
	LÄHDELUETTELO.....	83
	ALKUPERÄISAINEISTO.....	83
	Arkistoaineisto	83
	Julkaistu alkuperäisaineisto.....	83
	TUTKIMUSKIRJALLISUUS	84
	VERKKOJULKAISUT	87

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaihe

Neuvostoliiton johtaman itäblokin hajoaminen ja kylmän sodan päättyminen olivat selkeä murroskohta 1900-luvun historiassa, mikä merkitsi Suomen kannalta sen turvallisuusympäristön muutosta. Romahtaneen Neuvostoliiton tilalle oli tullut sisäisistä vaikeuksista kärsivä ja epävakaa Boris Jeltsinin johtama Venäjä, joka kuitenkin oli osoittanut myönteisyyttä länttä kohtaan sekä luottamusta naapurimaalleen Suomelle.¹ Samaan aikaan Suomi pohti jäsenyyden hakemista Euroopan yhteisöstä (EY) ja sitä, miten itäisen naapurin huomioon ottaminen oli sovittavissa yhteen tulevan, integraatioon suuntautuvan, politiikan kanssa. Toisiko yhteisön jäsenyys tarvittua turvaa, mikäli Venäjästä alkaisi syntyä ongelmia?

Kylmän sodan päättyminen merkitsi myös muutosta turvallisuuskäsityksessä. Aiemmin suurvaltojen vastakkainasettelun aikana hallinnut valtiokeskeinen ja sotilaslähtöinen uhkakuvapolitiikka oli muuttumassa moniulotteisemmaksi. Turvallisuuskäsityksen muutos oli paikallaan, jotta voitiin perustella tiettyjen organisaatioiden, muun muassa Pohjois-Atlantin liiton (Nato) tai Puolustusvoimien, olemassaolo. Sotilaallisen ulottuvuuden väistyessä toistaiseksi taka-alalle tarvittiin uudenlaisia uhkia, joihin varautua.

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on Suomen turvallisuuspolitiikassa Venäjään liitetyt uhkakuvat federaation ensimmäisinä vuosina. Aihetta lähestytään kylmän sodan jälkeisen laajan turvallisuuskäsityksen ja Kööpenhaminan koulukunnan turvallistamiskäsitteen kautta. Tutkielman pyrkimyksenä on analysoida Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisten päätöksentekijöiden luomia ja käsittelemiä uhkakuvia Neuvostoliiton perilliseksi tunnustetusta Venäjän federaatiosta ja sen kehityksestä.

---

¹ Esim. Blomberg, Jaakko (2011): Vakauden kaipuu. WSOY, Helsinki, 308, e-kirja. Blomberg viittasi Suomen hallituksen vuoden 1990 selontekoon, jossa käsiteltiin hänen mukaansa laajasti Suomen kansainvälisen turvallisuusympäristön muutosta; Blomberg, 1122.

1.2 Aiempi tutkimus

Suomalainen uhkakuvatutkimus on pitkälti keskittynyt sotilaallisiin uhkakuviin tai yksittäiseen uhkatekijäkokonaisuuteen, jolla on ollut merkitystä etenkin sotilaspoliittisella saralla.²

Jarno Limnéll tutkii väitöskirjassa *Suomen uhkakuva politiikka 2000-luvun alussa* (2009) sotilaallisten ja ei-sotilaallisten uhkakuvien rakentumista valtion virallisella tasolla. Aineistona väitöskirjassa on pääasiassa valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisia selontekoja sekä lukuisia henkilöhaastatteluita. Väitöskirjan lopputulokset viittaavat turvallisuuden ja uhkakuvien politisoitumiseen. Limnéll tarkastelee uhkakuvien muodostumisen lisäksi Venäjän sotilaallisen uhan säilymistä Suomen virallisessa uhkakuva politiikassa. Samalla hän kuitenkin toteaa Venäjään liittyvien uusien uhkien konkretisoituneen. Väitöskirjassa käydään läpi myös lyhyesti virallisten uhkakuvien muodostumisen aina 1970-luvulta lähtien. Tässä yhteydessä hän toteaa sotilaallisten uhkakuvien hallinneen turvallisuuspoliittista kenttää 90-luvulle asti. Kylmän sodan muutoksen jälkeinen käänne uhkakuva politiikassa näkyi selkeästi vasta valtioneuvoston selonteossa *Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys* (1992), jossa ei-sotilaalliset uhkakuvat nousivat esiin ensimmäisestä kertaa yksittäistapauksia enemmän. Myöhemmin vuoden 1995 ja 1997 ulko- ja turvallisuuspoliittiset selonteot noudattelivat tätä annettua linjaa.³

Arto Nokkalan yleisen valtio-opin lisensiaattitutkimus *Turvallisuuden laajeneminen ja uhkakuvien muutos* (1997) puolestaan keskittyy ensin turvallisuuden laajenemista koskevaan tieteelliseen keskusteluun. Keskustelun pohjalta tehdään olettamuksia valtion laajasta turvallisuuspolitiikasta etenkin uhkakuvien muutosten kautta. Nokkalan tutkimus kuvailee Suomen uhkakuvien muutosta 1970-luvun lopulta 1990-luvun alkupuolelle käyttäen lähdeaineistonaan ulko- ja turvallisuuspoliittisten päättäjien julkisia puheita, esitelmiä ja asiakirjoja. Suurin osa lähdeaineistosta sisältyy *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja* -teoksiin vuosilta 1978-1994.⁴ Suomen uhkakuvamuutosten tutkimista kylmän sodan päättymisen jälkeisenä aikana Nokkala jatkaa väitöstutkimuksessaan

---

² Limnéll, Jarno (2009): Suomen uhkakuva politiikka 2000-luvun alussa. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29. Edita Publishing Oy, 10 -12.

³ Limnéll, 218-219, 222.

⁴ Nokkala, Arto (1997): Turvallisuuden laajeneminen ja uhkakuvien muutos. Näkökulma Suomen turvallisuuspolitiikkaan kylmän sodan jälkeen. Yleisen valtio-opin kansainvälisen politiikan lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto. Tiivistelmä.

Laajeneva sotilaspolitiikka (2001). Nokkalan mukaan sotilaallisten uhkakuvien rakentaminen koki painetta 80-luvun lopussa, etenkin avoimuuden ja uhkien monipuolistumisen myötä. Väitöskirja toisti väitteen, jonka Nokkala esitti edellisessä tutkimuksessa, eli että ei-sotilaallisten uhkakuvien esiin astumisesta huolimatta uhkakuvat säilyivät silti enimmäkseen poliittissotilaallisena.⁵ Nokkalan tutkimus *Uhka ja kumppani – Venäjä Suomen puolustushallinnossa* (2009) käsittelee puolustusministeriön ja puolustusvoimien tulkintatapoja Venäjästä. Yksi osa tutkimuksesta keskittyy Venäjäkuvan käsittelyyn kylmän sodan jälkeisinä vuosina.⁶

Marika Poutiaisen poliittisen historian pro gradu -tutkielma *Epävakaata horisontissa – Suomalaisten ulkopoliitiikan asiantuntijoiden itänaapuriin liittämät uhka- ja tulevaisuuskuvat 1989-1993* (2014) käsittelee suomalaisten ulkopoliitiikan asiantuntijoiden Neuvostoliittoon ja Venäjään liittämää uhkakuvia ja tulevaisuudenvisioita kylmän sodan päättymisen jälkeisinä vuosina. Asiantuntijoiden rooli tutkielman kohteena pohjautuu käsitykseen siitä, että he olisivat jollain tapaa irrallaan perinteisesti Suomen pidättäytyväisestä ja maltillisuuden perinteen omaavasta virallisesta ulkopoliitiikasta. Tämä mahdollisti osaltaan nopeat ja dynaamiset linjamuutokset, mitkä eroavat Poutiaisen mukaan ”maltillisista” ja ”varsin mitäänsanomattomista” ulkopoliittisista linjapapereista.⁷

Kalevi Ruhala käsittelee väitöskirjassaan *Turvallisuuspolitiikka, ulkopoliitiikan ja strategian peruslinjat ydinaseiden aikakaudella* (1977) turvallisuuskäsitettä kansallisesta, kansainvälisestä sekä kansalaisen näkökulmasta. Hän viittaa kansallisen turvallisuuden olevan objektiivisen ”tosiasian” sijaan suhteellinen tunne, joka vaihtelee esimerkiksi valtion arvojen perusteella. Ydinaseiden aikakaudella turvallisuusongelmat muuttuivat yleismaailmallisiksi, mikä on lisännyt kollektiivista turvallisuutta, jota kansainvälinen turvallisuus edustaa. Kansalaisen turvallisuus taas perustuu ihmisen perustarpeisiin eli henkilökohtaiseen turvallisuuteen.⁸ Tässä kohtaa on huomioitava

---

⁵ Nokkala, Arto (2001): *Laajeneva sotilaspolitiikka*. Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa. Väitöskirja, Lapin yliopisto.

⁶ Nokkala, Arto (2009): *Uhka ja kumppani*. Venäjä Suomen puolustushallinnossa. Julkaisusarja 1, Strategian tutkimuksia no 28. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Helsinki.

⁷ Poutiainen, Marika (2014): *Epävakaata horisontissa – Suomalaisen ulkopoliitiikan asiantuntijoiden itänaapuriin liittämät uhka- ja tulevaisuuskuvat 1989-1993*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, 15-16.

⁸ Ruhala, Kalevi (1997): *Turvallisuuspolitiikka, Ulkopoliitiikan ja strategian peruslinjat ydinaseiden aikakaudella*. Ulkopoliittinen instituutti, Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli, 20-26.

väitöskirjan julkaisuajankohta, joka viittaa siihen, että turvallisuuden monitahoinen käsittely ja sen subjektiivisuus ymmärrettiin jo 70-luvun lopulla.

Steve Lindberg käsittelee puolestaan väitöskirjassaan *Hotbilder för Finland, Säkerhetspolitisk förändring och kontinuitet* (1994) uhkakuvia sotilaspainotteisten uhkakuvien ja suomalaisen puolustussuunnittelun kautta. Lisäksi Lindberg pohtii lyhyesti myös Venäjän tulevaisuutta ja sen puolustusajattelun ja -rakenteiden muutosta.⁹

Lisäksi on julkaistu teoksia, jotka käsittelevät kokonaisvaltaisemmin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan murrosta 1990-luvun vaihteessa, mutta osaltaan myös ovat pyrkineet piirtämään kuvaa uhkakuvapolitiikasta. Tutkimuksen määrä tällä aihealueella on runsas, mutta tutkielman kysymyksenasettelun kannalta on mainittava Jyri Saanion pro gradu -tutkielma *Idän etupiiristä lännen etuvartioksi? – Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka muutoksessa vuodesta 1989* (1997). Tämä ehkä pro gradu -tutkielmaksi liiankin suureksi paisunut teos käsittelee laajasti ”muutosvastarintaisen” Suomen joutumista reagoimaan ja sopeutumaan yllättäviin ulkoisen ympäristön muutoksiin turvallisuus- ja puolustuspoliittisella kentällä.¹⁰

Suomen kylmän sodan aikaisia ulkopoliitiikan perusteita sekä niiden muutosta uuden kansainvälisen ympäristön kynnyksellä käsittelee Tuomas Forsbergin ja Tapani Vaahtorannan toimittama, useita alan tutkijoiden kirjoituksia sisältävä teos *Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen* (1993). Teoksen kautta voidaan syventyä 90-luvun alun vallitsevaan ulkopoliittisiin ajattelusuuntauksiin.¹¹

Ulkoministeriön arkiston Venäjään liittyvää asiakirjakokoelmaa 90-luvun alkupuolelta ovat tutkineet Ilmar Metsalo (2016) sekä Topi Juga (2018) pro gradu -tutkielmissaan. Edellisen tutkielma on keskittynyt tutkimaan ulkoministeriön tuottamaa analyysiä Baltian

---

⁹ Lindberg, Steve (1994): *Hotbilder för Finland, Säkerhetspolitisk förändring och kontinuitet*. Väitöskirja, Åbo Akademi.

¹⁰ Saanio, Jyri (1997): *Idän etupiiristä lännen etuvartioksi? Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka muutoksessa vuodesta 1989*. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, tiivistelmä.

¹¹ Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (toim.) *Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen*. Gaudeamus, 1993.

itsenäistymiskehityksestä Neuvostoliitosta. Jälkimmäinen taas on tutkinut Suomen ja Venäjän perussopimuksen muotoutumista sekä siihen sisältyvää vähemmistöartikkelia.¹²

1.3 Tutkimustehtävän rajaaminen ja tutkimuskysymykset

Kuten jo aiemmin tässä johdantokappaleessa mainittiin, tulee pro gradu -tutkielma tarkastelemaan Suomen uhkakuvapolitiikkaa 1990-luvun alussa keskittyen Venäjästä luotuihin uhkakuviin. Tutkimuksessa uhkakuvien ”muodostajina” toimivat Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittiset päätöksentekijät. Tätä näkemystä avataan myöhemmin tutkielman teoreettisessa viitekehityksessä. Aiheen rajaaminen Suomen viralliseen uhkakuvapolitiikkaan johtuu osittain siitä, että Marika Poutiaisen poliittisen historian pro gradu -tutkielma tarkasteli Venäjään kohdistuneita uhkakuvia nimenomaan asiantuntijoiden näkökulmasta. Tämä toimii osaltaan vastinkappaleena Poutiaisen vastaavalle. Näin ollen tutkielmat voitaisi haluttaessa asettaa myös vertailun kohteiksi. Tutkimusaihe rajautuu Venäjään ja siitä kumpuaviin uhkakuviin siksi, että Suomessa kylmän sodan jälkeiset uhkakuvat olivat usein lähtöisin Venäjästä. Verrattaessa kylmän sodan aikaiseen turvallisuuspolitiikkaan, 90-luvun uhkakuviin Venäjä mainittiin uhkien lähteenä yhä enemmän, mikä kertoo muutoksesta poliittisessa ilmapiirissä.¹³

Ulko- ja turvallisuuspoliittisten päätöksentekijöiden määrittäminen on tärkeää, jotta pystytään yksilöimään ne toimijat, joiden toiminnasta olen tutkielmassa erityisesti kiinnostunut. Tutkimusajankohtana Suomen tasavallan presidentteinä toimivat Mauno Koivisto vuoteen 1994 asti Martti Ahtisaaren seurattessa häntä tämän jälkeen. Venäjän federaation alkuvuosina 1991-1994 Suomessa toimi Esko Ahon johtama porvarillinen hallitus.¹⁴ Selkeimpinä ulko- ja turvallisuuspolitiikan puhujina toimivat presidenttien ja pääministerin lisäksi ulkoministerit Paavo Väyrynen ja Heikki Haavisto sekä puolustusministeri Elisabeth Rehn.¹⁵ Lisäksi tutkielmassa otetaan huomioon aineistosta

---

¹² Metsalo, Ilmar (2016): Vallanvaihto suomalaissilmin: Suomen ulkoasiainministeriön analyysit Baltian itsenäistymiskehityksestä 1986-1991. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Juga, Topi (2018): ”Kävi niin, että emme istuneet tuolien väliin”: Suomen ulkopoliittisen johdon tilannekuva Suomen perussopimuksen ja sen vähemmistöartiklan muotoutumisen aikana. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

¹³ Ks. Nokkala (1997), johtopäätelmät.

¹⁴ Esko Ahon hallitus toimi 26.4.1991-13.4.1995 ja hallituksen muodostivat Kansallinen kokoomus, Suomen Keskusta, Suomen ruotsalainen kansanpuolue sekä Suomen kristillinen liitto.

¹⁵ Väyrynen erosi hallituksesta ja ulkoministerin paikalta toukokuussa 1993. Tilalle Aho nimitti MTK:n silloisen puheenjohtajan Heikki Haaviston.

runsaasti löytyneen ulkoministeriön poliittisena alivaltiosihteerinä toimineen Jaakko Blombergin puheenvuorot.

Tutkielman aikarajaus noudattelee historiallisia tapahtumia sekä valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittista selontekomenettelyä. Aikarajauksen alkuna on Neuvostoliiton viimeiset hetket Venäjän näkökulmasta Janajevin vallankaappausyrityksen jälkeen. Tarkastelu päättyy vuoden 1994 loppuun. Syynä rajaukselle on ennen kaikkea vuonna 1995 valtioneuvoston aloittama turvallisuuspoliittisten selontekojen traditio, joka on jatkunut tähän päivään asti. Turvallisuuspoliittisten selontekojen sisältöä on tutkittu Limnellin mukaan paljon. Selontekojaa voidaan pitää osaltaan yleisenä linjanvetona, jossa määritellään Suomen viralliset uhkakuvat. 1990- ja 2000-luvun uhkakuvatutkimukset ovatkin perustuneet pääosin näiden selontekojen analysointiin. Selontekomenettelyyn siirtyminen myös merkitsi turvallisuus- ja puolustuspolitiikan parlamentarisoitumista. Vuoden 1995 selonteon myötä turvallisuus sen laajassa merkityksessä vakiintui osaksi suomalaista turvallisuuspolitiikkaa. Turvallisuuden käsitteistöä avataan seuraavassa alaluvussa tarkemmin. Muutos ei kuitenkaan ole voinut olla yhtäkkinen, vaan taustalla on ollut prosessi käsitysten muutoksesta turvallisuuspoliittisille asialistoille jo kylmän sodan ajalta, kuten Limnell toteaa.¹⁶ Tätä prosessia todennetaan selontekoa edeltäviltä vuosilta kylmän sodan jälkeen.

Arto Nokkala on lisensiaatintutkimuksessaan pohtinut Suomen uhkakuvien muutosta 1970-luvun lopulta 1990-luvun alkupuolelle perustaen lähteekseen kuitenkin yksipuolisen aineiston ulkoministeriön vuosittain julkaistavaan lausuntojen ja asiakirjojen kokoelmiin. Tarkoitukseni on osittain täydentää hänen tekemäänsä tutkimusta poliittishistoriallisella näkökulmalla keskittyen vain Venäjään liittyviin uhkiin ja 90-luvun alkuun. Tuona aikana muuttunut turvallisuusympäristö ja Venäjän vaikeasti ennustettava tulevaisuus vaikeuttivat myös uhkakäsityksen muodostamista.

Pääasiallisena tutkimuskysymyksenä on selvittää Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa Venäjään liitettyjä uhkakuvia peilaten niitä muuttuneeseen turvallisuusympäristöön sekä turvallisuuskäsitysten laajenemiseen. Tähän tutkimuskysymykseen sisältyy useita alakysymyksiä kuten: millaisia Venäjään liitetyt

---

¹⁶ Limnell, 222 & 236. Limnell väittää parlamentarisoitumisen merkinneen uhkakuvien siirtymistä lähemmäs arkipäiväistä, ”normaalia” politiikkaa.

uhkakuvat olivat ja millaisia uhkia mahdollisesti pyrittiin poistamaan uhkakuvapolitiikasta? Millaisia laajenevaan turvallisuuskäsitykseen kuuluvia uhkia mahdollisesti jätettiin huomiotta? Uhkien erittelyn kautta pyritään vastaamaan kysymykseen, miten turvallisuuskäsitteen laajeneminen näkyi uhkakuvapolitiikassa.

1.4 Keskeisistä käsitteistä ja teoreettisesta viitekehyksestä

Limnell käsittelee väitöskirjassaan ansiokkaasti turvallisuuden käsitettä sekä sen ympärille muodostunutta teoreettista tutkimusta. Hänen mukaansa turvallisuuden määrittelemisessä on otettava huomioon käsitteen kontekstisidonnaisuus ja sen subjektiivinen ja kiistanalainen luonne. Turvallisuuskäsitys on muodostunut yleiskäsitteeksi, jolla voidaan tavoittaa kaikki tärkeä ja se merkitsee jokaiselle jotakin. Samalla se on tuomittu myös käyttökelvottomaksi ja sen koko olemassaolo on voitu kyseenalaistaa.¹⁷

Moniselitteinen turvallisuuskäsite ei välttämättä tarkoita samaa asiaa politiikan tutkimuksessa kuin arkikielessä käytettynä. Toisaalta politiikan tutkimuksessakaan sillä ei ole yksiselitteistä määritelmää. Totuttu määritelmä turvallisuudelle on merkinnyt vapautta uhkista tai kykyä puolustautua niitä vastaan. Olennaisimpia kysymyksiä turvallisuutta kohtaan ovat ketä tai mitä turvataan, keneltä tai miltä turvaudutaan ja miten turvautuminen tapahtuu.¹⁸ Poliitiikan tutkimuksessa turvallisuus on usein jakautunut kapeaan ja laajaan turvallisuuskäsitykseen. Kapeassa turvallisuuskäsityksessä tai nk. perinteisessä turvallisuudessa turvattava kohde on ensisijaisesti valtio, jota uhataan pääsääntöisesti sotilaallisella toiminnalla muiden valtioiden toimesta. Tällainen käsitys vallitsi etenkin kylmän sodan aikana ja sen vaikutus turvallisuuskäsityksessämme on nähtävissä tänäkin päivänä.¹⁹ Laaja turvallisuuskäsitys poikkeaa perinteisestä käsityksestä siinä, että siinä voidaan puhua turvallisuudesta myös muilla tasoilla kuin valtiollisella. Se käsittelee taloudellista, yhteiskunnallista, ympäristöllistä sekä kansalaisten turvallisuutta ja hyvinvointia koskevia seikkoja. Uhat voivat olla sotilaallisten lisäksi myös ei-sotilaallisia. Tarkastelen tutkielmassani uhkakuvia juuri tästä laajan turvallisuuskäsityksen näkökulmasta.

---

¹⁷ Limnell, 43.

¹⁸ Eskola, Susanna (2008) Turvallisuus käsitteenä. Julkaisusarja 3, Strategian asiantietoa, No 10. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos.

¹⁹ Ibid., 50-51.

Ajatus siitä, että turvallisuus laajenee koskemaan muita kuin pelkästään valtiollista suvereniteettia sekä uhkamallien ei-sotilaallistumista ei ole kuitenkaan täysin ongelmaton. Turvallisuus-käsitteen epämääräisyys ja suhteellisuus altistavat sen voimakkaammin poliittiselle käytölle, jossa turvallisuus voidaan määritellä ja tulkita tarkoituksenmukaisemmalla tavalla tilanteen mukaan.²⁰

Turvallisuuden käsitteeseen liittyy läheisesti uhkakuvan käsite. Limnéllin konstruktivistinen lähestyminen turvallisuuteen lähtee siitä, että uhkakuvien rakentamisen voidaan sanoa olevan aina sosiaalista toimintaa ja tapahtuvan erilaisten intressien kautta. Sosiaalisen toiminnan kautta myös politiikka on läsnä uhkakuvien rakentamisessa. Uhkakuvalla ei siis ole olemassa yhtä todellisuutta. Julkisissa asiakirjoissa esitetyt tai muuten julkisesti lausut uhkakuvat heijastavat Limnéllin mukaan valtion ulkoisen ja sisäisen toimintaympäristön lisäksi erilaisia pyrkimyksiä senhetkisessä laajemmassa poliittisessä kentässä. Perinteisessä turvallisuuskäsityksessä uhan määrittäminen noudatti tuttua kaavaa: uhka = tahto x kyky. Tämä kuitenkin soveltuu erittäin huonosti laajennettuun turvallisuuskäsitykseen. Kaavan käyttökelpoisuus siis väheni kylmän sodan päätyttyä uhka-termin merkityksen laajentuessa sotilaallisista uhkakuvista moninaisemmiksi yhteiskunnan uhiksi ja haasteiksi. Limnéll nostaa pakolaisuuden sekä ympäristöongelmat esimerkeiksi, jotka eivät sovi hyvin kuvaamaan jonkun toimijan tahtoa tai kykyä.²¹

Uhkakuvapolitiikkaa ilmentävät intressien vastakkaisuudet uhkakuvissa. Uhkakuvapolitiikkaan liittyy poliittisten toimijoiden kamppailu siitä, mitkä uhkakuvat tulisi ymmärtää valtiotason virallisina uhkina ja missä muodossa nämä uhat tulisi kuvata.²² Valtiotason määritettyjä uhkakuvia ovat esimerkiksi valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon linjaukset. Uhkakuvapolitiikassa on otettava huomioon valtion ei-julkiset uhkakuvat, joita ei avoimien selontekojen linjauksissa mainita. Aiemmat tutkimukset ovat viitanneet tähän salassa pidettävään uhkakuvien asialistaan. Limnéll pohtii salatun asialistan saattavan tarkentaa julkilausuttuja uhkakuvia, antavan tietoja uhkakuvien rakentamistiedoista tai esittävän julkisesta turvallisuusajattelusta

---

²⁰ Ibid., 44.

²¹ Ibid., 65-66.

²² Ibid., 68-70.

eriäviä uhkakuvia. Salassa pidetyt asiakirjat voivat olla myös historian tutkimuksen ulottumattomissa. Kuitenkaan suomalaisessa avoimessa yhteiskunnassa ei ole syytä olettaa, että salattu asialista sisältäisi julkisista uhkakuvamalleista täysin poikkeavia uhkia. Sen lisäksi valtiollisten toimijoiden lausunnoista on mahdollista saada viitteitä salatun asiakirjan sisällöstä.²³

Limnell kiteyttää perinteisen turvallisuusorientaation perustan olevan kylmässä sodassa, joka määritteli olemassaolonsa aikana turvallisuuskenttää. Turvallisuustutkimus keskittyikin realismiin lähtökohtiin ja turvallisuuspuhunta korosti ennen kaikkea valtiolähtöistä sotilaallista voimankäyttöä.²⁴ Kylmän sodan jälkeen nk. Kööpenhaminan koulukunta on ollut merkittävässä roolissa laajentamassa turvallisuustutkimusta korostamalla turvallisuuden poliittista ja konstruktiivista roolia. Koulukunnan lähestymistapana voidaan pitää turvallisuuden uhkalähtöisyyttä sekä tapaa ymmärtää turvallisuus sotilaallista näkökulmaa laajempaan kokonaisuutena.²⁵ Koulukunta rakentaa turvallisuuden viiteen eri sektoriin: sotilaalliseen, poliittiseen, taloudelliseen, yhteiskunnalliseen sekä ympäristölliseen.²⁶

Koulukunta tunnetaan ehkäpä parhaiten sen keskeisimmästä käsitteestä, turvallistamisesta. Turvallistamisen käsite avataan Barry Buzainin, Ole Wæverin ja Jaap de Wilden kirjoittamassa teoksessa *Security: A New Framework for Analysis* (1998). Turvallistaminen tulee heidän mukaansa ymmärtää poliittisen diskurssina, jolla luodaan yhteisössä esimerkiksi valtiossa ymmärrys jonkin asian uhkana pitämisestä. Turvallisuusuhka tuotetaan siis toimijoiden välisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä.²⁷ Turvallistamisprosessia kuvataan jonkin asian nostamisena ensin ei-poliittiselta tasolta poliittiseksi ja siitä turvallistetulle tasolle. Turvallistamista voidaankin pitää äärimmäisenä muotona politisoimisesta. Turvallistamisella pyritään ohittamaan normaalin demokraattisen toiminnan käytänteet uhan torjumiseksi.²⁸ Tässä tutkielmassa ei niinkään paneuduta politiikan eri tasoihin tai analysoida sitä haluttiinko jonkun uhkakuvan luomisella ohittaa juuri normaalin politiikan käytänteet. Näiden perusteiden

---

²³ Ibid., 103-104.

²⁴ Ibid., 50.

²⁵ Ibid., 53.

²⁶ Buzan, Barry, Waever, Ole ja de Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 27.

²⁷ Buzan ym., 23-26.

²⁸ Ibid., 23-25.

avaamisella kuitenkin halutaan auttaa lukijaa ymmärtämään prosessia turvallistamisen taustalla ja mihin sillä pyritään. Uhkien luomista eli turvallistamista voidaan tutkia esittäen kysymyksiä siitä, kuka tai mikä on turvallistava toimija, mitä nähdään uhkana, kenen tai minkä vuoksi turvallistetaan, mitkä ovat turvallistamisen seuraukset ja missä olosuhteissa turvallistamista tehdään.²⁹ Turvallistamisen Limnéll kiteyttää siten, että siinä on kyse ennen kaikkea uhkakuvan tekemisestä ja siihen on suhtauduttava poliittisena tekona.³⁰

Turvallisuutta ei voida Kööpenhaminan koulukunnan mukaan siis määrittää objektiivisesti, vaan se on sosiaalisesti rakentunut käsite. Uhkakuvat nähdään siis subjektiivisena käsitteenä. Turvallistaminen nojaakin konstruktivistiseen ajattelutapaan siitä, että tuottamamme teksti ja puhe rakentavat omalta osaltaan todellisuutta. Tässä tutkielmassa tarkoituksena onkin Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisten päättäjien puheiden ja erinäisten asiakirjojen kautta selvittää millaisia uhkakuvia muodostettiin vuosina 1991-1994 Venäjästä. Poliittisten päättäjien luoma uhkakuvapolitiikka kertoo myös uhkakuvan tekijöiden omasta todellisuuskuvasta ja turvallisuuskäsityksistä. Aihetta tutkivan on kuitenkin hyvä huomata, että ”turvallisuus”-sanon käyttöä ei tarvitse välttämättä esiintyä puheaktissa tai tekstissä, eikä sen käyttö automaattisesti merkitse turvallistamista.³¹ Eikä turvallisuuspuheaktia siis tapahdu, jos joku vain mainitsee turvallisuuden, vaan uhan olemassaolo on aina rakennettava ja sen torjumiseksi on esitettävä jonkinlaisia keinoja.³² Turvallistamiseen liittyy myös vastakohtainen akti, turvallistamisen purkaminen (desecuritization). Tämä päinvastaiseen suuntaan tapahtuva toiminta on myös puheaktin tulos, mutta on myös pantava merkille, että ei ole olemassa yhtä tarkkaa turvallistamisen kumoamisen puheaktia. Kuta kuinkin kyseessä on turvallistamisen käänteinen prosessi, jossa turvallistetulta tasolta asia lasketaan turvallistetulta tasolta takaisin normaalin poliittisen keskustelun tasolle.³³

Uhan ja uhkakuvan subjektiivinen luonne tekee tutkielman teoreettisesta viitekehyksestä toisaalta haasteellisen, koska turvallistamisen teoria jättää tutkijalle päätettäväksi, miten

---

²⁹ Ibid., 32.

³⁰ Limnéll, 72.

³¹ Buzan ym. 30-34.

³² Buzan ym. 25; Vuori, Juha (2004): Turvallistaminen totalitaarisessa poliittisessä järjestelmässä – makrotason mallin ja mikrotason analyysin yhdistämisestä. *Kosmopolis* 34:3, (4–28), 8.

³³ Williams, Michael C. (2003): Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. *International Studies Quarterly* 47:4, (511-531), 523.

hän tulkitsee keskeiset määritelmät ei-poliittisesta, poliittisesta sekä turvallistetusta tasosta. Toisaalta se antaa myös tutkijalle vapauden asettaa teoria oman tutkimuksen kannalta oikeaan kontekstiin. Tässä tutkielmassa Kööpenhaminan koulukunnan turvallisuuskäsityksestä ja turvallistamisen teoria käsiteltiin varsin pintapuolisesta, koska sen tarkoituksena on vain avata kylmän sodan jälkeisen ajan turvallisuustuntemuksia. Tämä näkyy tutkielmassa Venäjään liittyvien uhkakuvien teemakohtaisessa käsittelyssä. Toisaalta turvallistamisen mallin kautta kyetään järjestelmällisemmin tarkastelemaan uhkakuvien luonnetta niiden taustoineen, kohteineen sekä tarkoituksineen.

1.5 Aineistosta ja tutkielman rakenteesta

Pääasiallisena aineistona tutkielmassa on käytetty ulkopoliittisia- ja turvallisuuspoliittisia puheita tarkasteluvuosilta. Poliittisia puheita on koottuna teemoittain ulkoministeriön kustantamaan *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja* -kokoelmiin. Aineistoa on lisäksi täydennetty Ulkopoliittisen instituutin ylläpitämällä sähköistetyllä EILEN-arkistolla. Aiemmin uhkakuvia tutkinut Jarno Limnéll käytti aineistonaan valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisia selontekoja, joiden perinne aloitettiin vuodesta 1995. Tutkielman tarkasteluvuosilta löytyy kuitenkin valtioneuvoston vuosittain teettämiä selontekoja eduskunnalle vaihtelevin teemoin, mitkä sivuavat Suomen turvallisuuspoliittista kenttää ja sieltä nousevia uhkakuvia. Aineistona käytetään seuraavia valtioneuvoston selontekoja: *Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle ajankohtaisista ulkopoliittista kysymyksistä 14.11.1991, Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys – Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomelle 9.1.1992 sekä Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta – Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot* (1993).

On totta, että esimerkiksi lehdistölle annetut lausunnot tai valtiopäivillä käydyistä keskusteluista olisi voitu saada täydennystä suomalaisen uhkakuvapolitiikan karttaan kyseisiltä vuosilta. Tutkielmassa on kuitenkin haluttu tehdä myös selkeää rajausta aineiston keruun osalta, mikä osoittautui riittäväksi tuottamaan vaatimuksia vastaava tutkielma. Aineiston mahdollinen puute on kuitenkin hyvä tiedostaa tutkielmaa lukiessa.

Toisena merkittävänä aineistolähteenä on käytetty ulkoministeriön arkistomateriaalia tutkielman tarkasteluajankohdan vuosilta, mikä avaa julkisuuden ulkopuolelle jäänyttä tilannekuvan luomista Venäjästä ja siitä kumpuavista riskeistä. Suurin osa uhkakuvista

tuodaan esille Venäjän ja Suomen suhteita käsittelevien asiakirjojen yhteydessä. Lisäksi esimerkiksi Venäjän ydinturvallisuudelle on olemassa oma aihekansionsa. Moskovan suurlähetystön raportit Venäjän sisäisestä politikasta antoivat yksityiskohtaista tietoa aikalaiskokemuksista Venäjän kaoottisina vuosina.

Tutkielman rakenne mukailee aiemmin mainittuja Kööpenhaminan koulukunnan turvallistamiseen liitettyjä turvallisuuden ulottuvuuksia: sotilaallista, ympäristöllistä, ja sosiaalistaloudellista ulottuvuutta. Ensin kuitenkin halutaan käsitellä puheissa esille tulleet viittaukset poliittisten päättäjien turvallisuuskäsityksistä ja niiden laajenemisesta. Lisäksi käydään läpi puheissa esille tulleet viittaukset turvallisuusympäristön murroksesta Suomen näkökulmasta.

2 Turvallisuuden käsitteen laajeneminen suomalaisessa politiikassa

Kylmän sodan päättyminen merkitsi koko Euroopalle turvallisuuspoliittisen kentän murrosvaihetta. Ydinasepelotteeseen nojautuva kaksinapainen turvallisuusjärjestelmä oli tullut päätökseen ja Suomi oli mukana luomassa omilla poliittisilla päätöksillään uutta turvallisuusympäristöä Itämeren alueella. Selkeinä turvallisuuspoliittisina käännöksinä voitiin pitää Suomen puolueettomuuslinjasta luopumista sekä EY-hakemuksen jättämistä.³⁴ Euroopan integraatio ja kytkeytyminen yhteiseen turvallisuusjärjestelmään, jona EY eittämättä nähtiin, saattoi myös vaikuttaa uudenlaisten uhkakuvien luomiseen. Sen avulla voisi esimerkiksi luoda yhtenäisyyttä torjuessa näitä uhkia. 90-luvun alussa Alpo Rusi ja Jukka Salovaara esittivät neljä uutta turvallisuuskäsitystä: sotilaallisen (military), yhteisen (common), kollektiivisen (collective) sekä kattavan (comprehensive) turvallisuuden. Näillä turvallisuuskäsityksillä voitaisiin luoda turvallisuusjärjestelmä, jolla ratkaistaisiin uudet turvallisuusuhat.³⁵

Johdantoluvussa sekä edellä avattua turvallisuuskäsitysten laajentumista käsittelevät turvallisuuspolitiikan asiantuntijoiden ja tutkijoiden lisäksi ajan poliitikot puheissaan. Eivät sotilaalliset uhkakuvat ja turvallisuuskäsitysten laajeneminen kuvailtiinkin usein toteamuksella, että kylmän sodan aikana vallinnut laaja maanosia kattava suursodan tai ydinsodan uhka oli ohitse. Turvallistamisen purkamista käsitellään kuitenkin tarkemmin tämän pro gradu -tutkielman sotilaallisten uhkien alaluvussa. Vaikka usein juuri muiden kuin sotilaallisten uhkien luetteleminen oli omiaan ilmaisemaan turvallisuuskäsitysten laajenemista, pyritään tässä luvussa tuomaan esille niitä asioita puheissa, jotka ilmensivät puhujan ajatusmaailmaa uusien uhkakuvien luonteesta.

Vuoden 1992 valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle EY-jäsenyyden vaikutuksista luonnehdittiin Venäjän ja euraasialaisen valtioalueen kehitykseen liittyviä epävarmuustekijöitä. Lisäksi todettiin Venäjän ja entisen itäblokin hakeutumisen yhteistyömielessä lähemmäs Natoa kuvastavan turvallisuusongelmien luonteen

---

³⁴ Aunesluoma, Juhana & Mitzner, Veera (2014): Kekseliäs ja ketterä – Suomen ulkopoliitiikan nopeat suunnanmuutokset kylmän sodan päättyessä. Teoksessa Sinkkonen, Ville & Vogt, Henri (toim.) Utopia ulkopoliitikassa: Sarja visioita Suomen asemasta maailmassa. UM Julkaisusarja 3/2014, 16-18.

³⁵ Rusi, Alpo & Salovaara, Jukka (1993): Kylmän sodan jälkeinen epävarma rauha – Suomi Euroopan kehittyvän turvallisuusalueen osapuolena. Teoksessa Forsberg & Vaahtoranta (toim.), 151-152.

muutosta. Nämä muutokset nähtiin selonteossa myönteisinä Suomen kannalta.³⁶ Muutoksen tuulet noteerattiin myös seuraavan vuoden selonteossa (1993), jossa tuotiin esille idän ja lännen välisen kauhun tasapainon muuttuneen jatkuvan epävakauden tilaksi. Samaisessa selonteossa luonnehdittiin Suomen tulevaisuuden uhkia ja esiteltiin sitä, miten kansalaisten uhkakuvat olivat muuttuneet selvästi 1990-luvun alusta lähtien. Viimeisinä vuosina kansalaisten suurimmat uhkakuvat olivat liittyneet entisen Neuvostoliiton tilanteeseen ydinenergian, -aseiden ja mahdollisten pakolaisten saralla. Näitä tarkastellaan tässä pro gradu -tutkielmassa myöhemmin tarkemmin.

Selonteossa pitkän aikavälin tulevaisuudesta uhkakuvat liittyivät turvattomuuteen niin yhteiskunnallisella kuin yksilölliselläkin tasolla.³⁷ Yksilöllisen turvallisuuden huomioon ottaminen näkyi selontekoa varten teetetyllä kansalaiskyselyllä. Voidaankin pohtia sitä, oliko aiemmin maan virallisessa ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa luotu uhkakuvia gallup-vastausten perusteella?

2.1 Kansainväliseen turvallisuusratkaisuun kytkeytyminen vastauksena laajeneviin uhkakuviin

Pääministeri Esko Aho nimesi uuden turvallisuusjärjestelmän roolin muuttuneiden uhkien ratkaisuksi puheessaan Paasikivi-seuran tilaisuudessa syyskuussa 1991. Puhe sijoittui aikaan juuri elokuun Janajevin juntan vallankaappausyrityksen kukistumisen jälkeen. Hän viittasi eurooppalaisen sodan uhan väistyessä maanosaa varjostaviin ongelmiin, jotka liittyivät niin taloudelliseen kuin sosiaalisen eriarvoisuuteen, ekologisiin kriiseihin ja kansallisuuksien välisiin ristiriitoihin. Ahon mukaan näitä uhkia ei kyettäisi torjumaan ”perinteisin keinoin” viitaten todennäköisesti sotilaalliseen voimaan. Ei-sotilaallisten uhkien ratkaisemiseen Aho näki eurooppalaisen yhteistyön ja integraation käsitteinä, jotka sopivat hänen puheensa teemaan ”Suomi Euroopassa” EY-jäsenyyden puolesta.³⁸ Tähän hän palasi vuonna 1993 Maanpuolustuskorkeakoulun avajaispuheessa toteamalla, että turvallisuutta uhkaavien tekijöiden kirjo oli laajentunut muuttuneessa

---

³⁶ Valtioneuvosto (1992): Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomelle 9.1.1992. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 8-9.

³⁷ Valtioneuvosto (1993): Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot. Valtioneuvoston selonteko pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/1993. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

³⁸ Suomi Euroopassa; pääministeri Esko Ahon UKK-muistoesitelmä Paasikivi-seurassa Helsingissä 3.9.1991. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1992, 282.

ympäristössä ja niiden torjumiseksi oli oltava mukana yhä syvenevässä kansainvälisessä yhteistyössä. Suomen oli kansallisen turvallisuuden takaamiseksi kannettava myös vastuunsa kansainvälisen rauhan ylläpitämisestä.³⁹ Puhe sijoittui ajankohtaan, jolloin parlamentin ja Jeltsinin välinen poliittinen konflikti oli taas kiristymässä.

Uuden Euroopan rakentamista läntisen järjestelmän varaan, missä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi (ETYK) oli toiminut innoittajana, luonnehdittiin optimismiksi, jonka ruusuiset kuvat eivät aina vastanneet todellisuutta. ETYKin rinnalla toimivat ja osittain kilpailivat EY sekä Nato, mutta myös Venäjä ja IVY.⁴⁰ Neljän vuosikymmenen ajan ulkoministeriön tehtävissä toiminut diplomaatti Jaakko Blomberg kuvaili myöhemmin muistelmissaan 90-luvun turvallisuuskäsitysten olleen vähemmän sidottuja valtiollisiin rajoihin ja alueiden koskemattomuuteen kuin mitä se vielä kylmän sodan aikana oli. ”Kovan” turvallisuuden rinnalle oli tullut ”pehmeä” turvallisuus, jota ilmensivät aiemmin mainitut järjestäytynyt rikollisuus, pakolaisuus ja ympäristöuhat.⁴¹ Pehmeän turvallisuuden myötä alueellisen koskemattomuuden takaaminen menetti merkitystään ja uusien uhkien torjumiseksi oli väistämättä nojaututtava kansainväliseen yhteistyöhön.

Ulkoministeri Heikki Haavisto käytti 1994 esitelmässään Paasikivi-seuran tilaisuudessa Euroopan unionin (EU) tarpeellisuudesta Suomelle juuri turvallisuusympäristöä perusteena unioniin liittymiseksi. Uusien turvallisuusriskien myötä läntinen Eurooppa joutui jatkossa toimimaan globaalissa ympäristössä, jota sävyttivät erinäiset ongelmat kuten köyhyys, konfliktit ja väestönkasvu.⁴² Nämä nähtiin myös turvallisuushuolina, johon oli haettava ratkaisua laajempaan yhtenäisenä valtioliittona. Haavisto näki unionin Suomen EU-jäsenyyttä käsittelevässä puheessaan eduskunnalle maanosaa vakauttavana tekijänä kylmän sodan jälkeisenä aikana, jota hän ajanjaksona kuvaili kokonaisuutena

---

³⁹ Pääministeri Esko Ahon puhe Maanpuolustuskorkeakoulun avajaisissa 14.1.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 329.

⁴⁰ Blomberg, 925-297.

⁴¹ Blomberg 927-928.

⁴² Ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe Hämeenlinnan Paasikivi-seuran tilaisuudessa 18.4.1994 – Suomi 1990-luvun Euroopan haasteissa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3147/?language=fi> (Luettu 13.9.2019); Mihin Suomi tarvitsee Euroopan unionia?; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston esitelmä Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n seminaarissa 4.5.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 283.

kuitenkin selvästi epävarmemmaksi.⁴³ Onkin tiedossa, että etenkin Haavisto näki jäsenyyden turvallisuuspoliittisen ulottuvuuden ja hänen jokseenkin avoimet ulostulonsa tämän suhteen aiheuttivat närää esimerkiksi presidentti Mauno Koivistossa, joka puuttuikin lausuntoihin.⁴⁴ Haaviston turvallisuuspoliittiseen painotukseen vaikutti tausta maataloustuottajien johtajana ja pyrkimykset vakuuttaa etenkin maanviljelijät, jotka kokivat skeptisyyttä EU-jäsenyyttä kohtaan etenkin taloudellisesta näkökulmasta.

2.2 Viittaukset politiikan tutkimukseen

Viittauksia turvallisuussuhkien laaja-alaisemmasta tarkastelusta antoi puolustusministeri Elisabeth Rehn vuonna 1992 Turvallisuusjohdon kurssilla pitämässä puheessaan. Hän tunnusti olleensa kiinnostunut kansainvälisen politiikan tutkijoiden erilaisista turvallisuuden käsitteistä. Rehn mukaili hyvin paljon aiemmin tässä luvussa esitettyä määritelmää.⁴⁵ Hän käytti viittaamiensa tutkijoiden teoriaa, jonka mukaan turvallisuus voitiin nähdä kollektiivisesta, yhteistyöhön perustuvasta, jakamattoman sekä laaja-alaisen turvallisuuden näkökulmasta. Puheessaan Rehn halusi iskostaa kuulijoihinsa uutta turvallisuusajattelua ja myös uhkakuvien monimuotoisuutta ja toi samalla esille, että hän ei ollut yksin ajatustensa kanssa, vaan taustalla oli muuttunut politiikan tutkimus yhdessä turvallisuusympäristön murroksen kanssa.

Samana vuonna Maakuntalehtien toimittajien neuvottelupäivillä Helsingissä Rehn toi esille uhakuva-termin negatiivisesti latautuneen sävyn. Termi ei johtanut hänen mukaansa hedelmälliseen keskusteluun vaan olisi käytettävä ennemmin termejä vaara- ja riskitekijöistä. Ulkoisen turvallisuuden kannalta vaara- ja riskitekijät ”koskettivat kaikkia elämän osa-alueita” nostoen esille sotilaallisten tekijöiden lisäksi ympäristöön, poliittiseen ja taloudelliseen painostukseen sekä yhteiskunnallisiin mullistuksiin liittyvät riskit.⁴⁶ Pääministeri Aho nosti myös esille turvallisuuden vastakäsitteenä pidetyn uhan

---

⁴³ Suomen kansainvälisen aseman muutos ja EU-jäsenyys; ulkoasianministeri Heikki Haaviston puhe eduskunnassa 29.3.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasianministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 275.

⁴⁴ Tarkka, Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemuutos ja sen unilukkari EVA. Otava, Helsinki, 403.

⁴⁵ Ks. 13; Rehnin puheessa ei ollut sotilaallista turvallisuusulottuvuutta vaan yhteistyöhön perustuvaa turvallisuutta (co-operative security). Elisabeth Rehn Turvallisuusjohdon kurssin päättäjäistilaisuudessa 6.3.1992. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/sc/2747/?language=fi> (Luettu 17.9.2019).

⁴⁶ Puolustusministeri Elisabeth Rehn, Maakuntalehtien päätoimittajien neuvottelupäivät Helsinki 25.5.1992 – Suomen ulkoisen turvallisuuden uhkakuvat. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2771/?language=fi> (Luettu 17.9.2019).

käsitteen, jonka käyttö heijastui muuttuneeseen turvallisuustilanteeseen. Hänen mukaansa suursodan uhan poistumisen myötä oli alettu puhua enemmän turvallisuushuolista ja -riskeistä.⁴⁷

Politiikan tutkimuksen termistöä puheissaan käyttivät myös ulkoministerinä vuosina 1991-1993 toiminut Paavo Väyrynen sekä presidentti Koivisto. Väyrynen puhui 1992 Pohjoismaiden neuvostossa laaja-alaisesta turvallisuudesta yhtenä YK:n periaatteista yhteistyölle lisäten englanninkielisen termin ”comprehensive security” sen yhteyteen. Toisaalta hän käänsi myös toisen mainitsemansa periaatteen, kestävän kehityksen, englannin kielelle.⁴⁸ Olivatko nämä ennemminkin siteerauksia YK:n asiakirjoista, kuin Väyrysen oman tieteellisen taustan esittelyä? Hän oli kuitenkin väitellyt kansainvälisen politiikan tohtoriksi. Kuitenkin Väyrynen oli samana vuonna Pohjoismaiden ulkoministerikokouksessa selkeästi tiedostanut yhdessä kollegojensa kanssa sen, että pohjoismaisen turvallisuusalueen kehitys vaati myös turvallisuuden ajattelemista laaja-alaisemmin kuin pelkästään sen sotilaallisessa ulottuvuudessa.⁴⁹ Väyrysen mukaan uhkakuvien muuttuminen oli tapahtunut siitä huolimatta, että geopoliittinen perusasetelma oli pysynyt jotakuinkin samassa tilassa ja Venäjä edusti yhä sotilaallista suurvaltaa. Näin hän asian näki Tukholmassa Försvarshögskolanille pitämässään puheessa 1992 Pohjolan turvallisuudesta uudessa Euroopassa.⁵⁰

Koivisto vetosi työvierailullaan Valko-Venäjällä välttämättömyyteen lisätä yhteistä turvallisuutta uusien uhkien edessä, jotka näyttäytyivät sotilaallisen lisäksi teknisinä ja ekologisina.⁵¹ Hänen esimerkkinsä Tšernobylin ydinonnettomuudesta korosti yhteisen turvallisuuden merkitystä: uudet uhkakuvat eivät enää kohdistuneet välttämättä

---

⁴⁷ Pääministeri Esko Ahon puhe Maanpuolustuskorkeakoulun avajaisissa 14.1.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 330.

⁴⁸ Nordiska Rådet 41:a session 3:e mötet 11.11.1992 Utrikesminister Paavo Väyrynen. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3055/?language=se> (Luettu 21.9.2019).

⁴⁹ Nordiska utrikesministeriermöter i Helsingfors 4.-5.5.1992; uttalanden om säkerhet i norra Europa, icke-spridning av massförintelsevapen, finansiering av FN:s fredsbevarande verksamhet, situationen i det forna Jugoslaviens, Mellanöstern och Afrikas horn. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 58.

⁵⁰ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen esitelmä 12.3.1992 Tukholmassa Försvarshögskolanissa – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3021/?language=fi> (Luettu 21.9.2019).

⁵¹ Tasavallan presidentin työvierailu Valko-Venäjälle 20.5.1992; Tasavallan presidentin puhe lounaalla Minskissä. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 168.

sotilaallisina yksittäistä valtiota tai kansaa kohtaan, vaan esimerkkinä käytetty ympäristökatastrofi kosketti koko maanosaa. Ei voida olla varmoja liittyikö tämä yhteisen turvallisuuden mainitseminen juuri tässä luvussa aiemmin nostettuun yhteisen turvallisuuden (common security) -käsitteeseen, mutta toteamus sisälsi samanlaista ajatusta, kuin kyseinen politiikan tutkimuksen käsite.

Rehn jatkoi myös seuraavana vuonna puheessaan turvallisuuden merkityksen muuttumisen käsittelyä. Presidentinvaalikampanjansa avauspuheessa Mäntsälässä Euroopan turvallisuusyhteistyöstä puhuttaessa hän kuvaili Suomen turvallisuudella olevan muukin kuin poliittinen tai sotilaallinen merkitys, kuten Hornet-hankinnat. Rehn nosti esille kansalaisen eli yksilön turvallisuuden näkökulman, johon kuuluivat työn jatkuminen, ympäristönsuojelu sekä onnettomuuksien ehkäiseminen. Lisäksi puheessa huomautettiin, että kansalaisen kohdalla turvallisuus voi merkitä myös riittävän sosiaalisen turvan takaamista.⁵² Turvallisuus voitiinkin yksilön näkökulmasta nähdä myös yleisen hyvinvoinnin säilymisen tasolla.

Ahon Euroopan neuvoston yleiskokouksessa alkuvuonna 1994 pitämässä puheessa, jonka aihe käsitteli turvallisuuden eri ulottuvuuksia, ei ollut varsinaista akateemista viittausta, vaan Aho käytti päättäväisesti omaa näkemystään puhuen neljästä ulottuvuudesta. Uuden Euroopan turvallisuus käsitti sotilaallisen, ekologisen, sosiaalis-taloudellisen sekä demokraattisen turvallisuuden, joista viimeinen oli verrattuna muihin poliittisiin päättäjien erilainen avaus. Aho nostaa esimerkkinä tästä ulottuvuudesta moniarvoisen demokratian, ihmisoikeuksien sekä suvaitsevaisuuden puolustamisen, mitkä kuuluivat hänen mukaansa laajan turvallisuuskäsitteen elementteihin.⁵³ Onkin selvää, että Aho oli myös tutustunut politiikan tutkimukseen teorioihin käyttäessään laajan turvallisuuden käsitettä.

Perusteluina demokraattisen turvallisuuden ulottuvuuden nostamiseen Aho toi puheessaan esille sen, että demokraattisia ja ihmisoikeuksia kunnioittavia valtioita ei nähty uhkina itselleen tai toisilleen. Epävakaat, sortoon ja vainoon perustuvat valtiot taas

---

⁵² Elisabeth Rehnin vaalikampanjan avajaispuhe Mäntsälässä lauantaina 23.10.1993 klo 14.00. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2826/?language=fi> (Luettu 17.9.2019).

⁵³ Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous; pääministeri Esko Ahon puhe 25.1.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 257.

kuuluivat tällaisiin.⁵⁴ Tällä valtiokeskeisellä turvallisuuden perustelulla Aho halusi todennäköisesti viitata entisten Neuvostoliiton maiden ja etenkin Venäjän kehitykseen ja siihen, millaisia epävakauden lähteitä nämä voisivat olla, mikäli maita ei läntisen Euroopan toimesta tuettaisi kohti demokratian tietä.

Aho palasi turvallisuuden eri ulottuvuuksiin, tai pikemminkin näkökulmiin, saman vuoden lopulla kansainvälisessä luennossaan Edinburghissa Suomen EU-jäsenyydestä. Hän ei tuonut esille enää nimellä näitä näkökulmia, vaan totesi niiden tuovan uusia turvallisuuskysymyksiä taloudelliseen ja sosiaaliseen kuiluun, ekologisiin katastrofeihin ja hasardeihin, demokraattisiin epäoikeudenmukaisuuksiin ja kansainväliseen rikollisuuteen liittyen. Taustalla oli kuitenkin havaittavissa samanlainen ajatusmalli, jollaista Aho esitteli aiemmin esille tuodussa puheessaan. Näiden kaikkien näkökulmien esiin tuominen oli tärkeää Euroopan turvallisuuden parantamiseksi ja pysyvän turvallisuuden pohjan luomiseksi.⁵⁵

2.3 Vakiintuneiden uhkakuvien poistuminen

Poliittisissa puheenvuoroissa uusien uhkakuvien yhteydessä tuotiin esille muutos kylmän sodan ajan ”vakiintuneista” uhkakuvista. Vakiintuneet uhkakuvat liittyivät sotilaalliseen ja valtiolähtöisiin uhiin, jotka perustuivat ennen kaikkea ydinpelotteeseen. Tätä vertailua käytti puheessaan 1993 UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa ulkoministeri Heikki Haavisto toteamalla vakiintuneiden uhkakuvien poistuneen ja niiden korvautuneen aiheilla kuten ympäristösaasteet, hallitsematon maahanmuutto, valtioiden sisäiset konfliktit sekä joukkotuhoaseiden kontrollin pettäminen. Puhe käsitteli Suomen asemaa kylmän sodan kahtiajaon päättymisen jälkeen.⁵⁶ Olivatko nämä uhat siinä tapauksessa vakiintumattomia uhkakuvia, ja oliko siirrytty aikaan, jolloin uhkakuvien muodot ja laadut olivat herkempiä muuttumaan? Ainakin Haaviston mukaan juuri ei-sotilaalliset uhat olivat nousseet keskustelun aiheeksi kylmän sodan jälkeisenä aikana.⁵⁷

---

⁵⁴ Ibid., 258.

⁵⁵ ”European Union Membership: Finland’s Perspective”; Lothian European Lecture by Prime Minister Esko Aho in Edinburgh; 21st Nov. 1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 368.

⁵⁶ Ulkoasiainministeri Heikki Haavisto 11.10.1993 UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa Seinäjoella – Suomen asema Euroopan kahtiajaon jälkeen. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3110/?language=fi> (Luettu 17.9.2019).

⁵⁷ ”Finland’s Foreign Policy in the 1990s – Choices and Challenges in a Changing World”; Foreword by Foreign Minister Heikki Haavisto in Yearbook of Finnish Foreign Policy 1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 59.

Haaviston puheenvuoroissa etenkin vuonna 1994 toistuivat lausunnot laajamittaisen sotilaallisen yhteenoton ja ylipäänsä sotilaallisten uhkien vähentymisestä. Hän halusi nostaa tilalle uudentyyppisiksi luonnehdittuja turvallisuushuolia, -riskejä sekä -ongelmia. Ne perustuivat ennen kaikkea pakolaisuuteen, ympäristöongelmiin, kansainväliseen rikollisuuteen ja jopa huumeisiin.⁵⁸

Presidentti Martti Ahtisaari puolestaan ei kutsunut ydinsodan uhkaa varsinaisesti vakiintuneeksi uhkakuvaksi, mutta hän toi esille, että kylmän sodan jälkeinen aika tuo omat ongelmansa ja ristiriitansa kuten köyhyyden, ympäristöongelmat sekä yleisen yhteiskunnallisen turvattomuuden. Näihin edellä mainittuihin ongelmiin oli Ahtisaaren mukaan suhtauduttava yhtä uhkaavana ihmiskunnalle kuin aikanaan ydinsodan uhkaan.⁵⁹ Ahtisaari piti puheen presidenttikautensa alkutaipaleella valtiovierailulla Venäjällä toukokuussa 1994. Edellä mainitut ongelmat sopivat hyvin kuvaamaan niitä haasteita, joiden kanssa Venäjä tuolloin kamppaili ja joiden ratkaiseminen oli Suomen kiinnostuksen kohteena.

---

⁵⁸ Ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe Hämeenlinnan Paasikivi-seuran tilaisuudessa 18.4.1994 – Suomi 1990-luvun Euroopan haasteissa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3147/?language=fi> (Luettu 20.9.2019) ;

”Mihin Suomi tarvitsee Euroopan unionia?; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston esitelmä Elinkeinoelämän valtuuskunnan EVA:n seminaarissa 4.5.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 283; ”Suomen kansainvälisen aseman muutos ja EU-jäsenyyss”; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe eduskunnassa 29.3.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 275; Keski-Suomen turvallisuusseminaari 1994 3.10 Jyväskylässä. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3134/?language=fi> (Luettu 20.9.2019).

⁵⁹ Tasavallan presidentti Martti Ahtisaari valtiovierailu Venäjällä 18-19.5.1994; Tasavallan presidentin puhe juhlaillallisella Moskovassa 18.5.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 188.

3 Venäjä epävarmuustekijänä Suomen turvallisuudelle

Reilua kolmen vuoden tarkasteluajankohtaa kuvastavat Neuvostoliiton viimeiset henkäykset sekä uuden Venäjän epävakaa sisäinen kehitys ja siltä osin tuntematon tulevaisuus. Sisäisen kehityksen lisäksi Suomessa huolettivat myös Venäjän ulkopoliittikka ja sen asema suhteessa entisen Neuvostoliiton käytänteisiin.

Vallankaappausyritys elokuussa 1991 näyttäytyi käännekohtana ulkoministeriön arvioissa ja suurlähettiläs Talvitien johdolla Suomea ja presidentti Koivistoa kehoitettiin luomaan suhteensa Boris Jeltsinin kanssa. Kommunistinen puolue oli menettänyt Moskovassa merkittävimmän voimankäyttäjän aseman eikä paluuta entiseen enää olisi. Vaikka valtiohallinnon sisäisissä keskusteluissa siirryttiin pitämään Venäjää ja Moskovan Valkoistataloa todellisena vallankäyttäjänä, julkisesti Suomen ulkopoliittinen johto vältteli puheissaan tämän asian esille tuomista, ja Neuvostoliitto huomioitiin sen hajoamiseen asti.⁶⁰

Kylmän sodan päättyminen sekä Neuvostoliiton hajoaminen avasivat Suomelle tien kohti Euroopan yhteisöä ja valtioneuvoston selonteko EY-jäsenyydestä tehtiinkin pian 1992 alussa. Presidentti Koivisto ja ulkoministeri Haavisto myönsivät myöhemmin EY-jäsenyyden hakemisen perustuneen ennen kaikkea turvallisuuspoliittiseen ulottuvuuteen ja monella muullakin päättäjällä se oli vähintään alitajunnassa.⁶¹ Nämä turvallisuuspoliittiset ajatukset koskivat ennen kaikkea Venäjää ja sen kehitystä. EY-jäsenyyden hakeminen suhteessa uuteen Venäjään voitiin nähdä myös suomalaisena identiteettiprojektina. Epävakaan Venäjän uhkaa vastaan oli haettava turvaa EY:n kaltaiselta yhteisöltä.⁶² Poliittiset päättäjät ja virkamiehet muovasivat puheillaan joko tietoisesti tai vähintään alitajuisesti samalla suomalaista identiteettiä uhkakuvilla, joiden kautta voitiin perustella Länsi-Eurooppaan suuntautunut integraatio, mutta myös toisaalta suomalainen aktiiviseksi muuttunut lähialuepolitiikka.

---

⁶⁰ Juga, 49-50.

⁶¹ Kallenautio, Jorma (2005): Suomi kylmän rauhan maailmassa: Suomen ulkopoliittikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan Unionin jäsenyyteen 1995. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 520.

⁶² Harle, Vilho & Moisio, Sami (2000): Missä on Suomi?: kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka. Vastapaino, Tampere, 197.

Neuvostoliiton hajoamisen johtaneiden tekijöiden kanssa kamppailtiin myös uuden Venäjän alkuvaiheessa, eivätkä ongelmat taloudessa, kansallisuuksien välisissä ristiriidoissa ja yhteiskunnan sosiaalisessa kuilussa hellittäneet. Näistä olivat huolissaan poliittisten päättäjien lisäksi esimerkiksi ulkoministeriö, joka raportoi päivittäin Moskovasta käsin sisäpolitiikan muutoksista, mutta myös suhteista ulkovaltoihin, eritoten Baltiaan. Tarkoituksena tässä luvussa on ensiksi paneutua tarkemmin näihin epävakautta luoneisiin seikkoihin Venäjän sisällä ulkoministeriön raporttien kautta. Sen jälkeen tarkastella itäisen naapurin vakauden merkityksen korostamista päättäjien puheissa. Lopuksi vielä tarkastellaan Venäjän Baltiaan kohdistuvia ulkosuhteita, joiden vaikutukset nähtiin 90-luvun alussa olevan koko maanosan tulevaisuutta määrittäviä.

3.1 Venäjän poliittisen kehityksen seuranta

Tutkielman tarkasteluajanjakson sijoittuminen kylmän sodan päättymiseen ja poliittisten päättäjien puheissa yhä uudelleen nousseet viittaukset Venäjän jatkuvaan muutoksen tilaan sopivat usein perustelemaan Suomen turvallisuuspoliittisen ympäristön murrosta. Se, mitä Venäjällä sisäisesti tapahtui, oli monella tapaa yhteydessä Suomessa muodostettuihin uhkakuviiin historiallisessakin mielessä. Suomalaiset virkamiehet sekä ulkomailla että kotimaassa seurasivat tilannetta tiiviisti. Tässä alaluvussa käydään läpi poliittisten päättäjien puheissa nostetut kommentoinnit Neuvostoliiton viimeisestä sekä Venäjän ensimmäisistä tapahtumarikkaista vuosista. Tarkoituksena on tuoda esille kommentointia siitä näkökulmasta, miten sisäistä kehitystä pyrittiin sitomaan osaksi Suomen muuttuvaa turvallisuusympäristöä. Lisäksi on tärkeää nostaa esiin niitä diplomaattien raportteja, joiden kautta tilannekuvaa alati muuttuvasta Venäjän sisäpolitiikasta muodostettiin kyseisinä vuosina. Raportteja voidaan myös verrata siihen tilannekuvaan ja viittauksiin, joita poliittiset päättäjät muotoilivat puheissaan puhuessaan Venäjän poliittisesta kehityksestä.

3.1.1 NKP:n luhistuminen ja valtatyhjiö

Elokuussa 1991 tapahtuneen vanhoillisen siiven epäonnistuneen vallankaappausyrityksen jälkeen seurasi kommunistisen puolueen (NKP) ja Neuvostoliiton hallintovallan halvaantuneisuuden tila. Syyskuun alusta suurlähettiläs Heikki Talvitie kommentoi Moskovasta tilanteen muuttuvan jatkuvasti; Venäjä oli tasavaltana ikään kuin nielaissut Neuvostoliiton sisäänsä ja valta NKP:ltä oli siirtynyt

sille.⁶³ Samalla alkoi neuvostotasavaltojen itsenäistyminen. Neuvostoliiton viimeiset kuukaudet kuluivatkin ulkoministeriön sähkeiden perusteella omanlaisessa valtatyhjiössä, jossa Jeltsinin joulukuussa 1991 perustetun hallituksen aseman kestäminen oli arvoitus. Isoin kysymysmerkki valtatyhjiössä nousi armeijan asemasta ja siitä, kuka oli sen johdossa. Suurlähetystö arvioi vielä marraskuussa, että sotilasjuntalla saattaisi olla ainut oikea mahdollisuus pidätellä täydellistä romahdusta aisoissa.⁶⁴ Toisaalta Jeltsinin valtaannousun jälkeen oli vieläkin epäselvää, millaisen kannatuksen hän saisi armeijan riveistä.⁶⁵

Toisen kysymysmerkin Jeltsinin ja hänen tukemansa hallituksen pitkäikäisyyden ylle loi sen ajama raju talousohjelma, joka vei Venäjän talouden hyperinflaatioon sekä kansalaiset sosiaalisiin ongelmiin. Tämä alusta antoi hedelmällisen maaperän entisille kommunisteille sekä äärikansallisille ryhmittymille ja konservatiiveille kasvaa vastavoimaksi harjoitetulle politiikalle. Konservatiivit olivat ennen kaikkea valmiita vahvan armeijan rooliin valtion hallinnossa sekä yritysmaailmassa, eikä ulkoparlamentaarisia keinoja kaihdettu Venäjän varsin sekavissa olosuhteissa.⁶⁶ Tässä kohtaa ensimmäisen kerran nousi myös oppositiopoliitikko Vladimir Zhirinovskin nimi esille poliittisissa raporteissa. Hänen henkilökuvaansa ja politiikkaansa käsitellään seuraavassa alaluvussa.

Valtioneuvoston vuoden 1991 selonteossa käsitellyt ajankohtaiset ulkopoliittiset kysymykset koskivat ennen kaikkea itäisen naapurimaan tapahtumia. Selonteossa todettiin edellä olevien tapahtumien lisäksi se, että tulevaisuuden kuvaa tulisi hallitsemaan poliittisen epävakauden piirre. Suomen lähtökohdaksi asetettiin perinteisesti hyvien naapuruussuhteiden kehittäminen ja tarvittavat sopeutustoimet Neuvostoliiton muuttuvassa tilanteessa. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että YYA-sopimusta oltiin korvaamassa uudella sopimuksella elokuun 1991 vallankaappausyrityksen jälkeen.⁶⁷

---

⁶³ Moskovan suurlähettilään Heikki Talvitie: PR: Suomen ja Venäjän suhteet, 1.9.1991. 5C MOS 1991, Moskova r-sarja 1991 syys-lokakuu. UMA.

⁶⁴ Moskovan ulkoasiainsihteerin Olli Mattila: PR: Neuvostoliiton valtarakenteista, 15.11.1991. 5C MOS 1991, Moskova r-sarja 1991 marraskuu. UMA.

⁶⁵ Moskovan suurlähettiläs Heikki Talvitie: PR: Tilanne Neuvostoliitossa, 10.12.1991. 5C MOS 1991, Moskova r-sarja joulukuu 1991. UMA.

⁶⁶ Moskovan ulkoasiainsihteerin Olli Mattila: PR – Demokraattiset liikkeet Neuvostoliitossa, 20.12.1991. 5C MOS 1991, Moskova r-sarja joulukuu 1991. UMA.

⁶⁷ Valtioneuvosto (1991), 10-11.

Alivaltiosihteeri Blomberg analysoi jälkikäteen muistelmissaan neuvostojärjestelmän hajoamista ja sitä, kuinka Venäjä sekä muut itsenäistyneet tasavallat syöksyivät sisäiseen kriisiin ja kaaokseen. Venäjä kohtasi vaikeat ajat markkinatalouden luomisessa, josta ei ilman kasvukipuja säilytty. Lisäksi edellä mainitut sosiaaliset ongelmat johtuivat sosiaalijärjestelmän luomatta jättämisestä.⁶⁸ Presidentti Koivisto suhtautui uuden vuoden puheessaan 1992 toiveikkaana itänaapurin kehitykseen ja siihen, että suuria muutoksia läpikäyvä Venäjä olisi nopeilla uudistuksilla pian omilla jaloillaan seisova valtio, johon Suomi voisi rakentaa suhteensa uusista lähtökohdista.⁶⁹ Blombergin analyysissä presidentin luonnehdintaa Venäjän tilanteesta voitiin kuvata ”tosiasiat huomioon ottaen lakoniseksi”.⁷⁰

3.1.2 Zhirinovski ja isovenäläisyys (chauvinismi)

Venäjän sekasortoisessa tilanteessa oli luonnollista, että poliittiselle kentälle syntyi kansallistunteessa kylpeviä poliittisia voimia. Neuvostojärjestelmän viimeisinä vuosina glasnost avasi entisen alivaltiosihteerin Blombergin sanoin ”Pandoran lippaan” eli kansallisuuskysymyksen, joka oli jyrännyt tiensä yli neuvostokansalaisuuden ja internationalismin.⁷¹ Venäjä oli muiden tasavaltojen lailla itsenäistynyt ja isovenäläisyys-termillä haluttiin korostaa eroa muihin slaavilaisiin kansoihin.

Moskovassa vuosina 1988-1992 suurlähettiläänä toiminut Heikki Talvitie selvensi (ilmeisesti ulkoministeriön pyynnöstä) aiemmassa alaluvussa mainitun oppositiopoliitikon Zhirinovskin asemaa Venäjällä. Hänen edustamallaan isovenäläisellä politiikalla oli mahdollisuus saavuttaa poliittista merkitystä Venäjällä ja sillä voisi olla myös vaikutusta Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin. Raportissa todettiin kuitenkin, ettei Zhirinovski pidetty venäläisyyden kiistattomana symbolina, eikä hänellä ollut vielä todellista poliittista valtaa nyky-Venäjällä, vaikka olikin selvää, että venäläisestä kansallistunteesta oli tulossa uusi ulkopoliitiikan ideologia. Zhirinovskin ja isovenäläisyyden todellinen asema ja sen muodostama mahdollinen uhka Suomelle jäi

---

⁶⁸ Blomberg, 591; Juga, tiivistelmä.

⁶⁹ Tasavallan Presidentin uudenvuoden puhe 1.1.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 26.

⁷⁰ Blomberg, 593.

⁷¹ Ibid., 23.

odottamaan seuraaviin parlamenttivaaleihin.⁷² Hän oli kuitenkin vuotta aiemmin kerännyt Jeltsinin militaristisena vastaehdokkaana Venäjän presidentinvaaleissa yli 6 miljoonaa ääntä. Zhirinovskia seurattiin tarkkaan Suomessa, mikä saattoi osittain johtua hänen Suomen itsenäisyyttä kyseenalaistavista puheistaan.⁷³

Venäläiseen kansallismielisyyteen ja sen nousuun suomalaisista poliitikoista otti kantaa pääministeri Aho toukokuussa 1992 Yhdysvaltain vierailullaan. Puheessaan hän käsitteli ennen kaikkea Venäjän unohtamisen vaarallisuutta. Hän toi esille hälyttäviä huomioita Venäjän poliittisesta kehityksestä, jossa alkoi näkyä uusi chauvinismin laji.⁷⁴ On merkille pantavaa, että kyseinen puhe pidettiin alle kuukausi Talvitien toimittamien raporttien jälkeen.

Vaikka Zhirinovskilla tai hänen johtamallaan kansallismielistä autoritarismia kannattavalla liberaalidemokraattisella puolueella ei vielä ollut todellista valtaa, sen toimia seurattiin tarkoin. Vuoden 1993 alussa Moskovasta toimitettiin raportti, jossa käsiteltiin puolueen viimeisimpiä linjauksia. Zhirinovski oli puheessaan torjunut länsimaisen demokratian mahdollisuuden Venäjällä ja ehdottanut tilalle tsaarinaikoihin perustuvaa autoritääristä johtoa. Lisäksi Venäjän rajojen tulisi kulkea valtameriä pitkin.⁷⁵ Nämä linjaukset eivät saaneet uhkaavuudeltaan sellaista painoarvoa, joka olisi vaatinut Suomen johtoa reagoimaan.

Vuoden 1993 joulukuussa pidetyissä parlamenttivaaleissa Zhirinovski ja liberaalidemokraattinen puolue selviytyivät voittajina 22,79 %:n osuudella. Moskovasta raportoitiin puolueen olleen erittäin vahva etenkin asevoimien keskuudessa. Lisäksi Zhirinovskin taustahenkilöstö oli koottu pitkälti entisistä KGB:n työntekijöistä. Ensimmäisinä arvioina kuitenkin todettiin Suomea lohduttavasti, että Venäjän ulkopoliittikkaa parlamenttivaalien tulos tuskin tulisi muuttamaan mihinkään suuntaan.⁷⁶

---

⁷² Moskovan suurlähettiläs Heikki Talvitie: PR- Venäjä, Zhirinovski ja Suomi, 27.4.1992. 18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1992 II (16.2.-30.4). UMA.

⁷³ Ervamaa, Toni (1991): Zhirinovski kyseenalaisti Suomen itsenäisyyden. Helsingin Sanomat, 9.8.1991. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000003083358.html> (Luettu 8.11.2019).

⁷⁴ Visit by Prime Minister Esko Aho to the United States from 12th to 16th May; Speech by the Prime Minister at the Washington National Press Club; 14th May 1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 166.

⁷⁵ Henriksson: RT – Liberaalidemokraattinen puolue ja Zhirinovski 8.2.1993. 5C MOS 1993, Moskova R-sarja 1993 tammi-helmikuu. UMA.

⁷⁶ Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R- Venäjän ulkopoliittikka vaalien jälkeen, 20.12.1993; ensiarvioita; Mansala: R- Tilanne Venäjän vaalien jälkeen; presidentti Jeltsinin lähiavustajan näkemys,

Presidentti Koivisto kommentoi uudenvuoden puheessaan 1994 kuukausi aiemmin käytyjen parlamenttivaalien tulosta, joka ei Euroopan kannalta näyttäytynyt mieluisalta. Hänen mukaansa hätäisiin johtopäätöksiin ei ollut varaa ja aistittavissa oli varovaista optimismia. Kansanäänestys uudesta perustuslaista nähtiin kuitenkin askeleena oikealle tielle, vaikka Venäjä eli edelleen murrostilassa.⁷⁷

Suomen valtiojohdon oli kuitenkin viimeistään tässä vaiheessa tunnustettava ”Zhirinovski-ilmiö” ja mitä se saattoi merkitä seuraavia presidentinvaaleja ajatellen.⁷⁸ Zhirinovskin politiikkaa ulkoministeriö analysoi perehtymällä hänen kirjallisuuteensa. Kirjoissa haikailtiin vanhan Tsaarin Venäjän aikoihin, joka oli marxismilla turmeltu. Uuden Venäjän luominen tulisi rakentaa näiden vanhojen aikojen pohjalle keskusjohtoiseksi imperiumiksi. Lisäksi hän kritisoi 1991 valtaan nousseita kansasta vieraantuneita demokraatteja, jotka olivat saattaneet Venäjän ”vierasmaalaisten yhteiskunnallisen kokeilun alaiseksi”. Näistä syistä länsimainen yhteistyö ei olisi ollut oikea tie Zhirinovskin Venäjälle. Lopuksi hän uhosi Venäjän kansallisen turvallisuuden saavuttamisen tapahtuvan vain sotilaallisen taistelun kautta, viitaten etenkin Kaukasiaan ja Keski-Aasiaan, joka ovat olleet historiassa jatkuvia kriisipesäkkeitä.⁷⁹

Venäjän ”ensimmäiset aidosti demokraattiset” parlamenttivaalit olivat luonnollisesti pettymys Suomelle sekä läntisen Euroopan maille. Pääministeri Aho tyynnytteli puheessaan Euroopan neuvoston yleiskokouksessa Venäjän poliittisten äärivoimien voiton merkitystä, eikä se automaattisesti tarkoittanut suistumista pois uudistuspolitiikan tieltä. Ensinnäkin, tavalliset venäläiset kamppailivat sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien keskellä, mikä oli luonnollisesti tuottanut pettymyksen tunnetta. Toiseksi, olihan juuri Venäjällä toimitettu ensimmäiset vapaat ja oikeudenmukaiset vaalit sekä kansanäänestys perustuslaista, jonka hyväksymistä uudistusprosessin kannalta ei tulisi aliarvioida. Nämä merkit osoittivat Ahon mielestä sen, että venäläiset olivat valinneet lopullisesti demokratian tien. Selvää oli kuitenkin, että Venäjän lopullinen kohtalo

---

19.12.1993. 5C MOS 1993, Moskova R-sarja joulukuu 1993. UMA. Mansala korvasi Talvitien suurlähettiläänä vuonna 1993.

⁷⁷ Tasavallan presidentin Mauno Koiviston uudenvuoden puhe 1.1.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 29.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Moskovan ulkoasiainsihteri Olli Mattila: RT – Zhirinovskista ja hänen ajattelustaan: ”Viimeinen loikka etelään” 21.1.1994. 5C MOS 1994, Moskova R-sarja 1994 tammi-helmikuu. UMA.

uudistusprosessissa tulisi vaikuttamaan koko maanosaan.⁸⁰ Mielipiteeseen oli yhtynyt myös ulkoministeri Haavisto muutamaa päivää aiemmin maanpuolustuskurssin avajaispuheessa toteamalla demokratian toteutuneen vaalien ja kansanäänestyksen järjestämisen kautta, vaikka edellisen tulos olikin pettymys. Suomen kannalta uudistuskehityksen eteneminen oli ensiarvoisen tärkeää ja sitä haluttiin yhä tukea.⁸¹

Maalikuussa 1994 tasavallan presidentin paikan ottanut Martti Ahtisaari luonnehti puheessaan Tanskan ulkopoliittisessa seurassa Venäjän hakevan yhteiskuntansa arvopohjaa, jota värittivät terveen kansallisen itsetunnon kamppailu kansallista ”shovinismia” vastaan.⁸² Tällä todennäköisesti viitattiin juuri Zhirinovskin synnyttämään äärikansalliseen liikehdintään. Ahtisaarta ja aiemmin lainattua pääministeri Ahoa lukuun ottamatta kyseistä liikehdintään ei muiden suomalaispoliitikkojen toimesta nostettu ainakaan erikseen esille. Zhirinovskin näyttämä suunta kuitenkin olisi tiennyt vaikeuksia Suomen ja Venäjän suhteille sekä mahdollisesti myös turvallisuuspoliittisesti paluuta uhkakuviiin, joista poliittiset päättäjät luulivat jo päässeensä eroon kylmän sodan päättymisen myötä.

Parlamenttivaalit osoittivat Jeltsinin sekä hallituksen ajaman uudistuspolitiikan suuret ongelmat. Poliittisten äärivoimien valtaan pääsy Venäjällä olisi todennäköisesti tarkoittanut sen eristäytymistä Länsi-Euroopasta. Tästä eristäytymisestä oli merkkejä jo valtaa pitävän hallituksen osalta talouspolitiikan saralla, jonka ulkoministeri Haavisto toi esille maanpuolustuskurssille pitämässään puheessa maaliskuussa 1994. Eristäytyminen taloudellisessa sekä turvallisuusmielessä nähtiin suurena vaarana eurooppalaisille suhteille ja ajatusten laajeneminen hiljalleen käynnistyvään Venäjän ulkopoliittikkaan oli estettävä. Etenkin Venäjän rooli korostui Euroopan yhteisten turvallisuusjärjestelyiden

---

⁸⁰ Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous; pääministeri Esko Ahon puhe 25.1.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 256.

⁸¹ Ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe 130. maanpuolustuskurssin avajaisissa 17.1.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 410.

⁸² Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Kööpenhaminassa 07.09.1994 Tanskan ulkopoliittisessa seurassa - Suomi tienhaarassa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2006/?language=fi> (Luettu 26.9.2019).

osalta.⁸³ Myös tätä näkökulmaa tarkastellen zhirinovskilaisen politiikan valtaannousun olisi katsottu olleen jälleen yksi dramaattinen käänne Suomen turvallisuusympäristössä.

3.1.3 Poliittinen valtataistelu Jeltsinin ja hallituksen uudistuspolitiikan sekä parlamentin välillä

Kaoottisissa tunnelmissa muuttunut yhteiskuntajärjestys ja sen myötä markkinatalouden ajaminen Venäjällä Jeltsinin toimesta loivat vastakkainasettelun parlamentin ja presidentin välille. Kommunismin vallan romahdettua lopullisesti 1991 elokuussa poliittiset puolueet ryhtyivät täysin mitoin taisteluun vallasta. Jeltsinin tukeman Gaidarin hallituksen liberalistisen talouspolitiikan vastustajiksi ryhtymyivät sekä enemmistöasemaa parlamentissa edustaneet kommunistit että konservatiivit.

Vuodet 1992 ja 1993 olivat poliittista valtataistelua hallituksen ja sitä tukeneen Jeltsinin sekä opposition välillä. Jeltsin oli menettää useaan otteeseen valtansa syksyllä 1992 ja ainoa pelastus oli pääministerin vaihtaminen, jonka tarkoituksena oli hämätä oppositiota luulemaan talouslinjan muuttuneen. Jeltsinin suosiota ja talouslinjaa mitattiin keväällä 1993 kansanäänestyksellä, jonka lopputulos yllätti lähes kaikki; kansalle tarjottu taloudellinen ja sosiaalinen shokkihoito ei ollut aiheuttanut sen luottamuksen menetystä johtajiansa kohtaan.⁸⁴

Valtataistelu kuitenkin jatkui ja sen huipentuminen nähtiin lokakuussa 1993 aseellisen yhteenoton merkeissä Moskovan Valkoisessatalossa, jota voitiin verrata seurauksineen vuoden 1991 elokuun tapahtumiin poliittisen kentän muutosten osalta. Syyskuun loppua ja lokakuun alkua kutsuttiin Venäjän perustuslailliseksi kriisiksi. Parlamentin johdossa olleet kommunistit johtivat päiviä kestäneen Valkoisentalon valtauksen, jonka taustalla oli Jeltsinin päätös hajottaa parlamentti. Valtaus sekä lain säätäminen Jeltsinin erottamiseksi nähtiin perusteltuna vastatoimena.⁸⁵ Väkivaltaisesti päättyneen valtauksen jälkeen kansallismielisten sekä kommunistien nähtiin menettäneen mahdollisuudet menestyä tulevilla parlamenttivaaleilla. Ulkoministeriössä analysoitiin tuolloin kriisin

---

⁸³ Ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe 132. Maanpuolustuskurssilla 29.3.1994 – Uudistuva Venäjä ja eurooppalainen yhteistyö. EILEN – Suomen ulkopolitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3166/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

⁸⁴ Sailas Anne, Susiluoto Ilmari & Valkonen Martti (1996), Venäjä – jättiläinen tuuliajolla. Edita, Helsinki, 121-122.

⁸⁵ Ibid., 122-123.

päätöksen tietävän Venäjän yhtenäistymistä sekä talousuudistusten jatkumista, jotka olivat osittain jääneet poliittisen valtataistelun jalkoihin.⁸⁶ Kuten aiemmasta alaluvusta voidaan todeta, väite kansallismielisten kukistumisesta ei kuitenkaan pitänyt paikkansa.

Ulkoministeri Haavisto puheessaan Suomen asemasta kylmän sodan päättymisen jälkeen UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa viittasi lokakuun perustuslaillisen kriisin olleen jälleen yksi dramaattinen käänne Suomen lähimmässä turvallisuusympäristössä. Tämä Venäjällä tapahtunut uusi käänne kommunistien viimeisen taiston ja uudistuspolitiikan voiton merkeissä osoitti jälleen, kuinka riippuvaisia länsimaat sekä Venäjä olivat toisistaan. Lisäksi Haavisto toivoi sisäisen kehityksen vakautumista itänaapurissa, jotta länsimaat voisivat tehostaa avustustoimia markkinatalouden ja demokratian edistämiseksi⁸⁷

Kaksi väkivaltaisesti päättynyttä poliittista näytelmää pääkaupungissa kahden vuoden aikana kuvasivat Suomelle sen itäisen naapurin sekasortomaisen tilan ja sen ennakoimattomuuden, joiden nähtiin muodostavan turvallisuusriskin.⁸⁸

3.2 Sisäinen kehitys ja vakauden merkityksen korostaminen

Tutkielman tarkasteluajanjaksolla julkaistuissa valtioneuvoston ulkopoliittisissa selonteissa otettiin huomioon perinteisesti itärajan takana tapahtuneet muutokset. Vielä varsinaista epävakautta ja sen tuomia riskejä ei kuitenkaan tuotu esille vuoden 1991 selonteossa ajankohtaisista ulkopoliittisista kysymyksistä, vaan siinä käytiin läpi elokuun 1991 vallankaappausyritystä sekä Neuvostoliiton rakenteiden luhistumista ja neuvostotasavaltojen itsenäistymistä. Tässä vaiheessa esitettiin vain toiveita nopealle siirtymiselle kohti demokratian ja markkinatalouden tietä. Toisaalta kansallisiin vähemmistöihin ja etenkin itsenäistyvissä valtioissa ulkovenäläiseen kansanosaan liittyvät kysymykset tiedostettiin. Tilanne ei missään tapauksessa saanut Suomen näkökulmasta ajautua väkivaltaiseksi yhteenotoksi kuten Kaukasiassa.⁸⁹

---

⁸⁶ R- Venäjän talouden tilasta viime viikon vaihteen tapahtumien jälkeen 6.10.1993. Muistion laatijaa ei merkitty. 5C MOS 1993, Moskova r-sarja 1993 lokakuu. UMA.

⁸⁷ ”Suomen asema Euroopan kahtiajaon päätyttyä”; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa Seinäjoella 11.10.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 52.

⁸⁸ Blomberg, 905.

⁸⁹ Valtioneuvosto (1991): Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle ajankohtaisista ulkopoliittisista kysymyksistä 14.11.1991. Valtion painatuskeskus 1992, Helsinki.

Kuitenkin vuoden 1992 valtioneuvoston selonteossa EY-jäsenyydestä otettiin esille Euroopan turvallisuuden kannalta olennainen kysymys liittyen IVY-maiden alueen epävakauden hallintaan. Keskeisenä haasteena epävakauden ja taloudellisen ahdingon kurittamassa itäisessä Euroopassa oli uuden, sosiaalisen kahtiajaon mahdollinen syntyminen Euroopassa, mitä käsitellään omassa luvussaan.⁹⁰ Venäjän yhteiskunnallisen kehityksen suunta pysyi epävarmana myös selonteossa 1993 pitkän aikavälin tulevaisuudesta ja sitä uhkasivat sisältäpäin erilaiset uhat, joita myös käsitellään erillisinä lukuina tässä tutkielmassa. Neuvostoliiton ja Venäjän historiallinen murros todettiin merkittäväksi Suomen kannalta, ja aikaa varjosti ennen kaikkea kehityksen ennustamisen vaikeus. Epävarmuus ja hallitsemattomuus nähtiin selonteossa itsessään uhkana, kuitenkin todennäköisesti viitaten siitä kumpuaviin Suomeakin koskeviin ulkoisiin uhkatekijöihin. Joka tapauksessa lähialueiden vakauden säilyttäminen nähtiin keskeiseksi turvallisuuden kannalta.⁹¹

Poliittisten päättäjien puheissa ja lausunnoissa korostuivat Suomen turvallisuudesta puhuttaessa toiveet uuden Venäjän vakaasta kehityksestä. Sinällään Venäjän liittäminen turvallisuuteen ei ollut eriskummallista. Olihan se historiallisesti määrittänyt koko Suomen olemassaolon ajan turvallisuuden tilan. ”Kokonaisvaltainen” kehitys lähialueella pääministeri Esko Ahon puheessa maanpuolustusyhdistyksen vuositapaamisessa toukokuussa 1992 sai suurinta painoarvoa Suomen turvallisuuden kannalta.⁹² Puheessaan hän oli tunnistanut myös erityisiä sanalla sanoen uhkia, joihin tulisi kiinnittää huomiota, kuten lähialueella toimivat ydinvoimalaitokset, joita tullaan käsittelemään omassa luvussaan. Seuraavana vuonna Aho palasi puheessaan Suomen Eurooppa-politiikasta Venäjän kehitykseen, tuoden ilmi Suomen huolen sekä myötätunnon Venäjän viimeisiin tapahtumiin, ilmeisesti viitaten juuri perustuslailliseen kriisiin. Samalla hän toi ilmi sen hetkisen vaikeuden ennustaa Venäjän, etenkin Pietarin muodostaman Luoteis-Venäjän keskuksen kehitystä. Aho koki vakaan ja ennustettavan kehityksen Suomen kannalta

---

⁹⁰ Valtioneuvosto (1992).

⁹¹ Valtioneuvosto (1993), 34, 36, 72.

⁹² ”Finlands säkerhet och närömrådena: en granskning av förändringarna”; statsminister Esko Aho tal vid Försvarshögskoleföreningens årsmöte 4.5.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1991, 97-100.

ensisijaisen edun mukaiseksi.⁹³ Tähän Aho liitti Suomen EY-jäsenyyden, jonka hän näki etuna Suomen lisäksi myös Venäjälle sen myönteisen kehityksen puitteissa, jota Suomi oli valmis tukemaan sekä poliittisesti että aineellisesti omien voimavarojensa rajoissa.

EY-jäsenyyden perusteleminen liitettynä Venäjän vakauteen ei ilmennyt pelkästään Ahon puheissa. Presidentti Mauno Koivisto nosti poliittisen epävakauden uhkakuvaksi puheessaan illallisella Itävallan liittopresidentti Kleistilin luona toukokuussa 1993 itä-länsisuhteisiin ja lähialueisiin viitatessaan.⁹⁴ Puheessa hän myös paljasti tässä luvussa aiemmin huomioidun turvallisuuspoliittisen intressin EY-jäsenyyden hakemisessa. Koivisto korosti jäsenyyden luontevuuden syiksi taloudellisen integraation lisäksi turvallisuuden jakamattomuuden eli yhteisen turvallisuuden.

Yleisesti Venäjän vakaaseen kehitykseen viittaaminen yleistyi puheissa juuri 1993 aikana, myös ennen perustuslaillisen kriisin kiihtymistä. Alivaltiosihteeri Jaakko Blomberg painotti maaliskuussa Paasikivi-seuran puheessaan Venäjän taloudellisen ja poliittisen uudistuksen etenemisen ilman takaiskuja ja maan säilymisen vakaana olevan ensiarvoisen tärkeää Suomen kannalta.⁹⁵ Vain muutama päivä Blombergin puheen jälkeen ulkoministeri Rehn Venäjän vierailullaan asevoimille osoitetussa puheessa korosti samaa vakautta myös poliittisesta näkökulmasta, mutta nosti lisäksi lähialueen sotilaallisen vakauden Suomelle elintärkeäksi.⁹⁶

Puheissa esitetyt toiveet vakaasta Venäjästä nousivat erityisesti pintaan juuri syys-lokakuussa 1993, jolloin presidentti Jeltsin oli ajautunut vastakkain parlamentin kanssa. Tämä oli johtanut tilanteeseen, jossa Jeltsin oli hajottanut parlamentin ja Moskovassa tapahtui kuolonuhreihin johtaneita aseellisia yhteenottoja. Venäjän ajautuminen sisällissotaan oli varmasti skenaario, jonka seuraukset olisivat uhanneet levitä myös

---

⁹³ ”Suomen Eurooppa-politiikka”; Wilton Park-konferenssi Helsingissä 16.9.1993 koskien EY-säädösten vaikutusta uusiin jäseniin ja naapurivaltioihin; pääministeri Ahon puhe. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 224.

⁹⁴ Itävallan liittopresidentti Thomas Kleistilin työvierailu 5.-6.5.1993; Tasavallan Presidentti Mauno Koiviston puhe illallisella 5.5.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 194.

⁹⁵ ”Suomi 1990-luvun kansainvälisessä yhteistyössä”; alivaltiosihteeri Jaakko Blombergin puhe Paasikivi-seurassa 15.3.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 369.

⁹⁶ ”Suomen maanpuolustus muuttuvassa Euroopassa”; puolustusministeri Elisabeth Rehnin työvierailu Venäjällä 17.-18.3.1993; puolustusministerin esitelmä Venäjän asevoimien yleisesikunta-akatemiassa 17.3.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 375.

Suomeen. Asiantuntijalausunnat olivat aiemmin ennakoineet vaaraa, jossa Venäjä hajoaa yhä pienemmiksi erillisiksi valtioiksi ajautuen sisällissotaan.⁹⁷ Näin myös myöhemmin tässä tutkielmassa käsiteltävät sotilasjoukot Karjalassa sekä ydinasekontrollin pettäminen näyttäytyisivät aivan uuden tasoisena uhkana myös Suomelle.

Rehn totesi syyskuussa 1993 maanpuolustuskurssin avajaispuheessa Venäjän kehityksen olevan Suomen turvallisuuspoliittisen aseman kannalta ”ensiarvoisen” tärkeää viitaten myös entisen presidentti Paasikiven kuuluisiin maantieteellisiin tosiseikkoihin, jotka Suomen oli hyväksyttävä. Tämä tosiseikka ei ollut muuttunut miksikään, vaikka Neuvostoliitto oli lakannut olemasta.⁹⁸ Kuukautta myöhemmin hän vaalikampanjapuheessaan otti esille Moskovan tapahtumat perustuslaillisen kriisin johdosta ja oli suuresti helpottunut siitä, että mahdollisuus Venäjän demokraattiselle kehitykselle oli varmistunut. Tässä puheessa hän taas viittasi menneeseen todeten, että Venäjä oli ollut ja oli edelleen avainkysymys Suomen turvallisuudelle.⁹⁹

Jeltsinin politiikkaa uudistukselliseksi kuvannut ulkoministeri Heikki Haavisto otti myös kantaa kriisin tapahtumiin loka-marraskuun tienoilla Paasikivi-seurassa pitämässään puheessaan. Voitolle selviytynyt Jeltsinin politiikka dramaattisten tapahtumien jälkeen oli osoittanut jälleen kerran Haaviston mukaan sen, kuinka tärkeä Venäjän uudistuskehitys on koko Euroopan vakaudelle ja turvallisuudelle.¹⁰⁰ Venäjän uudistuskehitys oli suoraan vaikutuksessa Pohjois-Euroopan vakauteen ja turvallisuuteen, minkä hän nimesi vuotta myöhemmin Keski-Suomen turvallisuusseminaarin puheessaan olevan luonnollisesti Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskeinen tavoite.¹⁰¹

---

⁹⁷ Kenraaliluutnantti Gustav Hägglundin esitelmä Euroklubin kokouksessa 15.4.1992. Lähteenä käytetty Ilta-Sanomien artikkelia 16.4.1992. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Sipola, Simo (1994): Aavelasku – Dokumenttikirja vuosisadan asekaupasta. Like, Helsinki, 118.

⁹⁸ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 128. Maanpuolustuskurssin avajaisissa 27.9.1993 klo 08.30 Helsingissä. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2784/?language=fi> (Luettu 30.9.2019).

⁹⁹ Elisabeth Rehnin vaalikampanjan avajaispuhe Mäntsälässä lauantaina 23.10.1993 klo 14.00. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2826/?language=fi> (Luettu 30.9.2019).

¹⁰⁰ Heikki Haavisto Keski-Uudenmaan Paasikivi-seuran kokous Vantaalla. Katsaus ajankohtaiseen ulkopoliittiseen tilanteeseen (2.11.1993). EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3105/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

¹⁰¹ Heikki Haavisto Keski-Suomen turvallisuusseminari 3.10.1994 Jyväskylässä. Suomen ulkopoliittikan linjavalinnat uudelleen muotoutuvassa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3134/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

Venäjä näytteli turvallisuuden avainkysymystä paitsi Suomelle, myös koko Euroopalle. Puolustusministeri Rehn vahvisti tämän puheessaan Pohjolan yhteisestä turvallisuudesta 1994 nimetessään Venäjän kehityksen suurimmaksi turvallisuuden epävarmuustekijäksi. Euroopan tulevaisuutta määritteli ennen kaikkea se, mihin suuntaan Venäjä oli kehittymässä. Maan ajautuminen sekasortoiseen tilaan tai hajoamiseen heijastuisi koko Eurooppaan, kun taas demokratian ja kaavailtujen talousuudistusten läpivieminen tietäisi rauhallisempia aikoja.¹⁰²

3.3 Epävakaan Venäjän kytkeminen osaksi eurooppalaista turvallisuusjärjestelmää

Viittaukset Venäjän suotuisan kehityksen ja vakauden merkityksestä turvallisuudelle eivät laantuneet, vaikka Jeltsinin uudistusmielinen politiikka oli selviytynyt voittajana perustuslaillisen kriisin jäljiltä.

Yleisellä tasolla Euroopan turvallisuustilannetta sivuten alivaltiosihteeri Blomberg luonnehti Paasikivi-seurassa maaliskuussa 1994 maanosan elävän jatkuvassa muutoksen ja epävakan tilassa eivätkä viitteet osoittaneet, että tilanne olisi muuttumassa. Tässä kohtaa hän ei maininnut vielä Venäjän tilannetta, mutta myöhemmin samassa puheessa Blomberg nosti esille Venäjän antamat huolestuttavat merkit sekä sisäisessä kehityksessä että sen ulkoisissa suhteissa. Sen eristäytyminen veisi pohjaa vuosia rakennetulta eurooppalaiselta yhteistyö- ja turvallisuusjärjestelmältä ja eristäytymisen estämisen sekä Suomi että EU olivat asettaneet päämääräkseen.¹⁰³

Presidentti Ahtisaari puheenvuorossaan Ruotsin Ulkopoliittisessa instituutissa huhtikuussa 1994 antoi arvionsa Venäjän murroksen tilanteesta ja hitaasta integraatioprosessista muun Euroopan yhteyteen aluekohtaisella tahdilla. Oli kuitenkin muistettava, että Venäjä oli suurvalta ja se tulisi pysymään sellaisena, eikä se tulisi olemaan vain osana eurooppalaista turvallisuus- ja integraatioprosessia, jota siltä

---

¹⁰² Puolustusministeri Elisabeth Rehn Pohjoismainen Forum, Turku 3.8.1994. Pohjolan turvallisuus – yhteinen asiamme. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2847/?language=fi> (Luettu 30.9.2019).

¹⁰³ ”Suomi 1990-luvun kansainvälisessä yhteisössä”; alivaltiosihteeri Jaakko Blombergin puhe Paasikivi-seurassa 15.3.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 60.

toivottiin. Ahtisaari halusi muistuttaa Venäjän omista intresseistä, vaikka se oli vääjäämättä kiinnittymässä tiiviimmin kohti Eurooppaa.¹⁰⁴ Hän käytti toisessa puheessaan kuukautta myöhemmin maanpuolustuskurssiyhdistykselle nimitystä ”Euroopan yhteisestä turvallisuusjärjestelmästä” puheessaan tästä Venäjän integroitumisesta.¹⁰⁵ Ahtisaaren puheista on havaittavissa optimismia Venäjän kehitystä kohtaan ainakin vuoden 1994 aikana. Venäjä oli toisaalta selkeä yhteistyökumppani EU:lle, mutta samalla sen kehitys edusti keskeistä turvallisuuskysymystä koko maanosalle.¹⁰⁶

Ulkoministeri Haavisto viittasi myös samana vuonna puheissaan eduskunnalle sekä myöhemmin Pohjoismaiden neuvostossa Venäjän tilanteeseen ja ilmaisi maan muuhun Eurooppaan sitomisen tärkeyden. Yhä suurvaltana pidetyn Venäjän kehitys tulisi määrittämään paljolti koko maanosan tulevaisuutta. Hänen mukaansa eurooppalaista vastuuntuntoa kantavasta maasta hyötyisivät muut maat, eritoten Pohjoismaat, verrattuna vanhoihin neuvostotasavaltoihin työntyvään ja eristäytyneeseen Venäjään.¹⁰⁷

3.4 Ulkosuhteet: kiistat Baltian maiden kanssa

Tutkielman ajankohtaa sävyttivät Venäjän ulkopoliittiset kiistat Baltian maiden kanssa, mikä oli jatkumoa Baltian maiden 80-luvun lopulta alkaneesta itsenäistymiskamppailusta Neuvostoliitosta. Nopeasti Jeltsinin valtaannousun jälkeen Venäjä alkoi harjoittamaan ns. lähiulkomaanpolitiikkaa, jota ei voitu luonnehtia ystävällismieliseksi. Baltian itsenäistymisen jälkeen oli vuorossa vaikeaksi muodostunut kysymys neuvostojoukkojen

---

¹⁰⁴ ”Suomen ja Ruotsin suhteet muuttuneessa Euroopassa”; Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren esitelmä Ruotsin Ulkopoliittisessa instituutissa Tukholmassa 14.4.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 68.

¹⁰⁵ Tasavallan Presidentti Martti Ahtisaaren puhe Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa Helsingissä 16.5.1994 – Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka 1990-luvulla. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/1989/?language=fi> (Luettu 20.9.2020).

¹⁰⁶ ”Suomi tienhaarassa”; Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Tanskan ulkopoliittisessa seurassa Kööpenhaminassa 7.9.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 99.

¹⁰⁷ Pohjoismaiden neuvoston 45. istunto Tromssassa 13.-16.11.1994; ulkoasianministeri Heikki Haaviston puheenvuoro ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa käsittelevässä keskustelussa 15.11.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 177; ”Suomen kansainvälisen aseman muutos ja EU-jäsenyys”; ulkoasiainministeri Heikki Haavisto eduskunnassa 29.3.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 276.

poisvetämisestä sekä rajasopimusten solmimisesta. Neuvostojoukkoja Baltian maihin jäi useita divisioonia ja lisäksi toistakymmentä laivasto- ja lentotukikohtaa.¹⁰⁸

Toisena avainkysymyksenä Venäjän ulkopolitiikassa Baltian maita kohtaan oli niiden venäläisvähemmistöjen kohtelu. Ulkovenäläisten osuus Baltian maissa, etenkin Viron ja Latvian kohdalla, oli huomattava, mikä tarkoitti vaikeampia neuvotteluja maiden välille. Neuvostojoukkojen poisvetämisen aikataulut Baltian maista kytkettiin myös riippuvaiseksi venäläisvähemmistön kohteluun, josta etenkin kahta edellä mainittua maata arvosteltiin. Saattoikin olla, että Venäjän johto halusi varmistaa ennen kaikkea ulkovenäläisten oikeuksien kunnioittamisen itsenäistyneissä kansallispolitiisen kuohunnan keskellä olevissa maissa.

Myös Suomessa aiheesta kehittyi eräänlainen Baltian kysymyksenä käsitelty asiakokonaisuus. Suomen turvallisuuspolitiikan näkökulmasta Baltian vakaus ja levottomuuksien vähentäminen olivat yhtä tärkeitä kuin itse Venäjän tilan vakauttaminen ja siksi tilannetta seurattiin tarkasti Suomenlahden toisella puolella. Ratkaisemattomat ongelmat Baltiassa olivat omiaan luomaan epävakautta Itämeren alueelle ja tilanteeseen haettiin ratkaisua eri tahojen avustuksella, kuten Pohjoismaiden, ETYKin sekä YK:n kautta.¹⁰⁹

Selonteossa Suomen EY-jäsenyydestä 1992 tunnistettiin Baltian ja Venäjän keskinäiset ongelmat ja haasteet. Baltian maiden näkökulmasta itäisen naapurin militarisoitumisen mahdollisuus sekä rajoitetut rajaselkkaukset edustivat uhkakuvia, jotka Venäjästä kumpusivat. Itämeren sotilaspoliittinen asema oli muuttumassa neuvostojoukkojen poisvetämisen myötä, minkä eteneminen tulisi määrittämään koko Baltian turvallisuuspoliittisen tilanteen.¹¹⁰ Viittauksella Itämereen selonteossa haluttiin tuoda esille Baltian tilanteen merkitys myös Suomen kannalta. Neuvostoliiton hajoamisesta alkaneet geopoliittiset muutokset olivat käynnissä ja tämä muutosprosessin ennustettiin jatkuvan vielä vuosia haasteineen. Näistä haasteista esimerkkeinä selonteossa nostettiin venäläisvähemmistön kohtelu, neuvostojoukkojen poisvetäminen sekä Baltian ja Venäjän välinen rajakysymys.

---

¹⁰⁸ Blomberg, 990-99.

¹⁰⁹ Blomberg, 997-1000.

¹¹⁰ Valtioneuvosto (1992), 32.

3.4.1 Neuvostojoukkojen poisvetäminen Baltiasta

Baltian maiden itsenäistymistä voitiin pitää tärkeänä tekijänä sotilaallisen vastakkainasettelun ja turvallisuuspoliittisten jännitteiden laantumisen kannalta. Tämän tunnusti ulkoministeri Väyrynen vuoden 1991 lopulla Forssan YK-foorumissa pitämässään puheessa, jossa hän kuvasi itsenäistymistä tapahtumana, joka ennen kaikkea poisti pohjoiselta Itämereltä potentiaalisen jännitystekijän. Hänen mukaansa oli kuitenkin tärkeää, ettei Baltian alueelle jäisi turvallisuuspoliittista tyhjiötä, vaan maat sidottaisiin tiukasti ETYKin työhön. Lisäksi oli huolehdittava siitä, että neuvostojoukkojen poisvetäminen tapahtuisi tavalla, joka vahvistaisi Itämeren ja Pohjolan turvallisuutta sekä vakautta.¹¹¹ Kyseisellä tavalla Väyrynen saattoi ennakoida jo poisvedettyjen joukkojen mahdollista sijoittamista lähemmäs Suomen rajoja, mutta toisaalta mielessä oli varmasti myös lähtömaassa tapahtuvat mahdolliset selkkaukset poisvetämisestä käytyjen neuvottelujen yhteydessä.

Baltian maiden vakauden tärkeydestä puhui myös ulkoministeri Haavisto vuoden 1993 puheissaan. Ulkoministeriön edustustonpäällikkökokouksessa pitämässään puheessa hän luonnehti maiden suhteiden kehityksen Venäjään olleen yhteydessä koko Suomen lähialueen vakauteen.¹¹² ETYKin huippukokouksessa oli kesällä 1992 tehty päätös Viron ja Latvian venäläisjoukkojen vetäytymisestä. Päätöksen toimenpano toivottiin tapahtuvan pikaisella aikataululla, mikä oli merkittävä kysymys juuri Baltian vakauden kannalta.¹¹³ Liettuasta joukot vedettiin pois vuoden 1993 loppuun mennessä.¹¹⁴ Neuvotteluista seurattiin ulkoministeriön toimesta tiiviisti ja ne kulkivat usein käsi kädessä yleisten suhteiden laadun kanssa. Vuoden 1993 puolivälissä Viron ja Venäjän suhteet raportoitiin tulehtuneiksi ja taustalla vaikuttivat etenkin Viron vähemmistöpolitiikka, jota kutsuttiin jopa apartheidiksi venäläisjohdon toimesta.¹¹⁵ Vähemmistöpolitiikka toimikin Venäjän

---

¹¹¹ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrynen Forssan YK-foorumissa 26.10.1991. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/sc/2974/?language=> (Luettu 23.9.2019).

¹¹² Edustustonpäällikkökokous; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston ulkopoliittinen katsaus 23.8.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 37.

¹¹³ Keski-Uudenmaan Paasikivi-seuran kokous Vantaalla – Katsaus ajankohtaiseen ulkopoliittiseen tilanteeseen. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/sc/3105/?language=fi> (Luettu 23.9.2020)

¹¹⁴ Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R – Kozyrev Baltian tilanteesta 15.11.1993. 5C MOS 1993, Moskova r-sarja 1993 marraskuu. UMA.

¹¹⁵ Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R- Venäjän Viron-suhteista; tilanne eskaloitunut 28.6.1993. 5C MOS 1993, Moskova R-sarja 1993 kesäkuu. UMA.

perusteluna viivyttää joukkojen poisvetämistä, kunnes venäläisten oikeudet Virossa ja Latviassa olisi turvattu.

Vaikka ihmis- ja sosiaali-oikeudet hiersivätkin joukkojen poisvetämisen neuvotteluita, tarvitsi Venäjä myös aikaa ratkaistakseen kotimaahansa palaavia sotilaita kohdanneet ongelmat asumiseen ja työllistymiseen liittyen. Suomikin tarjoutui takaamallaan luotolla järjestämään asunto-oloja venäläissotilaita varten, mikä osoitti sen halua ennaltaehkäistä lähialueilla mahdollisesti muodostuvia uhkakuvia ja edistää Baltian maiden vakautumista.¹¹⁶

Vuoden 1993 alussa Maanpuolustuskiltojen liiton seminaarissa puolustusministeri Rehn osasi puheessaan asettua tarkastelemaan tilannetta Venäjän näkökulmasta ja hänen mukaansa venäläisjoukkojen vetäytyminen oli omiaan luomaan sotilaallista tyhjiötä Baltiassa. Venäjän näkemyksen mukaan tämän tyhjiön potentiaalinen täyttäjäksi olisi Nato, joka toisi omat sotilastukikohtansa sen rajoille. Hän kuitenkin totesi myös, että tällaista skenaariota haluttiin toisaalta Natonkin puolesta välttää. Selvää oli kuitenkin, että venäläisjoukkojen läsnäolo vaikutti vähemmistökysymyksen tulenarkuuteen ja tilanteelle oli saatava ratkaisu.¹¹⁷

Avoimet kysymykset joukkojen vetäytymisestä jatkuivat myös vuoteen 1994. Presidentti Ahtisaari näki puheessaan UKK-seminaarissa syyskuussa venäläisten asevoimien kotiuttamisen Virossa ja Latviasta koko Pohjois-Eurooppaa vakauttavana toimena.¹¹⁸ Kotiuttamisella voitaisiin ratkaista useita avoimia kysymyksiä, joissa Liettua ja nyt myös Latvia olivat edenneet sopimuksissaan toisin kuin Viro. Toiveen kotiuttamisesta hän osoitti aiemmin samana vuonna suoraan Venäjän johdolle pitämässään puheessaan

---

¹¹⁶ Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R- Venäjän ja Baltian maiden väliset suhteet; Midin Eurooppa 2:n näkemys 18.11.1993. 5C MOS 1993, Moskova r-sarja 1993 marraskuu. UMA.

¹¹⁷ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin esitelmä Maanpuolustuskiltojen Liiton seminaarissa 30.1.1993 klo 15.00 Kadettikoululla Helsingissä – Itämeri Suomen turvallisuuspolitiikassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/sc/2817/?language=fi>. (Luettu 25.9.2019).

¹¹⁸ ”Suomen kansainvälinen asema 1990-luvulla”; Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe UKK-seminaarissa Pielavedellä 3.9.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 85.

Moskovassa. Koko Pohjois-Euroopan turvallisuus hyötyisi pikaisesta ratkaisusta maiden välillä, mikä toisaalta edistäisi alueen tasapainoisempaa kehitystä.¹¹⁹

Venäläisjoukkojen läsnäoloa Baltiassa ja neuvottelujen vaikeutta kommentoivat osaltaan myös ulkoministeri Haavisto sekä pääministeri Aho. Heistä Aho Viron vierailulla maaliskuussa 1994 korosti joukkojen kotiuttamisen poliittisista merkitystä, joka edesauttaisi Venäjän ja Baltian suhteiden rakentamista uudelle perustalle.¹²⁰ Haavisto painotti saman vuoden marraskuussa Pohjoismaiden neuvoston puheessaan suoraa dialogia Venäjän ja Baltian maiden välillä, mikä voisi helpottaa ratkaisemaan useita avoimia kysymyksiä maiden välillä. Kysymykset olivat suoraan yhteydessä alueen turvallisuustilanteeseen. Yksi näistä kysymyksistä koski nimenomaan venäläisjoukkojen läsnäoloa.¹²¹

Merkittävää vaihtelua kantoihin tai uhkakuviiin Baltian venäläisjoukoista ei syntynyt poliittisten päättäjien keskuudessa. Asiasta vallitsi tiivis konsensus ja venäläisjoukkojen läsnäolo Baltiassa lisäsi jännitteitä alueella vaikuttaen muiden poliittisten kysymysten ratkaisuun Venäjän sekä Baltian maiden välillä. Lisäksi joukkojen kotiuttamisella nähtiin olevan suora vaikutus Pohjois-Euroopan turvallisuustilanteeseen ja vakauteen, vaikka mahdollisuutena oli, että kotiutettavat joukot siirtyisivät lähemmäksi Suomen rajoja.

3.4.2 Ulkovenäläisten asema Baltiassa

Kuten aiemmassa alaluvussa todettiin, venäläissotilaiden olemassaolo Baltiassa ei ollut ainoa Venäjään liittyvä poliittisen kiistan aihe, vaan myös siellä asuvan venäläisen siviiliväestön oikeudet aiheuttivat kiistoja. Vähemmistön ja sotilaiden läsnäolo olivat poliittisessa merkityksessä kietoutuneet toisiinsa. Venäjä olikin haastanut itsenäistyneitä Baltian maita niiden kansallismielisestä liikehdinnästä, joka samalla oli omalla politiikallaan sortanut maan vähemmistökansalaisuuksia. Venäjä oli ollut huolissaan

---

¹¹⁹ Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe juhlaillallisella Moskovassa 18.5.1994. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/1990/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

¹²⁰ Official Visit by Prime Minister Esko Aho to Estonia from 15th to 16th March 1994; Speech by the Prime Minister at the University of Tartu; 15th March 1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 200.

¹²¹ Utrikesminister Heikki Haavistos inlägg vid den utrikes- och säkerhetspolitiska debatten 15.11.1994. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/3128/?language=se> (Luettu 19.9.2019).

Baltiassa noudatettavista ihmisoikeuksista heti maiden itsenäistymisen jälkeen.¹²² Valtioneuvoston selonteossa 1991 ulkopoliitiikan ajankohtaisista kysymyksistä tunnistettiin itsenäistyneiden tasavaltojen suuret venäläisvähemmistöt sekä niiden asema. Tämä oli yksi niistä olennaisista kysymyksistä, joita tuli ratkaista juuri itsenäistymisprosessien aikana.¹²³

Ulkoministeri Rehn nosti esille poliittisista päättäjistä ensimmäisenä toukokuun 1992 Maakuntalehtien neuvottelupäivillä pitämässään puheessa Baltiassa asuvan venäläisen väestönosan kohtelun, josta Venäjä oli osoittanut huolensa. Jeltsin olikin luvannut puolustaa myös ulkovenäläistä kansanosaa. Rehn pohti ongelmaa samassa yhteydessä sotilasjoukkojen vetäytymiseen liittyvän kysymyksen kanssa ja luki nämä Suomen ulkoiseen turvallisuuteen liittyviksi vaara- ja riskitekijöiksi, jotka kumpusivat lähialueilta.¹²⁴ Vuoden lopussa tilanne niin Viron kuin Latvian kanssa oli umpikujassa. Venäjän ulkoministeri Kozyrev jopa väitti, että Baltiassa tähdättiin etnisesti puhtaisiin maihin viitaten venäläisten kohtaamiin ihmisoikeushaasteisiin.¹²⁵ Kansalaisuuden saamista Baltiassa hankaloittivat muun muassa korkeat kielivaatimukset.

Vuotta 1993 sävyttivät etenkin Viron ja Venäjän väliset ulkopoliittiset suhteet, jotka koskivat nimenomaan maan lainsäädäntöä suhteessa venäläisvähemmistöön. Jeltsinin syytös virolaista ”apartheidia” kohtaan liittyi juuri 1993 puolivälin tapahtumiin. Hänen mukaansa kyseessä oli venäläisvähemmistöön kohdistuva suoranainen diskriminaatio ja ihmisoikeuksien polkeminen aggressiivisen virolaisen kansallismielisyyden toimesta.¹²⁶ Suhteiden kärjistymiseen otti kantaa Suomessa muun muassa ulkoministeri Haavisto, joka totesi maanpuolustusjuhlassa Muuramessa Suomen seuraavan huolestuneena maiden välien tulehtuneisuutta.¹²⁷

---

¹²² Moskovan-suurlähetystön ulkoasiainsihtööri Olli Mattila: PRT - NKP:n lakkauttamisen seurauksista 25.10.1991. 5C MOS 1991, Moskova r-sarja 1991 syys-lokakuu. UMA.

¹²³ Valtioneuvosto (1991), 10.

¹²⁴ Puolustusministeri Elisabeth Rehn, Maakuntalehtien päätoimittajien neuvottelupäivät Helsinki 25.5.1992 – Suomen ulkoisen turvallisuuden uhkakuvat. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/2771/?language=fi> (Luettu 19.9.2019).

¹²⁵ Moskovan suurlähettiläs Heikki Talvitie: PR – Venäjä ja Baltia 7.10.1992. 5C MOS 1992, Moskova R-sarja 1992 lokakuu. UMA.

¹²⁶ Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R- Venäjän ja Viron suhteista; Tilanne eskaloitunut 28.6.1993. 5C MOS 1993, Moskova r-sarja 1993 kesäkuu. UMA.

¹²⁷ Inaugural Session of the CSCE Parliamentary Assembly, Helsinki; Address by Foreign Minister Heikki Haavisto; 7th July 1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 310; Keski-Suomen maanpuolustusjuhla Muuramessa

Haavisto viittasi eduskunnassa seuraavan vuoden maaliskuussa Viron ja Venäjän ratkaisemattomaan kiistaan nostaen esimerkiksi venäläisjoukkojen ohella venäläisvähemmistöön liittyvän kysymyksen. Baltian itsenäistymistä hän käytti esimerkkinä myönteisestä kehityksestä, mutta painotti samalla, kuinka lähialueen tilanne oli muuttunut toisaalta epävarmemmaksi.¹²⁸ Vakaa poliittinen ja taloudellinen kehitys Baltiassa oli edellytys koko Pohjois-Euroopan ja Itämeren vakaudelle ja Haavisto vakuuttikin muutamaa päivää aiemmin lehdistövirkamiesten neuvottelupäivillä Suomen haluavan tukea maiden suvereniteettia sekä sellaisia rakenteita, jotka edistäisivät maiden sisäistä ja ulkoista turvallisuutta. Tässä yhteydessä hän puhui myös Venäjän sisäpoliittisiin seikkoihin perustuvista motiiveista valvoa ulkovenäläisten oikeuksia.¹²⁹

Presidentti Ahtisaari esitti puolestaan samaisen toiveensa Tallinnassa vieraillessaan toukokuun lopussa kuin puheessaan Moskovassa liittyen Baltian ja Venäjän suhteisiin, joiden vakiintuminen hyvälle tasolle olisi koko Euroopan edun mukaista. Hän vetosi vieraiden joukkojen poistumiseen sekä muiden avoimien asioiden ratkaisuun viitaten todennäköisesti meneillä olleeseen venäläisvähemmistöä koskevaan kysymykseen.¹³⁰ Vaikka Viro ja Venäjä saivat lopulta solmittua sopimuksen joukkojen kotiuttamisesta marraskuussa 1994, vähemmistön kohtelu ja heidän oikeuksiensa toteutuminen aiheuttivat silti tarkastelujakson loppupuolellakin keskustelua.¹³¹

Venäjän ja Baltian maiden suhdetta hiersivät sotilasjoukkojen kotiutumisen aikataulusta syntyneet ongelmat, mutta myös Venäjän pyrkimykset ajaa ulkovenäläisten oikeuksia. Se oli vuoteen 1994 mennessä jalostunut keskeiseksi osaksi Venäjän ulkopoliittikkaa

---

31.7.1993; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 394.

¹²⁸ Suomen kansainvälisen aseman muutos ja EU-jäsenyys; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe eduskunnassa 29.3.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 275.

¹²⁹ Ulkoasiainministeriön lehdistövirkamiesten neuvottelupäivät – Vain virkakäyttöön – Katsaus ajankohtaisiin kysymyksiin Suomen ulkopoliitikasta. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/3167/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

¹³⁰ Tasavallan presidentin puhe juhlaillallisella Tallinnassa 31.5.1994. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/1993/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

¹³¹ Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R – Presidentti Jeltsin Venäjän ajankohtaisista kysymyksistä 15.11.1994. 5C MOS 1994, Moskova R-sarja 1994 marraskuu. UMA; Latvian kanssa sopimus saavutettiin 15.3. samana vuonna, kun takaraja oli 31.8. Lähteenä ulkoasiainministeriön lehdistövirkamiesten neuvottelupäivät. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3167/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

entisissä neuvostomaissa. Ulkoministeri Haavisto luonnehti motiivien olevan myös sisäpoliittisia. Venäjän ulkopolitiikassa oli nähtävissä merkkejä siitä, että Baltian maat niiden itsenäisyydestä huolimatta nähtiin kuuluvan sen etupiiriin. Kuten aiemmin todettiin, kiistat vähemmistön oikeuksista yhdistettynä tuhansien venäläisjoukkojen läsnäoloon Baltiassa herättivät huolestuneisuutta suomalaisissa poliitikoissa sen aiheuttaman, lähialueen vakautta horjuttavan kitkan vuoksi. Vaikka kyseessä olikin Suomen lähialue, niin usein puheissa viitattiin tilanteen vaikuttavan koko maanosan turvallisuuteen.

4 Uhkakuvien temaattinen jaottelu

4.1 Sotilaalliset uhat

Turvallisuuskäsitteen ja siihen kytkeytyneiden uhkakuvien laajenemisesta huolimatta sotilaallinen ulottuvuus piti kuitenkin pintansa tutkielman tarkasteluajankohdan aikana. Oli kuitenkin paikkansa pitävää, että valtiolähtöiset uhat saivat seuraa muista sotilaallisista riskeistä, joita ei voitu suoran kytkeä Venäjän sotilasjohtoon. Poliittisten päättäjien keskuudessa turvallisuuspoliittinen murros oli nähtävissä myös sotilaallisissa uhkakuvissa. Taustalla vaikuttivat Neuvostoliiton romahdus ja asevoimien tietynlainen alemmuustila, vaikka sotilaallinen kapasiteetti kyllä tunnustettiin poikkeukseksi. Sotilaallinen voimankäyttö ja kylmän sodan uhkakuvissa äärimmäistä keinoa edustaneet ydinaseet eivät poistuneet 90-luvulla puheenaiheista, vaan niiden käyttöä rajoittavien sopimusten noudattaminen, ydinaseiden hävittämisen onnistuminen sekä ylipäänsä ydinasevarastojen kontrolli herättivät huolta. Lisäksi Suomen EY-jäsenyysprosessi tarkoitti arktisen ulottuvuuden avautumista eurooppalaiselle yhteisölle, jonka turvallisuuspoliittinen luonne näkyi myös puheissa. Turvallistamisen lisäksi sotilaallisessa ulottuvuudessa tapahtui myös turvallistamisen purkamista ja siihen paneudutaan seuraavassa alaluvussa.

4.1.1 Suursodan uhan väistyminen

Tutkielman tarkasteluajankohtana poliittisten päättäjien puheissa suursodan mahdollisuus tai sen uhka oli mainitsemisen arvoisesti vähentynyt. Tämä suursodan turvallistamisen purkaminen oli havaittavissa laajasti eri päättäjien ja virkamiesten keskuudessa, ja se esiintyi tarkasteluajankohdasta katsottuna sen jokaisena vuonna. Laajamittaista, vähintään Eurooppaa koskevaa sotaa kuvattiin kuitenkin erilaisin sanankääntein. Ulkoministeri Väyrynen totesi puheessaan syksyllä 1991 Forssan YK-foorumissa suursodan vaaran vähentyneen Euroopassa ja Pohjolassa, mihin oli vaikuttanut sopimus tavanomaisista asevoimista Euroopassa (TAE).¹³² Kuukautta

---

¹³² Ulkoasianministeri Paavo Väyrysen puhe Forssan YK-foorumissa 26.10.1991 – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkistoja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2974/?language=fi> (Luettu 26.9.2019).

aiemmin Paasikivi-seurassa pääministeri Aho oli kuvannut eurooppalaisen sodan uhan olleen väistymässä, mutta samalla uusien uhkien ja ongelmien nousseen sen tilalle.¹³³

Voidaankin todeta, että usein täysmittaisen sodan uhkaa vähennettiin juuri sellaisissa osissa puhetta, joissa haluttiin laajemmin kuvata turvallisuuspolitiikan kentän muutosta, kylmän sodan päättymistä ja turvallisuuden tai uhkakuvien laajenemista. Maaliskuussa 1992 Väyrynen totesi Tukholman Försvarshögskolanissa Euroopan sekä Pohjolan olevan puheen ajankohtana syvässä ja jatkuvassa murrostilassa, mutta muutostila oli otettu vastaan kokonaisuutta katsoen myönteisesti, koska tärkein eli suursodan uhka oli väistynyt.¹³⁴ Samanlaisessa yhteydessä vastakkainasettelun päättymisestä ja Euroopan tilan muuttumisesta puhuttaessa presidentti Koivisto tarkensi saman vuoden heinäkuussa Jeltsinin valtiovierailulla pitämässään puheessaan, että nimenomaan ydinsodan uhka oli poistunut. Puhe pidettiin Suomen ja Venäjän välisten suhteiden perusteita käsittelevän sopimuksen allekirjoitustilaisuuden yhteydessä. Tämä olikin siltä osin otannasta poikkeava ilmaus, että siinä tuotiin tarkentaen esille suursodan uhan luonne ydinaseineen.¹³⁵ Ydinaseiden käytön mahdollisuus voidaan kuitenkin uskoa olleen muidenkin puhujien mielessä, kun aiheena oli suursota Euroopassa. Toisaalta alivaltiosihteeri Blomberg taas viittasi puheessaan Paasikivi-seurassa maaliskuussa 1994 vanhojen uhkakuvien menettäneen merkityksensä ”vastakkaisiin liittokuntiin perustuneen turvallisuusjärjestelmän” eli kylmän sodan päättymisen myötä.¹³⁶ Uhkakuvien maininta jäi näin täysin tarkentamatta, mutta oletettavasti hän myös tarkoitti mahdollisen laajan konfliktin tai suursodan mahdollisuutta Euroopassa.

Puolustusministeri Rehn tammikuussa 1993 Maanpuolustuskiltojen seminaarissa liitti Neuvostoliiton hajoamisen suoraan olevan yhteydessä laajan konfliktin mahdollisuuden vähentymiseen juuri Itämeren turvallisuuspiirissä. Jännityksen kiristymistä ei ollut

---

¹³³ ”Suomi Euroopassa”; pääministeri Esko Ahon UKK-muistoesitelmä Paasikivi-seurassa Helsingissä 3.9.1991. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1992, 285.

¹³⁴ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen esitelmä 12.3.1992 Tukholmassa Försvarshögskolanissa – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3021/?language=fi> (Luettu 21.9.2019).

¹³⁵ Venäjän presidentin Boris Jeltsinin valtiovierailu 10.-11.7.1992; Tasavallan Presidentin puhe sopimusten allekirjoitustilaisuudessa 11.7.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 86.

¹³⁶ ”Suomi 1990-luvun kansainvälisessä yhteisössä”; alivaltiosihteeri Jaakko Blombergin puhe Paasikivi-seurassa 15.3.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 59.

havaittavissa taikka kylmän sodan aikaista kilpavarustelua.¹³⁷ Toisaalta hän tuli sivuuttaneeksi Baltian tilanteen ja jännitteet lausunnossaan. Saman vuoden heinäkuussa maanpuolustusjuhlassa Muuramessa ulkoministeri Haavisto näki suursodan nimenomaan kylmän sodan aikaisena uhkakuvana, mutta samalla toi esille sen, että nykyinen Eurooppa on epävakampi kuin aiemmin kylmän sodan kahtia jakama Eurooppa.¹³⁸ Samanlaiseen dilemmaan tarttui myös presidentti Ahtisaari puheessaan Berliinin vapaassa yliopistossa marraskuussa 1994, kun hän totesi Euroopan turvallisuuden vahvistamisen olevan ongelmallista sen uusien uhkakuvien takia, vaikka suursodan uhka olikin väistynyt näyttämöltä. Uudet uhkakuvat koskivat nimenomaan muita kuin sotilaallisia uhkia.¹³⁹

Onkin selvää, että suursodan uhan väistyminen nähtiin laajalla poliittisella rintamalla olleen merkittävä ja mainitsemisen arvoinen puhuttaessa Euroopan ja erityisesti Pohjan turvallisuusympäristöstä. Tässä tutkielmassa käsiteltävistä merkittävistä puhujista jokainen tuli maininneeksi jossain vaiheessa suursodan ja sen uhan väistymisen. Sitä ei yleisesti puheissa käsitelty mitenkään kattavasti, vaan kyseessä oli pikemminkin vakioitu ”toteamus” puheissa. Se nähtiin mahdollisesti parhaimpana kuvaajana juuri sille muutosprosessille, mitä Eurooppa kävi läpi kylmän sodan päättymisen jälkeen. Uhkakuvien luetteleminen aloitettiin usein tällä turvallisamisen purkamisella, jonka jälkeen siirryttiin käsittelemään ja turvallisamaan niitä uudenlaisia uhkakuvia, joita murrosvaiheessa kohdattiin. Tässä turvallisamisen purkamisessa olikin kyse turvallisuusympäristön muutoksesta.¹⁴⁰ Kylmän sodan aikainen turvallisuusjärjestelmä nojasi bipolaariseen ydinpelotteeseen idän ja lännen välillä ja tämä järjestelmä oli tullut tiensä päähän.

---

¹³⁷ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin esitelmä Maanpuolustuskiltojen Liiton seminaarissa 30.1.1993 klo 15.00 Kadettikoululla Helsingissä. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkistoja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2817/?language=fi> (Luettu 28.9.2019).

¹³⁸ Ulkoasiainministeri Heikki Haavisto Keski-Suomen maanpuolustusjuhla Muurame 31.7.1993. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3117/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

¹³⁹ ”Suomi, Euroopan unioni ja kansainvälinen muutos”; Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Berliinin Vapaassa yliopistossa 23.11.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 137.

¹⁴⁰ Rusi, Alpo M. & Salovaara, Jukka: Kylmän sodan jälkeinen epävarma rauha – Suomi Euroopan kehittyvän turvallisuusalueen osapuolena. Teoksessa Forsberg & Vaahtoranta 1993, 144.

4.1.2 Venäläiset sotilasjoukot Suomen lähialueilla

Vuoden 1990 marraskuussa solmittu TAE-sopimus sekä neuvostotasavaltojen itsenäistyminen johtivat Venäjään kohdistuneeseen paineeseen alun perin miehitystehtäviin tarkoitettujen joukkojen vetämisestä pois Itä- ja Keski-Euroopasta. Kotiutettavien kokonaismäärä pelkästään Itä-Saksassa oli arviolta 650 000 ihmistä kun mukaan laskettiin sotilasjoukkojen lisäksi heidän perheenjäsenensä, ja näiden kotiuttaminen lyhyessä ajassa tuotti Venäjän johdolle kaoottisen tilanteen. Lisäksi asevoimat kärsivät alhaisesta moraalista.¹⁴¹ Sopimuksen mukaisesti Venäjällä oli lupa sijoittaa sekä tilapäisesti että myös pysyvästi neuvostojoukkoja ja kalustoa Pietarin sekä Karjalan alueille, mikä tarkoitti sotilaallista painopistemuutosta Suomen lähialueella.¹⁴² Tässä alaluvussa tuodaan esille poliittisten päättäjien puheenvuoroja koskien venäläisjoukkojen sijoittelusta maalattuja uhkakuvia tai ainakin huolestuneisuutta tätä kehitystä kohtaan.

Vuoden 1992 valtioneuvoston selonteossa EY-jäsenyyden vaikutuksista mainitaan tavanomaisten aseiden ja joukkojen vähenemisen Keski-Euroopassa johtaneen ainakin tilapäisesti asevoimien määrän nousuun Suomen lähialueilla. Sen mukaan Venäjään liittyi joukko epävarmuustekijöitä, jotka Suomen oli otettava huomioon, kuten asevoimien määrään, hallintaan ja sijoitteluun liittyvät avoimet kysymykset.¹⁴³ Selonteon julkaisuvuosi tuntuikin olevan aika, jolloin useat poliittiset päättäjät nostivat esille näitä edellä mainittuja avoimia kysymyksiä ja huolenaiheita Suomen itärajan takaisista sotilasjoukoista ja niiden sijoittelusta.

Varsinaisesti poliittisten puheiden yhteydessä neuvostosotilaiden sijoittelun lähialueille nosti esille jo 1991 lopulla ulkoministeri Väyrynen, jonka puheeseen Forssan YK-foorumilla viitattiin jo aiemmin tässä luvussa. Väyrynen odotti ydinaseiden vähenemistä Pohjolan lähialueilla, kuitenkin tavanomaisten aseiden lisääntymisen kustannuksella ”ainakin väliaikaisesti”. Hän myös mainitsi Keski-Euroopasta kotiutettavien joukkojen asuttamisen ja kaluston varastoinnin ongelmat. Samalla hän huomautti lähialueella olevien venäläisjoukkojen kokeneen täydellisen kalustollisen modernisoitumisen

---

¹⁴¹ Blomberg, 421.

¹⁴² Ibid., 339.

¹⁴³ Valtioneuvosto (1992), 8.

uudelleensijoittelun yhteydessä. Aiemmassa alaluvussa mainitun turvallisuuspoliittisen murroksen ja suursodan uhan vähentymisen ohella epävarmuustekijät jatkuivat ja sotilaallinen kapasiteetti Suomen lähialueella oli Väyrysen sanoin huomattava.¹⁴⁴

Itärajantakaisten sotilasjoukkojen kasvua maalaili toistuvasti puheissaan puolustusministeri Rehn vuosina 1992 ja 1993. Tammikuussa 1992 Rehn avasi Maanpuolustuskurssin tilaisuudessa Suomen kannalta keskeiseksi turvallisuuskysymykseksi olevan sotilaallinen kehitys lähialueilla ja Venäjällä. Hän totesi lisäksi, että aseiden ja asevoimien ongelma nousisi esiin silloin kun niitä aiotaan käyttää. Tällaista skenaariota hän ei kuitenkaan nähnyt todennäköisenä, mutta samalla sotilaallisessa suunnittelussa oli varauduttava myös pahimpaan. Esimerkkeinä Rehn mainitsi Puolustusvoimien komentajan amiraali Klenbergin esille nostaman varautumisen laajamittaisen hyökkäyksen, kauttakulun tai kaappauksenomaisen yllätyshyökkäyksen varalta.¹⁴⁵ Toisaalta seuraavassa kuussa samalla foorumilla hän totesi lyhyesti, että Suomeen ei tällä hetkellä kohdistunut aseellista uhkaa.¹⁴⁶

Rajantakaisten joukkojen yhteydessä puhuttavan uhan kiistämiset alkoivatkin pääministeri Ahon toukokuussa Ruotsissa pidetyn puheen jälkeen. Silloin hän painavassa puheenvuorossaan Suomen turvallisuudesta ja lähialueesta antoi ymmärtäväisen lausunnon joukkojen ja kaluston siirroista Suomen rajan läheisyydessä. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin totesi, että turvattomuuden vähentämiseksi olisi käytävä perusteellinen keskustelu Suomen ja Venäjän välillä Venäjän asevoimien ongelmista, mutta myös sen suunnitelmista.¹⁴⁷ Puheesta paistoikin pääministerin huoli itänaapurin aiheuttamasta informaatiokatkoksesta, joka hermostutti Suomen poliittista johtoa. Alivaltiosihteeri Blomberg ja Venäjän suurlähetystön ministerineuvos Andrejev kävivät sananvaihtoa kulissien takana ja Aho saikin moitteita avoimesta puhetyylistään, joka

---

¹⁴⁴ Ulkoasianministeri Paavo Väyrysen puhe Forssan YK-foorumissa 26.10.1991 – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkistoja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2974/?language=fi> (Luettu 26.9.2019).

¹⁴⁵ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Maanpuolustuskurssin avajaisissa Sotakorkeakoululla ma 13.1.1992 klo 08.30. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2756/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

¹⁴⁶ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 57. – 62. Maanpuolustuskurssien osanottajille 13.2.1992 Kruunuhaan Maneesissa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2760/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

¹⁴⁷ ”Finlands säkerhet och närområdena: en granskning av förändringarna”; statsminister Esko Aho's tal vid Försvarshögskoleföreningens årsmöte 4.5.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 99.

nähtiin uhkien maalaamisena. Blomberg puolusti Ahon lausuntoa toteamalla, että ETYK:n kaltaisella foorumilla tulisi keskustella Pohjois-Euroopan sotilaallisista kysymyksistä. Viime vuosien liennytys Keski-Euroopassa ei Blombergin mukaan ollut ulottunut mukaan samalla tavalla pohjoiseen, vaikka Suomen tavoitteena olikin ollut sotilasjoukkojen vähentäminen.¹⁴⁸

Sotilaallisen kapasiteetin lisäämisestä keskusteltiin myös julkisuuden ulkopuolella venäläisten ja suomalaisten välillä. Diplomatian tasolla venäläisten toimesta haluttiin toppuutella epävarmoista ajoista huolimatta sitä, että ”teknisistä syistä” Suomen lähialueille sijoitetut joukot muodostaisivat minkäänlaista turvallisuushuolta. Venäläisten mukaan joukkojen lopullinen sijoituspaikka olisi Suomesta katsottuna ”etelämpänä”.¹⁴⁹

Marraskuussa 1992 Rehn viittasi Ahon puheeseen ja totesi, että edistysaskelia oli otettu perusteellisen mielipiteenvaihdon kanssa Venäjän asevoimien suunnitelmien suhteen. Hän kuitenkin totesi, että vielä Ahon toivomaan avoimuuden tilaan itärajalla oli silti vielä matkaa. Mielipiteenvaihtoa oli pyritty ja tultiin kiihdyttämään useilla korkean luokan ministeritapaamisilla. Rehn totesi vielä, että Suomi ei näe sotilasjoukkoja uhkana, mutta on luonnollisesti kiinnostunut joukkojen siirroista ja toivookin, että ne eivät jää suinkaan pitkäaikaiseksi ratkaisuksi.¹⁵⁰ Useasti hänen puheissaan toistuukin toteamus, että rajantakaiset joukot eivät muodosta uhkaa, mutta asian toistaminen sijoittaa sen merkitykselliseksi turvallisuuspolitiikassa.¹⁵¹ Aiemmin saman vuoden maaliskuussa hän kuvasi turvallisuusjohtamisen kurssille, että asevoimien määrään, hallintaan ja sijoitukseen liittyvät kysymykset olivat yksi epävarmuustekijöistä Euroopassa.¹⁵²

---

¹⁴⁸ Osastopäällikkö Jaakko Blomberg: Muistio Venäjän suurlähetystön ministerineuvos Andrejevin tapaamisesta: Venäjän kehitys ja Suomen huolet 7.5.1992. 18.41 VEF Suhteet Suomi-Venäjä 1992 III (1.5.-30.9.), Ulkoministeriö arkisto.

¹⁴⁹ Ulkoasiansihteri Kari Kahiluoto: Venäjän ulkoministeriön aseidenriisuntaosaston va. apulaisosastopäällikkö Andrei Granovskin keskustelut ulkoasiainministeriössä 7.4.1992. 18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä II (16.2 – 30.4.). UMA.

¹⁵⁰ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Hämeenlinnan maanpuolustusyhdistyksen 25 -vuotisjuhlissa 21.11.1992 klo 14.00 Hämeenlinnan upseerikerholla. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2722/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

¹⁵¹ Esimerkiksi: Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 125. maanpuolustuskurssin avajaisissa 9.11.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 236 ; Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe maanpuolustusjuhlilla Rautjärvellä 5.10.1992 klo 18.00. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2729/?language=fi> (Luettu 24.9.2019).

¹⁵² Elisabeth Rehn Turvallisuusjohtamisen kurssin päättäjätalouudessa 6.3.1992. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2747/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

Voidaankin esittää kysymys siitä, että vaikuttivatko venäläiset vastareaktiot puheissa käytettyyn retoriikkaan ja varottiinko tämän jälkeen muodostamasta ainakaan suoraan sanallisesti uhkakuvia? On kuitenkin todettua, että kylmän sodan päättyminen ja turvallisuuspoliittinen murros merkitsivät myös Suomen politiikassa avoimempaa puhetta Venäjää kohtaan, mikä koski myös uhkakuvien maalailua.¹⁵³

Vuoden 1993 puheet noudattelivat hyvin samankaltaista kaavaa, mitä tuli joukkoihin ja niiden sijoitteluun. Niissä toistuivat puheet siitä, että Suomi ei pidä joukkoja uhkana, mutta se oli luonnollisesti kiinnostunut ja nykyisen avoimuuden aikana sillä oli oikeus saada ensikäden tietoa kyseisten joukkojen siirroista.¹⁵⁴

Vuoden 1993 valtioneuvoston selonteossa pitkän aikavälin tulevaisuudesta uhkana nähtiin Venäjän näkymien epävarmuus sekä hallitsemattoman kehityksen uhka.¹⁵⁵ Vaikka suoraa sotilaallista uhkaa esimerkiksi Rehn ei nähnyt, kuten joissain puheissaan hän oli halunnut erikseen tähdentää, sotilasjoukkojen kasvanut määrä Suomen lähialueilla yhdistettynä poliittiseen valtakamppailuun ja epävakaaseen sisäiseen kehitykseen muodostivat vaarallisen yhdistelmän. Uhan ei siis olisi tarvinnut olla perinteinen valtiolähtöinen sotilaallinen uhka, vaan se saattoi muodostua esimerkiksi tilanteessa, jossa Venäjä olisi ajautunut sisällissotaan tai muuhun ahdinkoon, mikä lietsoisi sotilasjoukkoja erilaisiin vihamielisiin toimintoihin myös rajojen ylitse.¹⁵⁶

Toinen poliittisesti epävakaaseen tilanteeseen vaikuttanut tekijä oli Venäjällä noussut kansallismielisyys ja isovenäläisyys, jota käsiteltiin tarkemmin aiemmassa luvussa.

---

¹⁵³ Vilho & Moisio, 214.

¹⁵⁴ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin esitelmä Turvaa terveydenhuollon taso -seminaarissa torstaina 28.9.1993 klo 16.15 Klaukkalassa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2786/?language=fi> (Luettu 24.9.2019); Puolustusministeri Elisabeth Rehnin esitelmä maanpuolustustapahtumassa Anjalankosken Inkeröisissä 12.9.1993 klo 14.00. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2782/?language=fi> (Luettu 28.9.2019); Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Lapin maanpuolustusyhdistyksen vuosikokouksessa 5.4.1993 Rovaniemellä. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2806/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

¹⁵⁵ Valtioneuvosto (1993), 34, 36-37.

¹⁵⁶ Näin luonnehti esimerkiksi kenraaliluutnantti Gustav Hägglundin esitelmässään Euroklubin kokouksessa 15.4.1992. Lähteenä käytetty Ilta-Sanomien artikkelia 16.4.1992 (sit. Hiilamo & Sipola, 118.). Hallinnollisesti epävakaassa tilanteessa Venäjän pirstoutuessa keskenään taisteleviksi ”ruhtinaskunniksi”, olisi näitä itärajan tuntumassa olleita joukko-osastoja voitu käyttää Suomen alueelle tunkeutuvissa sotilaallisissa operaatioissa tai ryöstöretkissä.

Vallan nopeasti vaihtuessa rajojen läheisyyteen sijoitetut joukot olisivatkin voineet näyttäytyä erilaisena, kun niiden johtoon olisi asettunut esimerkiksi Suomesta vihamielisesti puhunut ja itsenäisyydenkin kyseenalaistanut Zhirinovski. Hänen suosionsa nimenomaan armeijan keskuudessa oli hyvin Suomen tiedossa.¹⁵⁷

Puolustusministeri Rehnin ja pääministeri Ahon lisäksi venäläisjoukkoihin otti kantaa ulkoministeri Väyrynen. Huhtikuussa 1992 hän mainitsi kansainvälisessä Euroopan turvallisuutta käsittelevässä seminaarissa lyhyesti, että muualla Euroopassa vallinnut joukkojen vähentäminen olisi suotavaa ulottua myös pohjoisemmaksi Suomen lähialueisiin.¹⁵⁸ Seuraavan vuoden tammikuussa Venäjän ulkoministeri Kozyrevin vierailun yhteydessä järjestetyssä lehdistötilaisuudessa Väyrynen painotti, että Suomeen ei kohdistu sotilaallista uhkaa, mutta se oli kiinnostunut lähialueilla sijaitsevista joukoista. Tämän johdosta Suomi oli käynnistänyt Venäjän kanssa kahdenväliset keskustelut, joiden puitteissa olisi mahdollisuus saada tietoja rajan läheisyydessä sijaitsevista joukoista sekä aseistuksesta. Lisäksi hän palasi samaan toteamukseen kuin edellisenä vuonna eli toiveeseen Keski-Euroopan myönteisen kehityksen leviämisestä myös pohjoisemmaksi, mitä tuli joukkojen vähentämiseen.¹⁵⁹

4.1.3 Ydinaseiden vähentäminen ja ydinaseteknologian leviämisen uhka

Kylmän sotaa leimasi uhkakuva ydinaseiden käytöstä osana idän ja lännen välistä konfliktia ja suursotaa, johon Suomikin olisi tullut väistämättä vedetyksi mukaan.¹⁶⁰ Tällaisissa uhkakuvissa ydinaseiden käyttöä pelättiin nimenomaan maailman suurvaltojen toimesta. 90-luvulle tultaessa vastakkainasettelun päätyemisestä ja erinäisten ydinaseiden määrää rajoittavista sopimuksista huolimatta ydinaseiden muodostama uhka

---

¹⁵⁷ Henriksson: R- Kuka äänesti Zhirinovskia? 17.1.1994. 5C MOS 1994, Moskova r-sarja 1994 tammi-helmikuu. UMA.

¹⁵⁸ ”Security in Europe after Helsinki”; Seminar Organized by the Finnish Committee for European Security (STETE) in Helsinki; Statement by Foreign Minister Paavo Väyrynen; 6th April 1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 209.

¹⁵⁹ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen avauslausunto Venäjän ulkoministeri Andrei V. Kozyrevin virallisen Suomen vierailun johdosta 12.1.1993 klo 15.30 järjestetyssä lehdistötilaisuudessa valtioneuvoston juhlahuoneistossa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3093/?language=fi> (Luettu 1.10.2019).

¹⁶⁰ Möttölä Kari (1993): Puolueettomuudesta sitoutumiseen – Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muutos kylmästä sodasta Euroopan murrokseen. Teoksessa Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (toim.) Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus, 1993, 73.

ei kuitenkaan väistynyt kokonaan, vaan muutti vain luonnettaan. Kaksinapaiseen ydinasepelotteeseen nojautuneen turvallisuusjärjestelmän jäljiltä Suomen itänaapurissa vallitsi epävakaa tilanne eikä uuden Venäjän tulevaisuudesta ollut varmuutta. Vallankaappauksen ja sisällissodan uhan keskellä nousivat huolet neuvostoaikaisen ydinaseteknologian säilytyksestä ja sen mahdollisesta leviämisestä väärin, kuten ei-valtiollisten tahojen, käsiin.

Vuoden 1991 valtioneuvoston selonteossa ajankohtaisista ulkopoliittisista kysymyksistä todettiin lyhyesti Neuvostoliiton ja Venäjän muutoksia käsiteltäessä, että erityistä huolta täytyi kantaa ydinaseturvallisuudesta. Tätä viittausta ei selonteossa avattu tarkemmin, mutta maininta liittyi nimenomaan siihen muutoksen tilaan, jossa neuvostotasavaltojen itsenäistyminen oli johtanut haasteisiin koskien asevoimien kotiuttamista ja supistamista sekä mahdollisiin kansallisiin vastakkainasetteluihin tasavaltojen välillä. Sen lisäksi etnisiä ristiriitoja oli syntynyt tasavaltojen sisällä, mitkä olivat johtaneet väkivaltaisiin yhteenottoihin Kaukasiassa.¹⁶¹

Seuraavan vuoden selonteossa Suomen EY-jäsenyydestä asiaan paneuduttiinkin hieman tarkemmin ja siinä todettiin ydinasepelotteen todennäköisesti säilyvän sen määrällisesti vähenevästä roolista huolimatta etenkin Euroopassa. Ydinaseiden hallintaa entisen Neuvostoliiton alueella sekä vaaraa teknologian leviämisestä ”uusiin käsiin” pidettiin huolestuttavana epävarmuustekijänä Venäjällä.¹⁶² Vuoden 1993 selonteossa pitkän aikavälin tulevaisuudesta oli myös lyhyt maininta entisen Neuvostoliiton ydinaseiden valvonnan vaikeuksista ja miten niiden leviäminen voisi mahdollisesti muodostua uhaksi.¹⁶³

Ydinaseiden vähentäminen ja sen esille tuominen puheissa voidaan nähdä toisena sotilaallisia uhkia koskevana turvallistamisen purkamisena. Vaikka ydinaseiden käytön uhka ei kokonaan poistunut, oli se vähentynyt merkittävästi kuten yllä on mainittu. Ydinaseiden käyttö valtiojohtoisessa sodassa oli myös kytköksissä aiemmassa alaluvussa käsiteltyyn suursotaan tai laajaan konfliktiin Euroopassa. Tämä ydinaseiden uhan vähentyminen mainittiin loppuvuodesta 1991 ulkoministeri Väyrysen kahdessa

---

¹⁶¹ Valtioneuvosto (1991), 10.

¹⁶² Valtioneuvosto (1992), 32.

¹⁶³ Valtioneuvosto (1993), 28.

lokakuussa pitämässä puheessa. Hän luonnehti Forssan YK-foorumissa idän ja lännen välistä vastavuoroista aloitteellisuutta ydinaseidenriisuntaan suoranaiseksi kilpailuksi. Väyrynen myös painotti, että samana vuonna Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton allekirjoittama strategisten aseiden vähentämissopimuksen (START) puitteissa tehtävät vähennykset laskivat ydinaseiden merkitystä sekä niiden määrää. Tämä oli tervetullutta, mutta Väyrynen kuitenkin näki, että strategisten ydinaseiden perustehtävä eli keskinäisen pelotteen ylläpitäminen oli yhä läsnä.¹⁶⁴ Taktisten ydinaseiden osalta Väyrynen otti tervetulleena vastaan ulkoministerin lausunnossa Neuvostoliiton päätöksen niiden poistamisesta merialuksista sekä sukellusveneistä. Tämä oli omiaan vähentämään sotilaallista vastakkainasettelua pohjoisilla merialueilla, mikä nähtiin Suomen kannalta hyvänä asiana.¹⁶⁵ Ensimmäistä START-sopimusta seurasi kahden vuoden päästä START II Venäjän toimiessa Neuvostoliiton ”perillisenä”.

Ydinaseiden ja niihin liittyvän teknologian leviäminen huolestutti virkamiehiä jo ennen elokuista vallankaappausyritystä 1991. Puolustusvoimien pääesikunnan tiedusteluyksikössä käsiteltiin muutamaa kuukautta aiemmin ydinterrorismin mahdollisuuksista Suomen lähialueilla. Selvityksessä nähtiin taktisten ydinkärkien olevan suurempi uhka vieraissa, ei-valtiollisissa käsissä kuin strategiset ydinaseet. Syynä tälle oli niiden koko ja heikompi turvajärjestelmä. Ydinaseteknologian leviäminen voisi tapahtua esimerkiksi tilanteessa, jossa keskusjohto olisi menettänyt otettaan armeijasta ja aseistusta olisi myyty eteenpäin terroristeille. Ydinaseita olisi voitu käyttää myös kiristysvälineenä esimerkiksi kapinoivan sukellusveneen miehistön toimesta keskushallintoa vastaan. Teknologia olisi voinut myös jäädä irtaantuville tasavalloille, joihin aseistus oli sijoitettu ja sitä olisi voitu käyttää aseena keskusvaltaa vastaan poliittisen kriisin yhteydessä.¹⁶⁶ Raporttien mukaan Neuvostoliitto oli kuitenkin reagoinut tämän tyyppisiin uhkakuviin jo aiemmin, kun se oli aloittanut vuotta aiemmin

---

¹⁶⁴ Ulkoasianministeri Paavo Väyrysen puhe Forssan YK-foorumissa 26.10.1991 – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkistoja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2974/?language=fi> (Luettu 26.9.2019).

¹⁶⁵ Disarmament Initiative by the President of the Soviet Union Mikhail Gorbachev; Statement by Foreign Minister of Finland Paavo Väyrynen 6th October 1991. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1992, 260.

¹⁶⁶ Pääesikunta, tiedusteluosasto: Ydinterrorismin mahdollisuuksista lähialueillamme 14.5.1991. 14.30, Ydinaseiden turvallisuus 1990-1991. UMA.

siirtämään ydinaseistusta pois levottomista ja itsenäistyvistä tasavalloista.¹⁶⁷ Oli kuitenkin todettava, että myös aseistuksen siirtämiseen liittyi tiettyjä kaappauksen riskejä.

Puolustusministeri Rehn toi vuoden 1992 toukokuussa maakuntalehtien päätoimittajien tilaisuudessa esille entisen Neuvostoliiton ydinaseistuksen (37 000 ydinasetta) hallittavuuden sekä niiden ”salaisuudet” tuntevien henkilöiden tulevaisuuden olevan maailmanlaajuisia turvallisuusriskejä. Hän ei avannut, millaiseen kontekstiin näiden henkilöiden tulevaisuus liittyi. Ydinaseistuksen käyttö esimerkiksi rikollisten tai terroristien käsissä kuitenkin olisi vaatinut luonnollisesti teknologian asiantuntemusta. Rehn kuitenkin halusi tuoda esille ydinaseistuksen määrän Suomen lähialueilla Kuolan niemimaalla sekä Leningradin alueella, vaikka hän tämän jälkeen totesi, ettei suoraa turvallisuusvaaraa ollut kohdistunut niistä Suomelle eikä aseiden hallittavuus ollut kokonaan pettämässä.¹⁶⁸

Rehn oli kuukautta aiemmin tuonut turvallisuusjohdon kurssilla esille, että pelkästään ydinaseteknologian leviäminen ei muodostanut uhkakuvaa, vaan asia koski myös tavanomaisia ohjuksia.¹⁶⁹ Seuraavana vuonna Maanpuolustuskorkeakoululla Rehn rinnasti ydinaseiden ja teknologian leviämisen osaksi vuosisadan vaihteen keskeisimpiä globaaleja turvallisuushaasteita.¹⁷⁰ Hänen puheissaan painottui uhan kohdalla sen maailmanlaajuinen merkitys. Tässä uhkakuvassa ei ollut kyse vain Suomen lähialueista, vaan se kosketi maailmanlaajuisesti, ja sen tuottamien haasteiden ratkomiseen oli suhtauduttava myös sillä tasolla.

Ydinaseiden leviämisen uhka säilyi poliittisissa puheissa läpi tarkasteluajanjakson. Ulkoministeri Haavisto liitti Mikkelin sotilasläänin vuosipäivillä helmikuussa 1994 uhkakuvaksi ydinaseiden leviämisen lisäksi niiden varastointiin ja hävittämiseen liittyvät

---

¹⁶⁷ Ulkoasiainsihtööri Aleksi Härkönen: Ydinaseiden turvallisuus Neuvostoliitossa 28.6.1990. 14.30, Ydinaseiden turvallisuus 1990-1991. UMA. ”Poliittisesti sensitiivisillä alueilla” tarkoitettiin tässä tapauksessa Kaukasian ja Baltian tasavaltoja.

¹⁶⁸ Puolustusministeri Elisabeth Rehn, Maakuntalehtien päätoimittajien neuvottelupäivät Helsinki 25.5.1992 – Suomen ulkoisen turvallisuuden uhkakuvat. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/2771/?language=fi> (Luettu 19.9.2019).

¹⁶⁹ Elisabeth Rehn Turvallisuusjohdon kurssin päättäjäisilaisuudessa 6.3.1992. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2747/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

¹⁷⁰ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 129. Maanpuolustuskorkeakoulun avajaisissa 8.11.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 419.

turvallisuus- ja ympäristövaarat.¹⁷¹ Tähän ydinaseistuksen leviämiseen liitetyn hävittämisen ja siihen vaikuttavan ympäristöaspektin nosti esiin myös presidentti Ahtisaari toukokuussa 1994 Maanpuolustuskurssiyhdistykselle luonnehtien asiaa uudeksi ongelmaksi vanhojen rinnalla.¹⁷² Hän painotti puheissaan ympäristöön liittyviä huolia enemmän kuin edeltäjänsä Koivisto. Myös alivaltiosihteeri Blomberg totesi saman vuoden lokakuussa maanpuolustukseen liittyvässä journalistiseminaarissa, ettei ydinaseiden tai ydinmateriaalin leviämisestä entisen Neuvostoliiton alueella tulisi väheksyä ja se kosketta ongelmana myös Suomen lähialuetta.¹⁷³

Ydinmateriaalin leviäminen ei jäänytkaan pelkälle poliitikkojen puheiden tasolle, mikä selviää ulkoministeriön arkistoista. Venäjältä peräisin olevan ydinaseeseen kelpaavan plutoniumin salakuljetusta ja kauppaa havaittiin muun muassa Saksassa juuri vuonna 1994 ja ulkoministeriön sähköiden vaihdon kautta selviää, että vakavia salakuljetustapauksia oli jo aiempina vuosina havaittu toistakymmentä.¹⁷⁴ Samanlaisia tapauksia ei ollut kuitenkaan havaittu Suomessa, vaikka radioaktiivista jätettä olikin todettu pieniä määriä raaka-aineeksi tarkoitettujen metalliromuerien joukossa eikä kyse ollut salakuljetuksesta, vaan ennemminkin vahingoiksi luokitelluista tapauksista.¹⁷⁵

4.1.4 Sotilaallisen painopisteen siirtyminen lähemmäs Suomen rajoja

Kylmän sodan päättymistä leimanneet sopimukset idän ja lännen välillä aseistuksen rajoittamisesta olivat lähtökohtaisesti hyvä asia. Etenkin TAE- ja START-sopimukset tuotiin usein esille esimerkkeinä kehityksestä. Aiemmissa alaluvuissa käsitelty uhkakuvat kuitenkin osoittivat kolikon kääntöpuolen siitä, millaisia uusia uhkia saattoi syntyä sopimusten johdosta Suomen turvallisuuskentässä. Neuvostojoukkojen

---

¹⁷¹ Ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe Mikkelin sotilasläänin vuosipäivän juhlassa 24.2.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 414.

¹⁷² Tasavallan Presidentti Martti Ahtisaaren puhe Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa Helsingissä 16.5.1994 – Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka 1990-luvulla. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/1989/?language=fi> Lluettu 20.9.2019).

¹⁷³ ”Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka muuttuvassa Euroopassa”; alivaltiosihteeri Jaakko Blombergin alustus Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan journalistiseminaarissa Helsingissä 25.10.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 356.

¹⁷⁴ Ulkoasiainsihteeri Ilkka Rentola: Radioaktiivisen aineen salakuljetus ja -kauppa Saksassa 1.2.1994. 15.30 Ydinturvallisuus v. 1993-1994. UMA.

¹⁷⁵ Säteilyturvakeskuksen pääjohtaja Antti Vuorinen & Tero Varjoranta: Muistio lähialueiden ydinlaitosten aiheuttamasta uhasta. 15.30 Ydinturvallisuus v. 1993-1994. UMA.

vetäytyminen Keski-Euroopasta tiesi sotilaallisen painopisteen siirtymistä lähemmäs Suomen rajoja, etupäässä Leningradin alueelle ja Kuolan niemimaalle. Lisäksi ydinaseiden vähentäminen alleviivasi tavanomaisen ohjusaseistuksen merkitystä.

Sotilaallinen painopisteen muutos tunnistettiin valtioneuvoston vuoden 1993 selonteossa pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Sotilaallisesta näkökulmasta olennaisena tekijänä Pohjois-Euroopalle pidettiin Kuolan alueen merkityksen kasvua alleviivaten siellä sijaitsevaa ydinaseistuksen määrää.¹⁷⁶ Olikin havaittavissa, että ennen kaikkea ydinaseiden vähentämiseen liittyvät sopimukset olivat vaikuttaneet toistaiseksi vasta muualla Euroopassa. Siirryttäessä kohti kyseistä vuotta 1993 poliittisten päättäjien puheissa alkoi myös esiintyä viittauksia sotilasstrategisen painopisteen muutoksesta. Muutamissa puheissa toki asia oli tunnistettu jo aiemmin.

Vuoden 1991 lopulla Neuvostoliiton ollessa vielä olemassa ulkoministeri Väyrynen kertasi YK-foorumissa varsin seikkaperäisesti, kuinka START-sopimus vähensi ydinaseiden määrää, mutta samalla sopimus lisäsi ilma- ja merikuljetteisten asejärjestelmien merkitystä. Näiden järjestelmien kautta Kuolan niemimaan sotilasstrateginen merkitys oli lisääntynyt, ja Suomen pitkäaikaisena tavoitteena olikin merellisten ydinaseiden rajoittaminen Pohjolaa ympäröivillä merialueilla. Kuolaa voitiin pitää edelleenkin Neuvostoliiton strategisen ydinaselaivaston tärkeimpänä tukikohtana.¹⁷⁷

Neuvostoliiton romahdettua Kuolan niemimaan merkitys ei ainakaan vähentynyt. Niemimaan asemaan otti kantaa etenkin puolustusministeri Rehn vuosina 1992 ja 1993 varmasti myös virkansa velvoittamana. Sotilasstrategisen painopisteen muutoksen osoittaminen saattoi liittyä toisaalta Suomen kalliiden Hornet-hävittäjähankintojen perusteluun. Hävittäjät yhdistettiin lehdistössä uusiin Venäjältä kumpuaviin uhkakuviin, jotka liittyivät etenkin sotilaallisiin sijoitteluihin Suomen lähialueilla.¹⁷⁸ Vuoden 1992 puheissaan Rehn käytti useasti Baltian maiden itsenäistymistä sekä TAE- ja START-

---

¹⁷⁶ Valtioneuvosto (1993), 37.

¹⁷⁷ Ulkoasianministeri Paavo Väyrysen puhe Forssan YK-foorumissa 26.10.1991 – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkistoja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2974/?language=fi> (Luettu 26.9.2019).

¹⁷⁸ Rantamaa, Aleksi (2017): Neuvostoliiton pakkopaidasta Pohjolan turvallisuuden takaajaksi. Analyysi Suomen hävittäjähankintapäätöksen uutisoinnista ulkomaisessa tiedotusvälineistössä 1992. Poliittisen historian kandidaatintutkielma, Helsingin yliopisto, 19-21.

sopimuksia syynä sille, miksi Kuolan tukikohta-alueen strateginen merkitys sen jäljellä olevine ydinaseineen korostui.¹⁷⁹

Vuonna 1993 puolustusministeri Rehnin puheet Kuolasta käsittelevät tarkemmin Suomen lähialueilla sijaitsevaa aseistusta. Sen laivastotukikohdan sukellusveneisiin oli Rehnin mukaan sijoitettu viidennes Venäjän ydinkärjistä ja ne sijaitsivat vain muutaman sadan kilometrin päässä Suomesta.¹⁸⁰ Tämä oli syy myös sille, miksi oli tärkeää pitää kiinni Pohjois-Suomen ilmapuolustuksesta. Kulkisivathan Venäjää vastaan kohdistuneet risteilyohjukset suoraan Pohjoismaiden ilmatilojen kautta. Toisaalta pohjoiseen ja Jäämerelle siirtyneestä painopisteestä huolimatta Rehn halusi muistuttaa Kaliningradin merkityksestä. Siitä tulisi tärkeämpi laivastokeskittymä Baltian satamista luovuttaessa.¹⁸¹ Tulevaisuudessa se olisi voinut luoda jännitteitä Itämerellä, sillä naapurimaat olivat vaatineet alueen demilitarisointia, johon Venäjällä ei ollut pyrkimyksiä. Lisäksi Venäjän Itämeren laivasto saattoi Rehnin mukaan kasvattaa kokoaan siirretyllä kalustolla Mustaltamereltä.¹⁸² Joka tapauksessa ratifioimista odottava START-II tulisi kasvattamaan Rehnin mukaan mereltä ja ilmasta laukaistavien ohjusten merkitystä, minkä jo Väyrynen ilmaisi muutama vuosi aiemmin.¹⁸³ Kyseisillä lausunnoilla haluttiin

---

¹⁷⁹ Esimerkiksi Elisabeth Rehn Turvallisuusjohdon kurssin päättäjäistilaisuudessa 6.3.1992. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2747/?language=fi> (Luettu 23.9.2019); Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Maanpuolustuskurssin avajaisissa Sotakorkeakoululla ma 13.1.1992 klo 08.30. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2756/?language=fi> (Luettu 23.9.2019); Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 125. maanpuolustuskurssin avajaisissa 9.11.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 236; Puolustusministeri Elisabeth Rehn, Maakuntalehtien päätoimittajien neuvottelupäivät Helsinki 25.5.1992 – Suomen ulkoisen turvallisuuden uhkakuvat. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2771/?language=fi> (luettu 17.9.2019).

¹⁸⁰ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe 128. Maanpuolustuskurssin avajaisissa 27.9.1993 klo 08.30 Helsingissä. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2784/?language=fi> (Luettu 30.9.2019).

¹⁸¹ Tämän myös mainitsi marraskuussa 1993 suurlähettiläs Rene Nyberg, joka viittasi Kaliningradin epäselvään tulevaisuuteen sanoessaan, että Itämerellä tapahtuvat geostrategiset mullistukset eivät olisi vielä ohitse. ”Turvallisuutta osmoosin kautta – Suomen integraatiopoliittikan turvallisuuspoliittisia aineksia ja vaikutuksia”; suurlähettiläs René Nybergin esitelmä 4.11.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 417.

¹⁸² Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Lapin maanpuolustusyhdistyksen vuosikokouksessa 5.4.1993 Rovaniemellä. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2806/?language=fi> (Luettu 25.9.2019); Puolustusministeri Elisabeth Rehnin esitelmä Maanpuolustuskiltojen Liiton seminaarissa 30.1.1993 klo 15.00 Kadettikoululla Helsingissä – Itämeri Suomen turvallisuuspolitiikassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/sc/2817/?language=fi>. (Luettu 25.9.2019).

¹⁸³ Sama viite kuin edellisessä: Rehn 30.1.1993; Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Maanpuolustuskurssin avajaisissa 18.1.1993 – Puolustuspolitiikan mukautuminen murrosvaiheen vaatimuksiin. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2814/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

tähdentää Venäjän sotilaallista kapasiteettia sen epävakasta kehityksestä ja armeijan ”alasajosta” huolimatta. Se tuli jatkossakin olemaan turvallisuuspoliittisesti merkittävin tekijä Pohjois-Euroopassa eikä Itämeren voinut jatkossakaan pitää absoluuttisena rauhan merenä, kuten Rehn itse asian ilmaisi.

Alivaltiosihteeri Blomberg toi myös esille seminaaripuheenvuorossaan elokuussa 1993 Suomen lähialueilla olevat risteilyohjukset puhuessaan laajemmin Suomen aseteknisistä turvallisuus- ja ympäristöhuolista. Lisäksi hän käsitteli sitä, kuinka ydinasesuurvaltojen vastavuoroisilla lupauksilla pyrittiin jo 1991 luopumaan meritaktillisista ydinohjuksista mukaan lukien Suomea erityisesti huolettaneista ydinkärjillä varustetuista risteilyohjuksista. Kuitenkin ydinaseistusta sukellusveneistä löytyi vielä ballististen ohjusten muodossa.¹⁸⁴

4.2 Ympäristölliset uhat

Ympäristöuhat ja -katastrofit näyttelevät aineistona käytetyissä puheissa merkittävää osaa tarkasteluajanjakson uhkakuvapolitiikassa ja niitä pidettiin yleisesti katsoen Suomen turvallisuudelle uhkaavimpina tekijöinä. Tämä ei kuitenkaan ollut pelkästään poliitikkojen ja virkamiesten mielipide, vaan ympäristöön liittyvät uhat olivat tarkasteluajankohtana suoritettujen kyselyjen mukaan myös tärkeänä tekijänä kansalaisten mielissä.¹⁸⁵ Lisäksi tässä alaluvussa tuodaan esille ulkoministeriön tilaamien raporttien kautta tilannekuvaa Suomen lähialueen, etenkin Venäjän, ydinturvallisuudesta.

Ympäristöllinen ulottuvuus kuuluu myös olennaisena osana Kööpenhaminan koulukunnan käsitykseen turvallisuuden eri kokonaisuuksista. Ympäristöön liittyvät uhkakuvat ovat jaettavissa kahteen tyyppiin; ihmisistä riippuvaisiin ja riippumattomiin.¹⁸⁶ Poliittisten puheiden ja asiakirjojen perusteella uhkakuvapolitiikkaa luotiin ennen kaikkea ihmisen toiminnan seurauksena aiheutuneista ympäristötekijöistä. Taustalla tähän keskittymiseen vaikutti varmasti Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus

---

¹⁸⁴ Alivaltiosihteeri Blombergin puheenvuoro ”Asetekniset turvallisuus- ja ympäristöongelmat Suomen lähialueilla; Styx-seminaari ulkoasiainministeriössä 19.8.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 402.

¹⁸⁵ Valtioneuvosto (1993), 36.

¹⁸⁶ Linnéll, 57.

vuonna 1986 ja siihen liittyneet kokemukset. Kuitenkin ilmaston hiilidioksidipitoisuudet ja lämpeneminen huolettivat esimerkiksi ulkoministeri Väyrystä jo tuolloin globaaleista ympäristöriskeistä puhuttaessa.¹⁸⁷

Poutiainen toteaa tutkielmassaan, että Neuvostoliitossa ja myöhemmin Venäjällä ympäristön tila oli ajautunut kriittiseen tilaan olemattoman ympäristöpolitiikan ja ympäristönsuojelun takia, mihin alettiin kiinnittää huomiota vasta glasnostin jälkeen. Tähän syynä olivat ympäristön häikäilemätön valjastaminen ja hyväksikäyttö taloudellisen kasvun edellytyksille. Venäjän taloudellinen tilanne laski jälleen kiinnostusta ympäristöasioihin 90-luvulle tultaessa.¹⁸⁸ Tässä luvussa ympäristölliset uhkakuvat on jaettu alaotsikkoina teemoihin, jotka nousivat esiin aineistossa.

Suurimmilta osin poliittiset päättäjät puhuivat myös ympäristöllisistä uhista ja riskeistä varsin yleisellä tasolla. Tämä tarkoitti sitä, että he eivät maininneet mitään konkreettisia esimerkkejä Venäjää koskevista riskeistä. Maaliskuussa 1992 Rotary-tapaamisessa Ruotsissa puolustusministeri Rehn nosti esille lähialueelta kohoavista riskeistä yhdeksi mahdollisen ympäristökatastrofin.¹⁸⁹ Samassa kuussa pääministeri Aho kuvaili eduskunnalle Itä-Euroopan kehitystä ja kommunismin jälkeistä jälleenrakennusprosessia Euroopan kahtiajaon korjaamiseksi nostaen esiin tulevaisuutta varjostavia tekijöitä, joista yksi oli paheneva ympäristökriisi.¹⁹⁰ Näiden nimitysten ohella käytettiin ympäristöongelma-käsitettä ainakin ministereiden Rehnin ja Väyrysen sekä presidenttien Koivisto ja Ahtisaari toimesta.¹⁹¹ Käsitteiden kirjon takia niiden yhteyttä toisiinsa voi olla

---

¹⁸⁷ Ulkoministeri Väyrysen puhe Metsäviikon avajaisissa Tampereella. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3046/?language=fi> (Luettu 29.9.2019).

¹⁸⁸ Poutiainen, 52-53.

¹⁸⁹ Försvarsminister Elisabeth Rehns tal vid rotarymötet i Södertälje, Sverige den 30.3.1992 klo 12.45 – Finland säkerhetspolitik och samarbete i Norden. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2749/?language=se> (Luettu 29.9.2019).

¹⁹⁰ Hallituksen EY-jäsenyyshakemusta koskeva tiedonanto eduskunnalle; pääministeri Esko Ahon puheenvuoro eduskunnassa 16.3.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993.

Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 122.

¹⁹¹ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Hämeenlinnan maanpuolustusyhdistyksen 25 -vuotisjuhlissa 21.11.1992 klo 14.00 Hämeenlinnan upseerikerholla. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2722/?language=fi> (Luettu 23.9.2019); Itävallan liittopresidentti Thomas Kleistilin työvierailu 5.-6.5.1993; Tasavallan Presidentti Koiviston puhe illallisella 5.5.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 194; Paavo Väyrynen Pohjoismaisen ulkoministeriökokouksen lehdistötiedotteessa Mariefredissä 3.-4.5.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 90; Tasavallan presidentin puhe Tromssan kaupunginvaltuuston puheenjohtajan tarjoamalla lounaalla Richard with -aluksella Tromssassa 20.10.1994. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2016/?language=fi> (Luettu 28.9.2019).

vaikea tulkita. Katastrofi voidaan yhdistää johonkin äkilliseen ja vaikutukseltaan laajaan tapahtumaan, esimerkiksi ydinvoimalaonnettomuuteen tai säteilyvuotoon. Kriisi ja ongelma, toki lievemässä merkityksessä, taas kuvastavat pidempää kehitystä, mikä toisaalta on hyvä kuvaamaan Suomen lähialueella vallinnutta tilaa. Valtion taloudellinen tutkimuslaitos aloitti selvityksessä *Neuvostoliitto, itäinen Eurooppa ja Suomi* (1991) ympäristöasioita koskevan lukunsa nostamalla esiin ”laajasti hyväksytyn” käsityksen siitä, että itäistä Eurooppaa ja Neuvostoliittoa on arvioitava laajana ympäristökatastrofin alueena.¹⁹²

Voidaan kuitenkin todeta, että poliittisten päättäjien keskuudessa tiettyä käsitettä yleisesti vallitsevalle ympäristölliselle tilalle ja uhalle ei ollut. Käsitteiden kirjo johtui varmasti myös siitä, että ympäristöllisten uhkien ja uhkakuvien kirjo ei rajoittunut yhteen tai muutamaan eri tekijään kuten tässä luvussa halutaan tuoda ilmi.

4.2.1 Venäläiset ydinvoimalaitokset ja ydinjätteen käsittely – Sosnovyi Borin varoittava esimerkki

Merkittävimpinä uhkina Venäjään liittyvistä ympäristöllisistä uhista voidaan nostaa esiin sekä sotilaallinen että siviilikäyttöinen ydinturvallisuus ja ydinvoimaloiden kuntoon liittyvä huoli. Voimalaitosten riskialttius alkoi hiljalleen paljastua länsimaille sekä Pohjoismaille Neuvostoliiton keskusvallan otteen herpaantumisen myötä.¹⁹³ Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus vuonna 1986 ja siitä noussut keskustelu etenkin RBMK-reaktoreiden turvallisuudesta herätti huolta Suomen lähialueiden voimalaitoksista. Kyseisiä reaktoreita sijaitsi Leningradin alueen Sosnovyi Borin ydinvoimalaitoksessa, joka sijaintinsa takia nousi esiin useaan otteeseen 90-luvun alkuvuosina poliittisissa puheenvuoroissa. Voimalaitos sijaitsee yhä toimivana Suomenlahden etelärannikolla noin 100 kilometriä Suomen rannikosta.

Ekologiset riskit, ennen kaikkea ydinvoimalaonnettomuuksiin liittyvät uhkakuvat, nousivat esiin puolustusministeri Rehnin puheessa maanpuolustuskurssille vuoden 1992

---

¹⁹² Sinko, Pekka & Sutela, Pekka (toim.) (1991): *Neuvostoliitto, itäinen Eurooppa ja Suomi*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 1991, 55.

¹⁹³ Kalli, Salomaa, Hreror, Ala-Heikkilä: *Evaluation of the Finnish Nuclear Safety Co-operation in the Neighbouring countries*. Ulkoministeriö, 1998, 15-30. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielmassa Hallanoro Henri (2007): *Ydinturvallisuusalan yhteistyön kehitys Suomen lähialueilla Neuvostoliiton hajoisesta Baltian maiden itsenäisyyteen*. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, 35.

alussa. Venäjän kehityksessä ja siihen liittyvissä epävarmuustekijöissä toistuivat ekologiset riskit, mukaan lukien ydinvoimalaonnettomuuden mahdollisuus, joka Suomen oli otettava huomioon turvallisuusajattelussaan.¹⁹⁴ Ydinturvallisuuden takaamisen puolesta puhuivat Rehnin lisäksi ulkoministeri Väyrynen ja pääministeri Aho myös kevään ja kesän mittaan. Syynä saattoikin olla Sosnovyi Borin voimalaitoksessa 24. maaliskuuta 1992 tapahtunut onnettomuus, johon ETYKin neljännessä seurantokokouksessa Väyrynen ottikin kantaa ja totesi, että sekä sotilas- että siviilikäyttöinen ydinvoima rajojen takana edusti suurinta välitöntä turvallisuushuolta Suomelle. Säteilypitoisuuksien nousu havaittiin myös Suomessa, vaikkakin hyvin pieninä; noin kertaluokkaa 100 pienempinä kuin Tšernobylin onnettomuudessa.¹⁹⁵

Lähialueiden ydinvoimalaitoksia ensimmäisenä varsinaisena uhkatekijänä Suomen turvallisuudelle kuvaili Esko Aho puheessaan toukokuun alussa 1992 Ruotsin Försvarshögskolanilla. Aho käytti Sosnovyi Boria esimerkkinä siitä, kuinka Suomen maantieteellinen sijainti asettaa sen turvallisuuden alttiiksi Venäjään kohdistuvissa ympäristökatastrofeissa. Lähialueen ydinvoimaa hän kutsui sen hetken vaarallisimmaksi uhaksi. Myös Väyrynen oli jo kesäkuussa keskustan puoluekokouksessa päättäväisesti muuttanut arviotaan kutsumalla ydinvoimaloita suurimmaksi turvallisuusuhaksi Suomelle.¹⁹⁶ Näin voidaankin todeta, että Suomen hallituksen piirissä ydinvoimalaitosten näkeminen uhkana levisi varsin nopeasti, kun esimerkiksi vuotta aiemmin, vuonna 1991, viitteitä tästä ei varsinaisesti ollut. Uhkakuvien maalaaminen ydinvoimalaitoksista ei ollutkaan aiheetonta, sillä Venäjän suurlähetystön ministerineuvos Andrejev myönsi maaliskuun 1992 onnettomuuden olleen vakava, mutta samalla myös halusi moittia Suomea siitä, että se pääministerin johdolla, viitaten Ahon toukokuiseen puheeseen, maalaili uhkakuvia rajan takana piilevistä ympäristöllisistä uhista. Hänen mukaansa keskustelua olisi tullut käydä vain viranomaisten kesken, eikä näistä saisi julkisuudessa

---

¹⁹⁴ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe maanpuolustuskurssin avajaisissa Sotakorkeakoululla ma 13.1.1992 klo 08.30. EILEN – Suomen ulkopolitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2756/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

¹⁹⁵ Karjunen, Timo, Suksi, Seija & Tossavainen, Kirsti (2004). Kokemukset onnettomuuksista ja poikkeuksellisista tapahtumista ydinlaitoksilla, 243. Teoksessa Sandberg, Jorma (toim.). Ydinturvallisuus, 207-266. Säteilyturvakeskus, Helsinki.

¹⁹⁶ Ulkoasiainministeri Väyrysen puhe keskustan puoluekokouksessa 6.6.1992. EILEN – Suomen ulkopolitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3069/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

puhua.¹⁹⁷ Aiemmin tutkielmassa tuotiin esille samassa yhteydessä Suomen saamat moitteet Ahon puheista liittyen venäläisjoukkoihin Suomen rajojen läheisyydessä. Aiheiden herkkyydestä kertoi myös, että Ahon puhe oli herättänyt Moskovan-suurlähetystön raporttien mukaan suurta mielenkiintoa ja keskustelua Venäjällä.¹⁹⁸

Sosnovyi Bor voidaan nähdä tässä sytykkeenä ja Tšernobyl suuremman luokan kauhuskenaariona siitä, millaiseen ympäristölliseen katastrofiin voitaisiin myös Suomen lähialueella joutua. Ydinvoimaloiden turvallisuudesta ei esimerkiksi mainittu sanallakaan valtioneuvoston julkaisemassa vuoden 1992 selonteossa, jossa kyllä muuten tarkasteltiin turvallisuuspoliittisesta näkökulmasta Venäjää ja Suomen lähialueisiin kohdistuvia turvallisuusnäkyviä. Kuitenkin jo seuraavassa valtioneuvoston selonteossa 1993 pitkän aikavälin tulevaisuudesta mainittiin kansalaisten keskuudessa merkitystään kasvattanut pelko Venäjän ydinenergiaan liittyen muiden uhkien joukossa.¹⁹⁹ Lisäksi selonteossa nostettiin esiin se, että maiden välillä vallitsevan teknologiakuilun takia Suomi voisi altistua ympäristökatastrofeille, mikä viitannee juuri ydinvoimalaonnettomuuksien tapaisiin uhkiin.

Kestävänä teemana Sosnovoy Bor pysyi vuoden 1992 loppuun asti. Ministeri Rehn mainitsikin ydinvoimalan nimeltä vielä marraskuun ja joulukuun puheissaan käyttäen maaliskuussa tapahtunutta onnettomuutta muistutuksena vaarallisimmista Suomeen kohdistuvista turvallisuusriskeistä. Hän kuitenkin totesi myös, että Suomen lähialueella entisen Neuvostoliiton alueella sijaitsi useita ekologisia vaaravyöhykkeitä katastrofaalisine vaikutuksineen.²⁰⁰ Jääkin lukijan tulkittavaksi, mihin muihin alueisiin Rehn viittasi puheissaan, mutta arvauksen voinee tehdä siirtymällä tarkastelemaan niitä alueita, jotka nousivat muina esimerkkeinä etenkin seuraavina vuosina esille puhuttaessa Suomeen kohdistuvista ympäristöllisistä haasteista ja uhkakuvista. Sosnovyi Bor ja

---

¹⁹⁷ Osastopäällikkö Blombergin muistio Venäjän suurlähetystön ministerineuvos Andrejevin tapaamisesta: Venäjän kehitys ja Suomen huolet 7.5.1992. 18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1992 III (1.5.-30.9.). UMA.

¹⁹⁸ Lähetystöneuvos Lev Pausin Venäjän suurlähetystöstä otti keskustelussa pääministeri Ahon avustajan kanssa esille Ahon puheen 4.5.1992. Pääministerin erityisavustaja Seppo Härkönen: Muistio / SH 8.5.1992. 18.41 VEF, Suhteet Suomi – Venäjä v. 1993 I (1.1.-30.6.). UMA.

¹⁹⁹ Valtioneuvosto (1993), 36.

²⁰⁰ Försvarsminister Rehn tal inför Försvarsakademin i Norge, i Oslo den 7.12.1992. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2726/?language=se> (Luettu 24.9.2019); Försvarsminister Rehn tal vid Krigsinvalidernas Brödraförbunds Vöråavdelnings 50-årsjubileum och Vasa distriktets fest med anledning av Finlands 75-åriga självständighet, i Vorå den 30.11.1992. <https://www.eilen.fi/fi/2724/?language=se> (Luettu 24.9.2019).

ydinvoimaloiden turvallisuus olivat selkeästi useiden ulkopoliittisten puheiden agendalla käsiteltäessä etenkin Venäjää. Useimmissa puheissa kuitenkin ydinvoimalat näyttäytyivät yhtenä kokonaisuutena. Ydinvoimaloiden turvallisuus oli etenkin vuoden 1992 aikana kantava ympäristöllisten uhkien teema. Valtioneuvoston energiapoliittisen selonteon ympärille huhtikuussa 1992 syntyi keskustelua Sosnovyi Borin onnettomuudesta ja lähialueiden ydinvoimaloiden turvallisuudesta. Kansanedustajat vaativat useissa puheenvuoroissa Suomen aktiivista roolia ja nopeita toimia näiden turvallisuuden parantamiseksi.²⁰¹

Marraskuussa 1993 suurlähettiläs Rene Nyberg esitelmässään Suomen integraatiopolitiikan turvallisuuspoliittisista aineksista ja vaikutuksista totesi, että Venäjällä yhä jatkuvan vallankumouksen vuoksi Suomi seurasi tarkkaan häiriötiloja, joista esimerkkinä hän käytti Sosnovyi Boria ja sen reaktoreita, ilmeisesti viitaten juuri reilun vuoden takaiseen onnettomuuteen.²⁰²

Toinen puheissa esille noussut nimeltä mainittu voimalaitos, tosin enemmän ydinjätteen ja ympäristöllisten saasteiden sekä sotilaallisen merkityksen takia, oli Kuolan niemimaan ydinvoimalaitos Polarnye Zori. Se kuului Suomen huolenaiheisiin samalla tapaa kuin Sosnovyi Bor, sillä se oli teknisesti yhtä huonosti valvottu.²⁰³ Ulkoministeri Väyrynen käytti ulkoministeriön Murmanskin-toimipisteen avajaispuheessa helmikuussa 1993 Polarnye Zorin turvallisuuden parantamista esimerkkinä Suomen aktiivisesta osallistumisesta lähialueyhteistyöhön.²⁰⁴ Suomi ja Norja päättivät elokuussa 1992 aloittaa yhteistyön Venäjän kanssa ydinturvallisuuden kehittämiseksi niin edellä mainitulla Kuolan niemimaalla kuin Sosnovyi Borissa.²⁰⁵ Aiemmin mainitulla Rehnin viittauksella ”lähialueen muista ympäristöllisistä vaaravyöhykkeistä” tarkoitettiin todennäköisesti juuri Kuolan niemimaata. Se ei kuitenkaan varsinaisesti ydinvoimaloiden yhteydessä noussut puheissa esiin erikseen varmaankin siitä syystä, että Sosnovyi Bor ja siellä

---

²⁰¹ Valtiopäivät 1992. Pöytäkirjat. 8.4.1992, esim. 1180 Antero Kekkonen, SDP & 1185 Kaarina Dromberg, KOK. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_36+1992.pdf

²⁰² Turvallisuutta osmoosin kautta – Suomen integraatiopolitiikan turvallisuuspoliittisia aineksia ja vaikutuksia; suurlähettiläs René Nybergin esitelmä 4.11.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 414.

²⁰³ Blomberg, 885.

²⁰⁴ Paavo Väyrysen puhe Pietarin-konsulaatin Murmanskin-toimipisteen avajaisissa 5.2.1993. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3090/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

²⁰⁵ Speaking Notes: The meeting between the Nordic and the Russian ministers at Kirkenes on 3 September 1992: Nuclear safety. 15.30, Ydinturvallisuus v 1992 II (16.5.- 31.12). UMA.

tapahtunut onnettomuus toimivat parempana esimerkkinä osoittamaan turvallisuuspoliittiset huolet, jotka leijuivat epävakaa maan epävakaiden voimailoiden yllä.

Yleisellä tasolla Venäjän ydinvoimailoiden aiheuttamista ympäristöongelmista sekä ympäristökatastrofin mahdollisuudesta puhui aktiivisesti presidentti Ahtisaari virkaanastumisvuonnaan 1994. Puheessaan Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa toukokuussa hän ei varsinaisesti viitannut Venäjään, mutta mainitsi Tšernobylin onnettomuuden olleen tietoisuutemme vedenjakajana uusien turvallisuushuolien kannalta. Hän kaipasi tähän liittyen ympäristöongelmien ratkaisemiseksi enemmän kansainvälistä yhteistyötä.²⁰⁶ Myöhemmin samana vuonna hän kuitenkin useassa puheessa mainitsi Venäjästä puhuttaessa sen ydinvoimailoiden turvallisuushaasteet, painottaen mahdollisten ongelmatilanteiden merkitystä myös muiden maiden kannalta.²⁰⁷ Ympäristöön liittyvissä uhkakuvissa venäläisten ydinvoimailoiden ongelmat ja niiden torjuminen voitiin kytkeä osaksi suomalaista lähialuepolitiikkaa niin arktisen yhteistyön merkeissä kuin myös suuremmassa kuvassa Suomen asemaan osana EU-integraatiota.

Ulkoministeriö pyrki aktiivisesti tämän tutkielman tarkasteluvuosina selvittämään siviili- sekä sotilaskäyttöön tarkoitettujen voimailoiden ydin- ja säteilyriskejä. Alivaltiosihteeri Jaakko Blomberg otti esille tämän puheessaan aseteknisistä turvallisuus- ja ympäristöhuolista syyskuussa 1993 mainiten nimeltä tutuksi tulleen Sosnovyi Borin, mutta myös Virossa Pakrin niemimaalla sijaitsevan Paldinskin neuvostolaivaston ydinsukellusveneiden koulutuskeskuksen, jota kaavailtiin yhteistyövaroin purettavaksi.²⁰⁸

---

²⁰⁶ Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa Helsingissä 16.5.1994 – Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka 1990-luvulla. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/1989/?language=fi> (Luettu 20.9.2020).

²⁰⁷ ”Suomi, Euroopan unioni ja kansainvälinen muutos”; Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe Berliinin Vapaassa yliopistossa 23.11.1994. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995, 137; ”Arctic Opportunities” -konferenssin päätöstilaisuus ja Pohjoisen foorumin johtokunnan kokouksen avajaistilaisuus Rovaniemellä 15.9.1994 Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2009/?language=fi> (Luettu 29.9.2019); Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren puhe National Press Clubin lounaalla 7.11.94. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2018/?language=fi> (Luettu 28.9.2019).

²⁰⁸ Alivaltiosihteeri Blombergin puheenvuoro ”Asetekniset turvallisuus- ja ympäristöongelmat Suomen lähialueilla; Styx-seminaari ulkoasiainministeriössä 19.8.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 404.

Ulkoministeriön tilaamassa asiantuntijaselvityksessä kartoitettiin Venäjän sotilaallisten kohteiden ydinturvallisuutta ja mille alueille Suomi voisi kohdistaa kehitysapuaan. Radiokemian emeritusprofessori Jorma Miettiseltä tilattu selvitys totesi esimerkiksi sen, että Suomelle aiheutuivat suurimmat säteilyriskit nimenomaa Kuolan niemimaalla sijaitsevista siviilikäyttöisen voimalan vanhoista VVER-tyyppisistä reaktoreista. Kyseinen voimala luettiin asiantuntijoiden mukaan toiseksi Venäjällä sijaitsevasta Suomen lähialueeseen lukeutuvasta riskialttiista voimalasta.²⁰⁹ Lisäksi sotilaallisten ydinvoimaloiden säteilyriskit olivat päätelmien perusteella selkeästi pienempiä kuin siviilikäyttöisten voimaloiden. Selvityksessä mainittiin nimeltä Sosnovyi Bor sekä Liettuassa sijainnut Ignalinan voimalaitos.²¹⁰

Edellä mainittu Miettisen selvitys maalasi ulkoministeriölle ja sitä kautta muille viranomaisille aina poliittisiin päättäjiin asti karua kuvaa siitä, millaisella mallilla ydinvoimaloista syntyneen radioaktiivisen jätteen loppusijoittaminen oli. Pietarin ydintutkimuslaitoksen jätteen loppusijoituspaikka oli tuolloin mysteeri. Miettinen osoitti valistuneita arvauksiaan jätteen loppusijoittamisesta Suomen lähialueelle Laatokan saarille, joissa erittäin todennäköisesti sijaitisi radioaktiivisten jätteiden varastoja. Lisäksi mainittiin Antreassa Karjalan kannaksella sijaitsevat ydinjätteen haudat. Hän kuitenkin totesi selvityksessä varsin selkeästi, että ydinjätteen käsittelystä koituvat riskit eivät sinällään vaaranna Suomen turvallisuutta, vaan hän olisi enemmän huolissaan kemiallisten aseiden upottamisesta Itämereen, mikä edusti paljon suurempaa riskiä.²¹¹ Viittauksia näihin upotuksiin tai niiden muodostamaan riskiin ei aineistosta kuitenkaan löytynyt.

Ulkopoliittisten lausuntojen ja puheiden yhteydessä poliitikot eivät erikseen nostaneet esille ydinjätteen käsittelyä tai siihen liittyviä ongelmia vuosina 1991-1994, vaikka niistä haluttiin vaihtaa mielipiteitä Venäjän johdon kanssa. Seuraavan vuoden marraskuussa Pohjoismaiden neuvostossa ulkoministeri Haavisto kuitenkin viittasi Barentsin euroarktisesta alueesta puhuttaessa ydinjätteen ja lukemattomien ydinlaitosten tuottavan

---

²⁰⁹ Hallanoro, tiivistelmä.

²¹⁰ Miettinen, Jorma: Selvitys sotilaallisten ydinturvallisuusriskien vähentämiseksi Suomen lähialueilla 15.5.1992. 15.30, Ydinturvallisuus – Suomen toiminta 1992-1993. UMA.

²¹¹ Ibid.

polttavan ongelman, joka oli ratkaistava.²¹² Tiedonvaihtoa käytiin pohjoismaisella tasolla myöhemmin 1994 ydinturvallisuutta ja radioaktiivista jätettä koskevassa kokouksessa, jossa todettiin, että Venäjän ydinjätteen käsittelystä puuttui vieläkin ulkopuolinen kokonaiskuva.²¹³ Asiantuntijan arviotkin viittasivat siihen, että Suomi verrattuna muihin yhteistyötä tekeviin maihin oli keskittynyt enemmän kantamaan huolta voimalaitosten käytön riskeistä kuin jätteen käsittelystä.²¹⁴ Aiemmassa kappaleessa mainittu seikka kokonaiskuvan puuttumisesta voi liittyä siihen, että asiasta ei voitu puhua julkisesti edes yleisellä tasolla. Toukokuussa 1992 Venäjän ulkoministeriö osoitti Jeltsinin olevan avoin keskustelemaan Suomen johdon kanssa seuraavassa tapaamisessa ydinturvallisuuteen liittyvistä huolista. Samassa asiansyhteydessä olivat esillä Neuvostoliiton harjoittamat radioaktiivisen jätteen upotukset pohjoisiin Barentsin- ja Karanmeriin, joita käsitellään myöhemmin tässä luvussa.²¹⁵

Ulkoasiainvaliokunta oli vuoden 1994 lopussa vastaanottanut Säteilyturvakeskukselta muistion koskien lähialueen ydinlaitosten aiheuttamaa uhkaa. Sisällöltään se vastasi aiempina vuosina todettua huolestuttavaa tilaa, joka vallitsi venäläisissä ydinvoimaloissa. Ydinlaitosten turvajärjestelyissä oli edelleen puutteita, eikä puutteisiin vastaaminen poistanut sitä tosiasiaa, että laitokset olivat vanhenemassa pikaista vauhtia. Ilman ulkomaalaista apua vastuullista ydinjätteenkäsittelyä ei myöskään ollut ja siksi jätteen tuottaminen oli kymmenkertaista verrattuna länsimaiden vastaavaan.²¹⁶

Huoli lähialueiden ydinvoiman turvallisuudesta sai Suomen kuin myös länsimaat sekä muut Pohjoismaat reagoimaan aktiivisesti. Suomessa ei havaittu varsinaista lähialuepolitiikkaa vielä kylmän sodan aikana, mutta uuden Venäjän ensimmäisinä vuosina heräsi pyrkimyksiä vakauttaa aluetta. Ympäristöongelmat olivatkin yksi syy tälle

---

²¹² Utrikesminister Heikki Haavistos inlägg vid den utrikes- och säkerhetspolitiska debatten 15.11.1994. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/3128/?language=se> (Luettu 19.9.2019).

²¹³ Niinioja: Pohjoismaiden ydinturvallisuutta ja radioaktiivista jätettä koskeva kokous 20.4.1994. 15.30, Ydinturvallisuus 1993-1994. UMA.

²¹⁴ Kalli, Salomaa, Hreror, Ala-Heikkilä, 7-29 & Säteilyturvakeskuksen Heikki Reposen haastattelu 23.01.2007. Pro gradu -tutkielmassa Hallanoro 2007, 39.

²¹⁵ Tasanen Ari: Venäjän ydinturvallisuus, Venäjän suurlähetystön edustajan näkemyksiä; Suomen prioriteetteja 15.5.1992. 15.30 Ydinturvallisuus – Suomen toiminta 1992-1993. UMA.

²¹⁶ Säteilyturvakeskuksen pääjohtaja Vuorinen Antti: Muistio lähialueiden ydinlaitosten aiheuttamasta uhasta 5.12.1994. 15.30, Ydinturvallisuus 1993-1994. UMA.

politiikan aloittamiselle.²¹⁷ Suomen aktiiviseksi muuttuneesta lähialueyhteistyöstä voidaan tämän tutkielman kontekstissa havaita sen turvallisuuspoliittinen merkitys. Suomen prioriteettina oli ohjata lähialueen kehitystä suuntaan, jossa siitä ei voisi muodostua uhkaa sen turvallisuudelle tulevaisuudessa.²¹⁸ Tästä hyvänä esimerkkinä voidaan nostaa vuoden 1991 valtion budjetista alun perin ehdotetun 3,4 milj. markan lähialueyhteistyömäärärahan tuplaantuminen ydinturvallisuuteen liittyvissä hankkeissa vuodelle 1992.²¹⁹

4.2.2 Muut ympäristösaasteet

Luvun alussa luotiin katsaus poliittisten päättäjien käyttämiin termeihin, jotka kuvasivat entisen Neuvostoliiton alueen ympäristön tilaa. Onkin uskottavaa, että vaikka harvoissa tapauksissa ympäristöllisiä uhkakuvia mainittiin muuhun kuin ydinvoimaan liittyen, olivat päättäjien mielissä olleet myös muut ympäristösaasteet. Aiemmassa alaluvussa Miettinenkin totesi ydinjätteen olleen pienempi uhka Suomelle kuin esimerkiksi Itämereen upotetut kemialliset aseet.

Toukokuussa 1993 eronneen ulkoministeri Paavo Värysen korvannut Heikki Haavisto piti puheen saman vuoden lokakuussa Suomen asemasta Euroopan kahtiajaon päättymisen yhteydessä UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa. Siellä hän kuvasi Suomea kohtaavien uhkakuvien muuttuneen ja että ne eivät olleet enää ”vakiintuneita”, vaan turvallisuuden viholliset muodostuivat muun muassa saasteiden leviämisestä. Vakiintuneiden uhkakuvien sijaan hän nosti esiin ympäristösaasteiden ohella muun muassa hallitsemattoman muuttoliikkeen, valtion sisäiset konfliktit sekä joukkotuhoojien kontrollin pettämisen, joita käsitellään tutkielman muissa luvuissa.²²⁰ Haavisto ei tarkemmin kuvaillut ympäristösaasteiden laatua, vaan varmasti tarkoituksellisesti pyrki termillä kattamaan kaiken mahdollisen.

---

²¹⁷ Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (1993): Lähialuepolitiikan tuleminen. Teoksessa Forsberg & Vaahtoranta (toim.) Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus, 1993, 232 & 256.

²¹⁸ Möttölä, 117.

²¹⁹ Kalli, Salomaa, Hreror, Ala-Heikkilä, 42 & 48-49.

²²⁰ ”Suomen asema Euroopan kahtiajaon päätyttyä”; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa Seinäjoella 11.10.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 231.

Mitkä ydinjätteen ja kemiallisten aseiden upotusten lisäksi olivat niitä ympäristösaasteita, joista poliittisten päättäjien kuvaama kriisi ja ongelma muodostuivat? Erilaisten ympäristösaasteiden alkuperää Poutiainen avaa pro gradu -tutkielmassaan VATT:n 1991 tekemän selvityksen pohjalta, johon viitattiin tässä luvussa jo aiemmin. Ongelman aiheuttajia olivat vanhentunut tuotantojärjestelmä sekä jätevedenpuhdistuksen olemattomuus, jota kuvaa hyvin se, että Leningradin alueella sijaitseva ainoa puhdistamo oli sekin vanhentunut. Tutkimuksen mukaan, ongelmajätteen käsittely ja kierrätys puuttuivat tyystin Suomen lähialueilla.²²¹ Puolustusministeri Rehn kuvaili syyskuussa 1992 Itämeren kohtaamia haasteita ja mainitsi kasvaneen laivaliikenteen lisäksi ympäristöuhat, joista konkreettisena esimerkkinä Suomenlahden rehevöitymisen. Hän ei kuitenkaan puheessa osoittanut syyttävällä sormella yksittäistä tekijää Suomenlahden likaisuudesta ja kukinnasta, vaan vakuutti Suomen toimivan yhdessä muiden naapurimaiden kanssa vesistöjen kuormituksen vähentämiseksi.²²²

VATT:n selvityksessä todettiin kuitenkin, että ongelmallisin ympäristöpäästö Suomelle Venäjästä puhuttaessa oli rikkidioksidi. Suomessa havaituissa laskeumissa korostuivat eritoten Kuolan niemimaalta peräisin olevat rikkipäästöt.²²³ Rikkiä ei mainita poliittisissa puheenvuoroissa kuitenkaan erikseen. Selvää oli aineiston perusteella kuitenkin, että Venäjän kärsi ekologisesta kriisistä, jonka vaikutuksia Suomelle voitiin analysoida sekä suorina että epäsuorina. Suorat vaikutukset olivat nimenomaan rikkilaskeumat tai Suomenlahden saastuminen, kun taas epäsuora vaikutus voitiin nähdä esimerkiksi massamuuttona tai pahimmassa tapauksessa hallitsemattomana pakolaisuutena. Pakolaisuus olisi kohdistunut Suomeen venäläisistä kaupungeista ja teollisuuskeskuksista, joiden ilmansaasteet ylittivät terveydelle haitalliset lukemat.²²⁴

4.2.3 Novaja Zemlja ja Barentsin alue

Ulkoministeriön arkistojen perusteella valtiojohdon mielenkiinto yksittäisistä ympäristösaasteista puhuttaessa keskittyi radioaktiivisen säteilyn ja jätteen käsittelyn aiheuttamiin mahdollisiin haittoihin. Tässä alaluvussa käsitellään pohjoisella Jäämerellä

---

²²¹ Poutiainen, 59.

²²² Ministeri Rehnin puhe Porvoossa 1992. EILEN – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2770/?language=fi> (Luettu 25.9.2019).

²²³ Poutiainen, 58.

²²⁴ Ibid., 59.

sijaitsevaa Neuvostoliittoon ja myöhemmin Venäjään kuuluvaa Novaja Zemljaa, joka Suomen lähialueena nousi esille etenkin ydinaseiden testipaikkana kylmän sodan aikana. Se kuitenkin puhutti suomalaisia poliittisia päättäjiä vielä 90-luvullakin kuuluen osaksi uutta Venäjää, ja sen tulevaisuus ydinaseiden testauspaikkana oli jäänyt avoimeksi, mikä huolestutti etenkin pohjoismaista yhteisöä.

Novaja Zemlja on jäänyt historian kirjoihin etenkin kylmän sodan tapahtumista 1950- ja 60-luvuilla, jolloin siellä suoritettiin Neuvostoliiton ydinkokeita sekä ilmakehässä että maan päällä (tarkalleen 1957-62).²²⁵ Nykyaikaisen tutkimuksen mukaan Suomeen kulkeutui suoraan radioaktiivista saastetta näiden kokeiden seurauksena. Kuitenkaan tuohon aikaan mittausta ei kyetty suorittaa sillä tavalla, että ilmakehässä kulkeutuvia saasteita olisi pystytty havaitsemaan.²²⁶

Ydinkokeet kuitenkin puhuttivat Suomen ja Venäjän välisissä suhteissa myös tutkielman tarkasteluvuosina. Ulkoministeri Väyrynen toivoi 1991 lokakuussa YK-foorumin puheessaan, että Novaja Zemljaa ei tarvitsisi enää avata ydinkokeita varten ja, että koekiellon puolesta käytävät keskustelut käynnistettäisiin nopeasti.²²⁷ Suomalaiset diplomaatit raportoivat lokakuussa 1992 kotimaahan, että Venäjän puolustusministeri Gratshev oli nostanut esille mahdollisuuden siitä, että ydinkokeet voitaisiin aloittaa Novaja Zemljassa uudelleen, mahdollisesti seuraavana vuonna.²²⁸ Asiasta käytiin keskustelua vielä saman kuun aikana atomienministerin Mihailovin kanssa sen jälkeen, kun Pohjoismaat olivat yhdessä esittäneet venäläisviranomaisille mahdollisuuden yhteispohjoismaisten ympäristöasiantuntijoiden vierailusta Novaja Zemljassa arvioidakseen ydinkokeiden ympäristövaikutuksia. Mihailov vahvisti myös

---

²²⁵ STUK (2015): Miten vaarallisia kylmän sodan aikana tehdyt ilmakehäydinkokeet olivat suomalaisille? Neuvostoliittohan räjäytti voimakkaita ydinpommeja Novaja Zemljassa. Vastaus usein kysyttyä-osiossa, 13.08.2015. <<https://www.stuk.fi/-/miten-vaarallisia-kylman-sodan-aikana-tehdyt-ilmakehaydinkokeet-olivat-suomalaisille-neuvostoliittohan-rajaytti-voimakkaita-vetypommeja-novaja-zemlja>> (Luettu 4.11.2019).

²²⁶ Ilmatieteen laitos (2011): Tutkimus: Novaja Zemljan ydinkokeista kulkeutui radioaktiivisuutta Suomeen 1950- ja 1960-luvulla. Tiedotarkisto, 22.9.2011. <https://ilmatieteenlaitos.fi/tiedote/433537> (Luettu 4.11.2019).

²²⁷ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrynen Forssan YK-foorumissa 26.10.1991. EILEN – Suomen ulkopolitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/2974/?language=> (Luettu 23.9.2019).

²²⁸ Liukkonen: PRT – Ydinkokeista Novaja Zemljassa: Moratorion kohtalosta ja tehtyjen kokeiden ympäristövaikutuksista 15.10.1992. 5C MOS 1992, Moskova r-sarja 1992 lokakuu. UMA.

kollegansa sanoman siitä, että vuoden 1993 ydinkokeiden kohtalo oli vielä päättämättä, mutta samalla hän halusi rauhoitella Pohjoismaita huolista ympäristöhaittoihin liittyen.²²⁹

Huoli Barentsin alueen ympäristöhaitoista voidaan kytkeä kylmän sodan jälkimainingeissa alkaneeseen arktiseen yhteistyöhön, joka sai konkreettisen alun vuoden 1987 Gorbatschovin puheesta Murmanskissa. Tällöin hän totesi yhteistyön tavoitteeksi sotilaallisen vastakkainasettelun vähentämisen pohjoisessa sekä ei-sotilaallisen yhteistyön. Kylmän sodan päättyminen mahdollistikin aiemmin Pohjoismaihin rajoittuneen arktisen yhteistyön laajenemisen, minkä seurauksena ensin vuoden 1989 Rovaniemen prosessin kautta perustettiin Barentsin euroarktinen neuvosto tammikuussa 1993.²³⁰ Neuvoston tavoitteena oli edistää vakautta ja kehitystä alueella, mihin liittyivät varmasti myös alueeseen liittyvät turvallisuusuhat ja niiden torjuminen.

Asia kiinnosti Pohjoismaita ja muuta Eurooppaa myös ydinaseidenriisunnan näkökulmasta. START-sopimusten tuloksena molempien osapuolten ydinaseiden määrä tuli laskea noin kolmannekseen sen aikaisesta tasosta.²³¹ Kylmän sodan päättyminen oli otollinen aika ydinaseiden vähentämisen kiihdyttämiseksi nyt myös kolmansien osapuolten näkökulmasta. Suomalaisessa politiikassa muistetaan hyvin ydinaseita vastustava ulkopoliittikka, josta yksi esimerkki oli Kekkosen tekemä aloite Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä vuonna 1963.

Ulkoministeriön alivaltiosihteeri Jaakko Blomberg käsitteli Novaja Zemljaa ja sen ympäristövaikutuksia Suomeen elokuussa 1993 ensin aseidenriisuntakonferenssissa Genevessä ja sen jälkeen ”Styx-”seminaarissa. Hän viittasi alueella suoritettujen ydinkokeiden säteilyvaikutuksiin, mutta myös ydinaseteknologian alasajoon liittyviin toimiin ja niiden aiheuttamiin ympäristöongelmiin.²³² Ympäristöongelmat, jotka liitettiin

---

²²⁹ Kahiluoto, Kari: Venäjän atomienergiaministeri Viktor Mihailovin keskustelut ulkoasiainministeriössä 13.10.1992. 18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1992 IV (1.10.- 31.12.). UMA.

²³⁰ Blomberg, 1009-1010. Myöhemmin nk. Rovaniemi-prosessi oli merkittävänä tekijänä osana Arktisen neuvoston perustamista vuonna 1996.

²³¹ Ydinaseidenriisunnan kehitystä avattiin puheessa: Alivaltiosihteeri Blombergin puheenvuoro ”Asetekniset turvallisuus- ja ympäristöongelmat Suomen lähialueilla; Styx-seminaari ulkoasiainministeriössä 19.8.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 402.

²³² Plenary Meeting of the Conference on Disarmament, Geneva: Statement by Under-Secretary of State Blomberg 5th August 1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 397; Alivaltiosihteeri Blombergin puheenvuoro ”Asetekniset turvallisuus- ja ympäristöongelmat Suomen lähialueilla; Styx-seminaari ulkoasiainministeriössä

Novaja Zemljaan, liittyivät varmasti maaperälle sekä saarta ympäröivään Barentsinmereen haudattuun ydinjätteeseen ja jopa ydinreaktoreihin. Reaktoreista puhuttaessa voidaan mainita ainakin kymmenien käytöstä poistettujen ydinsukellusveneiden laivasto, jonka Neuvostoliiton pohjoinen laivasto oli jättänyt Barentsinmeren rannoille.²³³ Haasteena mereen haudattujen jätteiden mahdollisten ympäristövaikutusten kartoittamisessa oli se, että upotuspaikkoja ei oltu Neuvostoliiton toimesta rekisteröity, eikä esimerkiksi ympäristöjärjestö Greenpeacen tutkijoita haluttu päästää alueelle suorittamaan omia tutkimuksiaan.²³⁴ Ulkoministeri Haavisto kuitenkin kommentoi marraskuussa 1994 eduskunnan kyselytunnilla, että norjalaisvenäläinen tutkimusryhmä oli suorittanut 1992 lähtien upotuspaikkojen kartoitusta ja tehnyt säteilymittauksia sekä Barentsin- että Karanmerellä ja todennut säteilyarvojen olevan normaaleja ja jopa alempia kuin Itämeressä.²³⁵ Tähän perusteluun voidaan myös nojata, kun pohditaan suomalaisten päättäjien kiinnostusta ottaa julkisesti kantaa entisen Neuvostoliiton aikana alueella suoritettuihin radioaktiivisen jätteen upotuksiin. Voidaankin kysyä, olisiko se lisännyt ”turhaa” pelkoa kansalaisten keskuudessa?

Kaiken kaikkiaan huoli Novaja Zemljan ympäristövaikutuksista näyttää perustuneen yleiseen tietämättömyyteen alueen tilasta, mikä toisaalta oli tyypillinen haaste koko Venäjällä ja Suomen kannalta sen lähialueilla. Novaja Zemlja kuitenkin merkitykseltään nousi sellaiselle tasolle suomalaisessa ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, että poliittinen alivaltiosihteeri halusi nostaa sen erikseen esiin puheissaan. Tähän eivät kuitenkaan yhtyneet varsinaiset poliitikot julkisilla lausunnoillaan.

4.3 Taloudellinen ja sosiaalinen kuilu uhkakuvien synnyttäjänä

Jeltsinin ensimmäistä valtakautta Venäjällä leimasi syvä taloudellinen rappio, joka piti yllä omalta osaltaan sekä elintason että teknologian kuilua itäisen ja läntisen Euroopan välillä. Uusi Venäjä oli syntynyt neuvostotalouden raunioille. Hänen

---

19.8.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 402.

²³³ Kalli, Salomaa, Hreror & Ala-Heikkilä, 21-27.

²³⁴ Liukkonen: PRT – Ydinkokeista Novaja Zemljassa: Moratorion kohtalosta ja tehtyjen kokeiden ympäristövaikutuksista 15.10.1992. 5C MOS 1992, Moskova r-sarja 1992 lokakuu. UMA.

²³⁵ Valtioapäivät 1994, Kirjallinen kysymys 712, ulkoministeri Heikki Haaviston vastaus 25.11.1994 Sulo Aittoniemen kirjalliseen kysymykseen 7.11.1994. <https://www.arcticfinland.fi/loader.aspx?id=de1ef3e9-d3d5-4641-912e-a4252991c407>

presidenttikaudellaan tehtiin radikaaleina pidettyjä talousuudistuksia, joiden kärsijöinä olivat kansalaiset. Ruplan arvo romahti ja vanhalla sosiaaliturvajärjestelmällä ei ollut enää varoja, mikä johti sosiaalisten olojen heikkenemiseen. Lisäksi tapahtui valtaisa valtion yritysten yksityistämisaalto.²³⁶ Taloudellinen taantuma yhdistettynä sisäisen kehityksen epävakauteen synnytti myös otollisen alustan ammattirikollisuudelle sekä korruption kasvu. Pakolaisuus niin poliittisten muutosten kuin konfliktien seurauksena sekä paremman elintason perässä yleistyivät 90-luvulla Euroopassa, eikä Suomi nähnyt itseään poikkeuksena muiden kohdemaiden joukosta.

Valtioneuvosto tunnisti vuoden 1991 selonteossa ajankohtaisista ulkopoliittisista kysymyksistä Suomeen kohdistuvan paineen muuttoliikkeistä, jotka johtuivat Euroopassa ja lähialueilla tapahtuneista poliittisista muutoksista.²³⁷ Varsinaisesti Neuvostoliittoa tai Venäjän tasavaltaa selonteossa ei mainita, vaikka se toki voidaan päätellä viittauksella Suomen lähialueisiin. Joka tapauksessa valtioneuvosto ilmaisi seuraavansa huolestuneena kehitystä ja joutui arvioimaan toimintaansa sen mukaan.

Vuoden 1992 selonteossa koskien EY-jäsenyyttä reilu kaksi kuukautta ennen varsinaisen jäsenyyshakemuksen jättämistä turvallisuuden kannalta keskeiseksi kysymykseksi nostettiin Länsi- ja Itä-Euroopan väliin syntymässä olleen sosiaalisen ja taloudellisen kuilun estäminen.²³⁸ Jos kylmän sodan aikana kahtiajako oli nimenomaa poliittinen, niin nyt vaarassa oli syntyä epävakauteen ja elinoloihin perustuva jakautuminen. Tässäkään yhteydessä Venäjää ei mainita yksinään, vaan puhuttiin ennemmin Itä-Euroopasta ja Itsenäisten Valtioiden Yhteisöön (IVY) kuuluvista maista. Kuilun aiheuttamiin seurauksiin paneuduttiin vasta vuoden 1993 selonteossa pitkän aikavälin tulevaisuudesta, missä Eurooppa nähtiin nimenomaan kokonaisena. Syväksi todetun elintaso- ja teknologiakuilun poistaminen olisi tulevaisuuden suuri haaste, joka vaatisi mittavia länsimaisia investointeja. Selonteossa myös todettiin Suomen sijaitsevan Euroopan elintasorajalla viitaten Venäjään. Kuilun madaltaminen oli Euroopan vakaan kehityksen kannalta olennaista.²³⁹ Huomioitavaa on, että Suomi aloitti jäsenyysneuvottelut EY:n kanssa juuri samaisena vuonna. Vuoden 1992 Maastrichtin sopimuksen ratifiointin

---

²³⁶ Blomberg, 849-851.

²³⁷ Valtioneuvosto (1991), 16-17.

²³⁸ Valtioneuvosto (1992), 8.

²³⁹ Valtioneuvosto (1993), 32, 35.

myötä muuttui Euroopan unioniksi 1. marraskuuta. 1993. Jäsenyysprosessi vaikutti osaltaan uhkakuvien muotoutumiseen. Suomen oli tulevaisuudessa otettava huomioon haasteet, joita se tulisi kohtamaan yhteisönä.

4.3.1 Hallitsematon maahanmuutto ja pakolaisuus

Vuoden 1993 selonteko pitkän aikavälin tulevaisuudesta ilmaisi selkeästi Suomea kohtaan kohdistuvan hallitsemattoman maahanmuuton uhkakuvan syvän kriisin sattuessa Venäjällä.²⁴⁰ Tutkielman aineiston osalta kuitenkin puheet maahanmuutosta ja pakolaisuudesta jäivät vähäisiksi. Sen sijaan poliitikot keskittyivät alleviivaamaan Suomen ja Itä-Euroopan välille jäljelle jäänyttä elintaso- ja teknologiakuilua ja siitä muodostuvat uhkakuvat jäivät kuulijan vastuulle hahmotettavaksi.

Muutamia poikkeuksia kuitenkin löytyi. Puheessaan Lääkäriliitolle tammikuussa 1992 ulkoministeri Väyrynen kertoi pakolaisuuden ja muuttoliikkeiden viimeisten kehitysten Euroopassa koskettavan Suomea yhä enemmän. Venäjän huonontunut elintarviketilanne oli Väyrysen mukaan potentiaalinen laukaisija jopa sadoille tuhansille pakolaisille, minkä hän näki uhkana Suomelle. Tilanteeseen olivat reagoineet jo Venäjän naapurimaat ”täydellisen katastrofin välttämiseksi”.²⁴¹

Samana vuonna Suomen EY-jäsenyysneuvotteluita koskevassa muistiossa todettiin, että Suomen harteilla lepäsivät vastuu unionin ja Venäjän yhteisen pitkän rajan valvonnasta sekä kyky torjua ja hallita uhkia, jotka olivat keskeisiä koko Euroopan turvallisuudelle. Uhiksi mainittiin pakolaisvirrat sekä ympäristökatastrofit.²⁴² Ulkoministeri Haavisto nosti esille uudenlaisia uhkakuvia puheessaan Suomen asemasta Euroopan kahtiajaon päättymisen yhteydessä UKK-perinneyhdistykselle lokakuussa 1993. Suomi tulisi kohtamaan uhkia, joista hän eritteli yhdeksi hallitsemattoman muuttoliikkeen kuitenkin

---

²⁴⁰ Valtioneuvosto (1993), 36.

²⁴¹ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen puheenvuoro 8.1.1992 Lääkäriliiton koulutuspäivillä. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3020/?language=fi> (Luettu 27.9.2019).

²⁴² ”EY-jäsenyysneuvottelut: Näkökohtia Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta”; Suomen EY-komissiolle jättämä muistio 30.10.1992. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993, 142.

jättäen mainitsematta uhan alkuperää. Näin tosin tapahtui myös lueteltujen uhkien osalta.²⁴³

Keskusteluun pakolaisvirroista mahdollisesta syntymisestä ja niiden uhasta turvallisuuspoliittisessa keskustelussa vaikutti ennen kaikkea Venäjän sisäinen kehitys. Varoittavina esimerkkeinä voitiin pitää vuoden 1993 perustuslaillista kriisiä ja vallankaappausyritystä, joka olisivat voineet syöstä Venäjän sisällissotaan. Jugoslavian hajoamissotien yhteydessä Euroopassa oli liikkeellä suuria pakolaisvirtoja, joten miksei näin olisi voinut käydä myös Venäjän tapauksessa. Toisaalta tätä skenaariota ei tietoisesti haluttu myöntää julkisuudessa, vaikka yhteistyöstä pakolaisvirtojen hallitsemiseksi Venäjän kanssa oltiin kiinnostuneita.²⁴⁴ Olisihan se luonut Venäjästä hyvin kielteisen kuvan, mikä ei olisi millään tukenut sitä myönteisen kehityksen kierrettä, jonka suomalaispoliitikot avoimesti toivoivat tapahtuvan. Asiantuntijoiden keskuudessa uhka oli kuitenkin myös sellainen, joka voitiin ilmaista ääneenkin. Pakolaisuus ja siitä kumpuavat uhkakuvat olivat yksi muuttuvan turvallisuusympäristön havainnoista.²⁴⁵

4.3.2 Rautaesiripun takaa paljastunut elintasokuilu

Kuten aiemmissa luvuissa on todettu, Venäjän sisäisen kehityksen merkitys todettiin tärkeäksi koko Euroopan turvallisuusympäristölle. Tämän lisäksi uhkakuvia synnytti jo tässä luvussa esiin tuotu elintasokuilu, joka muodostui niin taloudellisista kuin sosiaalisista tekijöistä. Läpi tutkielman tarkasteluajanjakson poliitikot toivat esille Eurooppaa jakaneen elintason perustuvan kuilun, joka nähtiin vaarallisena maanosan kehitykselle. Useasti Neuvostoliittoa tai Venäjää ei erikseen mainittu, vaan näissä yhteyksissä puhuttiin mieluummin Itä- ja Länsi-Euroopan kokonaisuuksista. Oli kuitenkin selvää, että hekin tiedostivat yli tuhannen kilometrin pituisen kuilun olemassaolon Suomen itäisellä rajalla.

---

²⁴³ ”Suomen asema Euroopan kahtiajaon päätyttyä”; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston puhe UKK-perinneyhdistyksen tilaisuudessa Seinäjoella 11.10.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 52.

²⁴⁴ Suomen ja Venäjän välinen pakolaisyhteistyö; TP:n Venäjän vierailu 18-19.5.1994; speaking notes ulkoministereiden keskusteluja varten. 18.41 VEF, Liitemappi Suhteet Suomi-Venäjä – Osastopäällikkö Fokinin vierailu Suomeen 7.10.6.1994, tausta-aineisto ja puheenvuoroluonnokset. UMA. Myös viittaus teoksessa Tarkka, 376.

²⁴⁵ Rusi & Salovaara, 144.

Elintasokuilun paikkaamisessa ei ollut kyse lyhyestä ja hetkellisestä huomiota vaativasta operaatiosta, vaan prosessi tulisi kestämaan vuosia, ellei vuosikymmeniä. Tarkasteluajankohdan alkuvaiheesta 1991 lähtien sen ottivat puheeksi useat poliitikot. Pääministeri Aho nosti esille syyskuussa Paasikivi-seurassa elintasokuilun puhuessaan kahtiajaon purkautumisesta ja toi samalla esille, että henkisillä ja aineellisilla voimavaroilla voitiin luoda yhteneväinen Eurooppa. Näin voitaisiin välttää Euroopan jakautuminen köyhiin ja rikkaisiin. Etenkin Venäjä oli uutena realiteettina luomassa yhteistyösuhteita EY:n kanssa.²⁴⁶ Ahon puhe osaltaan vahvisti Suomen poliittista suuntautumista kohti EY:tä ja integraatiota. Presidentti Koivisto lausui samoihin aikoihin Unkarin presidentin valtiovierailulla koko Euroopan tavoitteen olleen määrätietoinen maanosaa jakavan elintasokuilun umpeen kurominen. Näillä taloudellisilla toimilla voitaisiin vahvistaa Euroopan poliittista vakautta.²⁴⁷ Elintasokuilun uhkana Itä-Euroopan muutosprosessille kohti demokratiaa näki samana vuonna myös ulkoministeri Väyrynen YK-foorumissa.²⁴⁸ Yleisesti koko maanosaa käsittelevästä ongelmasta ja uhkien lähteestä siirryttiin ainakin osittain seuraavana vuonna puhumaan tarkemmin Suomesta. Yhteneväinen Eurooppa ja koko maanosaa koskevien haasteiden nostaminen kieli Suomen poliittisesta suuntautumisesta kohti EY:tä.

Puolustusministeri Rehn toi esille puheessaan Maanpuolustusyhdistykselle marraskuussa vuonna 1992 Suomen osuuden köyhän idän ja rikkaan lännen välisenä vyöhykkeenä kutsuen sitä ”elintasomuurin rajamaaksi”. Hänen mukaansa mahdolliset epävakauden lähteet eivät lähialueella olisi sotilaallista alkuperää, vaan perustuisivat ennen kaikkea ympäristö- ja elintaso-ongelmiin. Näitä tekijöitä ei ollutkaan aiemmin pohdittu turvallisuuspoliittisessa kentässä Rehnin mukaan.²⁴⁹ Vuoden 1992 alussa

---

²⁴⁶ Suomi Euroopassa; pääministeri Esko Ahon UKK-muistoesitelmä Paasikivi-seurassa Helsingissä 3.9.1991. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1992, 282.

²⁴⁷ Unkarin presidentti Arpad Gönczin valtiovierailu 25.-28.8.1991: Tasavallan Presidentin puhe vierailun johdosta järjestetyllä päivällisellä 26.8.1991. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1992, 208.

²⁴⁸ Ulkoasiainministeri Paavo Väyrynen Forssan YK-foorumissa 26.10.1991. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/se/2974/?language=> (Luettu 23.9.2019); samoja viittauksia myöhemmin: Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen esitelmä 12.3.1992 Tukholmassa Försvarshögskolanissa – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3021/?language=fi> (Luettu 21.9.2019).

²⁴⁹ Puolustusministeri Elisabeth Rehnin puhe Hämeenlinnan maanpuolustusyhdistyksen 25 -vuotisjuhlissa 21.11.1992 klo 14.00 Hämeenlinnan upseerikerholla. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2722/?language=fi> (Luettu 23.9.2019).

Försvarshögskolanissa Tukholmassa Väyrynen toi vielä esille maanosaa koskevan elintasokuilun, mutta saman vuoden jälkimmäisellä puolella hän suurlähettiläspäivillä kuvasi jo Suomen ja Venäjän välistä rajaa jyrkimmäksi elintasokuiluksi, jota entisen Neuvostoliiton rajoilta löytyy. Sillä haluttiin korostaa Suomen haavoittuvaa asemaa, mikäli kehitys itänaapurissa saisi kielteisen suunnan.²⁵⁰

Väyrysen seuraajana ulkoministerin paikalla Heikki Haavisto pidättäytyi täysin puhumasta Suomesta ja Venäjästä, mutta maanosan tasolla puhuessa hänen mukaansa Euroopan kahtiajakautuminen tulisi johtamaan suoranaiseen taloudelliseen ja sosiaaliseen hätään. Haavisto lausui tämän ennusteen ulkopoliittisessa katsauksessaan ulkoministeriön edustustonpäällikkökokouksessa 1993 lokakuussa.²⁵¹ Hätään viittaamisella saatettiin haluta painottaa pakolaisuuden merkitystä, joka käynnistyisi seurauksena hätätilaan. Euroopan tasolla puhumisessa pysyteltiinkin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ja tämä jatkui tarkasteluajanjakson loppuun asti. Vuoden 1994 lokakuussa presidentti Ahtisaari valtiovierailullaan Norjassa kuitenkin mainitsi, että Venäjän luoteisosien sosiaalisten ongelmien ratkaiseminen ympäristöongelmien ohella olisi sen naapurimaille eli myös Suomelle hyväksi.²⁵² Hän toi myös ainoana poliitikkona esille Euroopan turvallisuuden olleen muun muassa taloudellisen eriarvoisuuden ohella myös kansainvälisen rikollisuuden uhkaama. Tämä tapahtui marraskuussa 1994 Berliinin vapaalla yliopistolla pidetyssä puheessa.²⁵³ Euroopan yhtenäistymisellä viitattiin jälleen varmasti käynnissä olevaan Suomen integraatioprosessiin.

---

²⁵⁰ Vuoden 1992 alulla viitataan puheeseen: Ulkoasiainministeri Paavo Väyrysen esitelmä 12.3.1992 Tukholmassa Försvarshögskolanissa – Pohjolan turvallisuus uudessa Euroopassa. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3021/?language=fi> (Luettu 21.9.2019); Myöhempi taas: Ministeri Väyrysen alustus Suurlähettiläspäivillä 10.8.1992. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/3066/?language=fi> (Luettu 30.9.2019).

²⁵¹ Edustustonpäällikkökokous; ulkoasiainministeri Heikki Haaviston ulkopoliittinen katsaus 23.8.1993. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994, 37.

²⁵² Tasavallan presidentin valtiovierailu Norjaan 18.-20.10.1994; esitelmä Oslon yliopistossa 19.10.1994. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2015/?language=fi> (Luettu 29.9.2019).

²⁵³ Tasavallan presidentti Martti Ahtisaari Freie Universitätissä Berliinissä 23.11.1994. EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia. <https://www.eilen.fi/fi/2025/?language=fi> (Luettu 27.9.2019).

4.3.3 Rikollisuus

Sosiaalisista uhista puhuttaessa mielenkiintoinen huomio on se, että venäläisen rikollisuuden leviämisen uhkaa ei mainittu olleenkaan poliittisissa puheissa. Toki rikollisuuden ongelma Venäjällä tunnistettiin esimerkiksi vuoden 1993 selonteossa, vaikka ulkoisena uhkana sitä ei nähty. Ahtisaarikin toi tämän esille vain laajemmassa kontekstissa, kuten edellisestä alaluvusta voidaan nähdä. Arkistojen perusteella ulkoministeriön sähköissä ja viranomaistasolla kuitenkin rikollisuudesta puhuttiin.

Venäjän alkuvuosista lähtien maan sisäinen rikollisuus kasvoi vuosi vuodelta ja vuosi 1994 oli etenkin järjestäytyneen rikollisuuden kannalta tutkielman tarkasteluvuosista kriittisin. Tällöin Moskovan-suurlähetystöstä vastaanotettiin useita sähköitä, jotka kertoivat järjestäytyneen rikollisuuden laajuudesta Venäjällä. Rikollisuus ja korruptio kukoistivat siellä hyötyen aiempien vuosien poliittisesta valtataistelusta.²⁵⁴ Taustalla vaikutti Venäjän sosiaalisesti kiristynyt tilanne, joka oli ruokkinut rikollisuuden kasvua ja sitä mukaa lisännyt turvattomuuden tunnetta.²⁵⁵ Lähetystössä epäiltiin, että jo useamman vuoden jatkuneet Jeltsinin lupaukset rikollisuuden kitkemisestä eivät välttämättä auttaisi, koska korruptio ja järjestäytynyt rikollisuus olivat mahdollisesti levinneet jo liian syvälle yhteiskuntarakenteisiin. Samassa yhteydessä mainittiin myös Neuvostoliiton hajoamisen ja markkinatalouteen siirtymisen yhteydessä noussut ”äkkirikkaiden” luokka, joka oli saavuttanut varansa hämärin keinoin.²⁵⁶

Venäjän sisäisestä ongelmasta olikin kasvanut ulkovaltoja koskeva uhka, jossa oli piirteiltään samanlainen kehitys kuin ympäristöongelmissa ja niistä muodostuvissa uhissa. Vuonna 1993 Suomen ja Venäjän hallitukset olivat sopineet viranomaisyhteistyöstä rikollisuuden torjunnassa, mikä käy ilmi ulkoministeriön arkistoista. Rikollisuuden lisääntyminen todettiin suoranaيسena uhkana Suomelle vuonna

---

²⁵⁴ Moskovan-suurlähettiläs Arto Mansala: R- Rikollisuuden torjunta Venäjällä vauhdittuu – liian vähän, liian myöhään? 28.6.1994. 5C MOS 1994, Moskova R-sarja 1994 toukokuu-kesäkuu. UMA (jatkossa UMA).

²⁵⁵ Ulkoasiainsihteri Rauni Ylävuo: Venäjän tilannetta käsittelevä palaveri 19.04.1994. 18.41 VEF, Suomi-Venäjä suhteet v. 1994 (11.2.-30.4). UMA; Moskovan suurlähettiläs Arto Mansala: R- Venäjän sisäisestä tilanteesta; kaaos maassa ja ihmisten mielissä 26.4.1993. 5C MOS 1993, Moskova R-sarja 1993 huhtikuu. UMA. Rikollisuus oli lisääntynyt Venäjällä vuodesta 1992 2,8 miljoonaa rikosta seuraavan vuoden 3,2 miljoonaan.

²⁵⁶ Moskovan-suurlähettiläs Arto Mansala: R-rikollisuuden torjumisesta Venäjällä; edessä Sisäisen turvallisuuden työ 23.3.1994. 5C MOS 1994, Moskova R-sarja maaliskuu 1994. UMA. Äkkirikkaiden luokan arvioitiin olevan 200 000 ja 2 miljoonan välillä.

1994, ja yhä massiivisemmaksi kasvaneella venäläisellä rikollisuudella oli mahdollisuus levitä rajojen yli Suomeen.²⁵⁷ Tämä mainittiin muistiossa ennen presidentti Ahtisaaren ensimmäistä valtiovierailua Venäjälle.

Voidaankin todeta, että vaikka venäläisen rikollisuuden leviämisen uhkaa ei haluttu julkisesti tuoda esille, siihen tehtiin erinäisiä varautumistoimenpiteitä ja asiasta raportoitiin Venäjältä Suomeen tiiviisti etenkin 1994. Poliittiset päättäjät olivat siis varmasti tietoisia tästäkin sosiaalisen ulottuvuuden uhkakuvasta, joka edusti osaltaan laajempaa turvallisuusajattelua.

---

²⁵⁷ Moskovan-suurlähettiläs Arto Mansala: Suomen ja Venäjän poliittisista suhteista 7.5.1994. 18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1994 III (1.5-20.8). UMA.

5 Johtopäätelmät

Suomalaisessa uhkakuvapolitiikassa Venäjä näyttäytyi vuosina 1991-1994 hallitsevana teemana. Ennen kaikkea uhkakuvat Venäjästä kytkeytyivät yleiseen epävarmuuteen tulevasta ja sen sisäisestä kehityskulusta. Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi Suomen kannalta irtautumista puolueettomuuspolitiikasta ja kiinnittymistä osaksi eurooppalaista yhteisöä. Turvallisuuspoliittisesta näkökulmasta uhkakuvat, kuten suurvaltakamppailuun kytkeytyvän ydinaseisiin ja laajamittaiseen sodankäyntiin perustuva uhat, olivat poistuneet. Tämän seikan toivat esille kaikki tutkielmassa seuratut poliittiset päättäjät. Poistuneen suursodan uhan tilalle oli kuitenkin tullut lukuisia uudenlaisia uhkia, joita epävarmuuden aikaa elävästä Venäjästä luotiin.

Tutkielman tarkoituksena oli tarkastella uhkakuvia laajentuneen turvallisuuskäsityksen ja Kööpenhaminan koulukunnan turvallisuuden ulottuvuuksien kautta. Poliittisista puheista on nähtävissä siirtymä sotilaallisista, valtiolähtöisistä uhista kohti laajempaa turvallisuusnäkymää. 90-luvun alun puheissa nousivat esiin ennen kaikkea ympäristöuhat ydinvoimaloiden turvallisuuteen, ydinjätteen käsittelyyn ja muihin ympäristösaasteisiin liittyvien kysymysten kanssa. Pääministeri Aho, ulkoministeri Väyrynen sekä puolustusministeri Rehn pitivät venäläisiin ydinvoimaloihin liittyviä ympäristöllisiä tekijöitä kaikkein vaarallisimpina uhkina tutkielman etenkin tarkasteluajankohdan alkupuolella. Ympäristöllisistä uhista oli lisäksi eniten mainintoja aineiston perusteella. Poliittisten puheiden lisäksi tämä näkyi myös ulkoministeriön työssä, jossa käsiteltiin useiden selvitysten kautta Venäjällä vallitsevia ympäristöllisiä uhkakuvia ja niiden mahdollisia vaikutuksia Suomeen.

Käytännössä turvallisuuden eri ulottuvuuksia oli havaittavissa niin sotilaallisesta, ympäristöllisestä kuin taloudellissosiaalisestakin näkökulmasta. Sotilaallisten uhkien osalta voitiin todeta turvallistamista, mutta myös uhkakuvien poistamista. Poistaminen saattoi johtua esimerkiksi siitä, että sotilaalliset uhat olivat hallinneet turvallisuuspolitiikkaa kylmän sodan aikana. Suursodan uhka oli kylmän sodan päättymisen myötä väistynyt, mutta Venäjän sotilaallista merkitystä ei voitu unohtaa. Uhan väheneminen oli tietynlainen merkkipaalu kuvaamaan muuttunutta turvallisuusympäristöä ja se olikin käytetyimpiä yksittäisiä toteamuksia, mitä tuli poliitikkojen puheisiin.

Venäjä oli sotilaallisesta näkökulmasta edelleen suurvalta, jonka epävakaa sisäinen kehitys ja armeijan johtamiseen liittyvät kysymysmerkit loivat oman arvaamattomuutensa sen ympärille. Tähän lisättynä Suomen lähialueella sijainneet sotilasjoukkojen sekä -kaluston keskittymät puhuttivat paljon poliitikkojen puheissa. Näiden joukkojen ympärille haluttiin luoda omanlaisensa suhtautuminen, jossa painotettiin Suomen olevan ennen kaikkea kiinnostunut joukkojensijoittelusta, mutta niiden ei nähty olevan uhka. Kuitenkin tämän asian toistelu ei voinut vähentää uhka-arviota, vaan pikemminkin uhka-käsitteen toistamista asian yhteydessä voidaan pitää päinvastaisena toimena. Lisäksi Neuvostoliiton perintönä jääneiden ydinaseiden kohtalo varsin epävakaa ja arvaamattomassa kehityksen tilassa aiheutti huolta Suomessa. Tässä nousi esiin mahdollinen aseistuksen päätyminen ei-valtiollisen toimijan käsiin. Toisaalta tilaa löytyi myös perinteisemmälle, valtiolähtöiselle ja sotilaalliseen voimaan liittyvälle turvallisuuspuhunnalle. Kannanotot liittyivät ennen kaikkea Kuolan niemimaan strategiseen merkitykseen, joka korostui siellä sijainneen ydinaseistuksen, mutta myös tavanomaisemmankin aseistuksen kautta.

Tutkielma jakaa Limnellin väitöskirjassa esitetyn väitteen siitä, että sotilaallisen uhan vähentyessä avautui mahdollisuus uusien turvallisuushkien laajemmalle käsittelylle. Kylmän sodan jälkeen turvallisuuspoliittiselle agendalle mahtuivat eri turvallisuussektorien uhkakuvat. Selonteissa uhkakuvien painotukset saattoivat pysyä poliittissotilaallisina, vaikka ei-sotilaallisista uhkakuvista alettiin puhua enemmän kuten Limnell asiaa luonnehtii.²⁵⁸ Poliittiset puheenvuorot huomioiden siirtyminen muihin kuin sotilaallisiin uhkakuviin oli kuitenkin ilmeistä, eikä puhujien lähtökohtana ollut aina valtiolähtöistä sotilaallista näkökulmaa tarkastellussa aineistossa.

Mitä tulee sosiaalistaloudellisiin uhkiin, poliittisten päättäjien puheissa toistuivat viittaukset elintasokuiluun, joka kulki myös Suomen ja Venäjän välillä. Rautaesiripun takaa oli muodostunut uusi kuilu, joka nähtiin uhkana koko maanosalle ja sosiaalisen alemmuustilan kuvattiinkin olevan koko entisen Neuvostoliiton aluetta koskeva ongelma. Niinkään puheissa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ei eritelty elintasokuilusta kumpuavia mahdollisia uhkatekijöitä kuten hallitsematonta maahanmuuttoa tai

---

²⁵⁸ Limnell, 217.

rikollisuutta. Toisaalta esimerkiksi rikolliseksi toiminnaksi voitiin laskea aseistuksen kulkeutuminen muiden kuin valtiollisen toimijan käsiin. Venäjältä tulevaa rikollisuutta käsiteltiin kuitenkin ulkoministeriön arkistojen perusteella diplomatian tasolla ja riskit näin olivat varmasti päättäjien tiedossa.

Turvallisuuden laajeneminen ilmentyy tutkielmassa eritellyillä teemoilla. Puheista on havaittavissa temaattisten painotusten lisäksi myös käsityksiä turvallisuuden jakamattomuudesta. Usein turvallisuusuhkien nähtiin koskevan muitakin, kuin pelkästään yhtä kansakuntaa tai valtiota. Voitiin puhua ennemminkin maanosaa koskevista riskeistä ja etenkin uudet ympäristölliset ja sosiaaliset uhat ilmensivät tätä. Turvallisuuden jakamattomuudella saatettiin viitata Suomen käynnissä olevaan EY-jäsenyysprosessiin, jolla nähtiin myös turvallisuuspoliittisia merkityksiä. Turvallisuuden jakamattomuus oli samalla ilmentymä turvallisuuskäsitysten laajenemisesta ja se näkyi myös poliittisten päättäjien puheissa.

Venäjän kehityskulun nähtiin määräävän koko Euroopan turvallisuustilannetta. Puheissa poliittiset päättäjät ottivat usein kantaa Venäjän sisäiseen kehitykseen ja sen vaikeasti ennustettavaan tulevaisuuteen. Toisaalta seurattiin huolestuneena kahden vallankaappausyrityksen etenemistä ja pelättiin valtion ajautumista laajempaan konfliktikierteeseen. Jeltsinin uudistuspolitiikalle markkinatalouden puolesta liputettiin, mutta samalla tiedostettiin hänen ja hallituksen heikko asema konservatiivien ja kommunistien muodostamaa oppositiota vastaan. Sisäinen kehitys yhdistettynä muihin epävarmuustekijöihin, kuten armeijan asenteisiin hallintoa kohtaan, yhteiskunnan sosiaalisiin ongelmiin ja ympäristökatastrofin mahdollisuuteen muodostivat turvallisuusuhkia. Sisäisen kehityksen kääntyessä kielteiseen suuntaan ja mahdollisiin sisäisiin yhteenottoihin, ongelmat olisivat levinneet yli rajojen. Lisäksi oli nähtävissä, että sisäinen kehitys oli kytköksissä muihin Venäjään liittyviin riskeihin ja niiden realisoitumisen todennäköisyyteen. Suomen lähialueille sijoitettuja sotilasjoukkoja, elintasokuilua tai ydinvoimaloiden kuntoa tarkasteltiin varmasti myös siitä näkökulmasta, millaisia muuttujia ne olisivat Venäjän ajautuessa täydelliseen sekasortoon.

Sisäpolitiikan lisäksi Suomea kiinnostivat erityisesti Venäjän suhteet Baltian maiden kanssa. Suhteiden onnistumista kuvattiin myös maanosan turvallisuuden kannalta

ratkaisevaksi. Baltian maiden tilannetta hiersivät myös yllä mainittu vieraiden asevoimien läsnäolo, joka yhdistettynä venäläisvähemmistön kohtelusta aiheutuneisiin kiistoihin oli vaarallinen yhdistelmä. Venäjän ulkosuhteiden ratkaiseminen etenkin Venäjän ja Viron välillä nähtiin olennaiseksi koko maanosan vakauden kannalta. Ulkoministeriön arkistot kertoivat tiiviistä tarkkailusta ennen kaikkea Baltian ja Venäjän suhteisiin.

Johtopäätelmänä voidaan aineiston perusteella todeta, että suomalainen uhkakuvapolitiikka Venäjästä oli tarkasteluajankohtana 1991-1994 laajentunut käsittelemään muitakin kuin valtiolähtöisiä ja sotilaallisia uhkia. Uhkakuvien laajentuminen ei kuitenkaan poistanut sotilaallisia uhkia, minkä Nokkala on myös todennut tutkimuksessaan. Turvallisuus miellettiin sekä yksilöä koskevana tunteena kuin myös laajoina maanosaa käsittävänä kokonaisuutena. On myös nähtävissä, että poliittiset päättäjät tiedostivat muuttuneen turvallisuuskäsityksen, eikä se ollut vain havaintoihin perustuvaa uhkien luettelua.²⁵⁹ Päättäjät olivat tietoisia turvallisuuden tutkimuksellista käsittelystä, joihin puheissa viitattiin ja eri käsitteiden tarkoitusta haluttiin tuoda esille.

Millaisia eri uhkakuvien painotuksia voitiin nähdä päättäjien keskuudessa? Tutkielmassa niitä ei juurikaan havaittu, vaan valtioneuvoston linjaukset yhdistettynä presidentteihin noudattelivat samanlaisia linjoja. Toki puolustusministeri Rehn hänen ministerivirkaansa kuuluen käsitteli sotilaallisia uhkia runsaammin ja puhui yksityiskohtaisemmin niistä, kuin esimerkiksi muut ministerit. Ulkoministerit Väyrynen ja Haavisto toisaalta nostivat enemmän esille elintasokuilua Itä- ja Länsi-Euroopan välillä. Harvoja nostoja elintasokuilusta kumpuaviin uhkakuviiin teki Väyrysen lisäksi presidentti Ahtisaari. Ympäristöuhkiin ja etenkin ydinvoimaloihin liittyviin ongelmiin Venäjällä ottivat kantaa kaikki tutkielmassa tarkastellut poliitikot.

Kylmän sodan päättyminen ja turvallisuuspoliittinen murros muuttivat myös suomalaista uhkakuvapolitiikkaa avoimempaan suuntaan. Olisi ollut vaikea kuvitella, että vielä aiempaan vuosikymmenenä Suomen hallitus olisi avoimesti kritisoinut naapurimaan ydinvoimaa tai nimittää sitä suurimpana uhkana. Toisaalta puheissa oli havaittavissa edelleen tietynlainen varovaisuus varsinkin puhuttaessa sotilaallisista uhista. Usein

---

²⁵⁹ ks. 8. Uhat olivat subjektiivisia.

rajantakaiset joukkojen keskittymät mainitessa päättäjät halusivat tuoda esille, että Suomi ei pitäisi niitä kuitenkaan uhkana, vaikka ne olivatkin mainitsemisen arvoisia. Tämän voi toisaalta nähdä myös uhkakuvan luomisena, jota ei vain liian suoraan haluttu ilmaista. Selvää oli kuitenkin, että tilanne oli muuttunut; hyviä naapurisuhteita Venäjän kanssa haluttiin pitää yllä ja sille toivottiin demokratialle ja markkinataloudelle suotuisaa kehitystä. Samalla uhkakuvia luotiin rohkeammin kuin aiemmin ja länteen kiinnittymisellä oli varmasti osansa tässä. Havainto avoimuuden lisääntymisestä vahvistaa myös Nokkalan tutkimuksen näkemystä.

Oliko luoduissa uhkakuvissa viitteitä siitä, että niillä haluttiin ohjata Suomea ja sen politiikkaa tiettyyn suuntaan? Kuten edellä mainittiin, Suomen EY-prosessi varmasti vaikutti uhkakuvien luonteeseen ja kohteeseen, ja siihen miten niihin haluttiin vastata yhteisellä eurooppalaisella yhteistyöllä. Hyvinä esimerkkeinä olivat muun muassa Venäjän ydinvoimaloiden turvallisuuden parantaminen tai elintasokuilun syntymisen estäminen. Lisäksi painotukset maanosaa koskevasta yhteisestä ja jakamattomasta turvallisuudesta olivat varmasti harkittuja. Tämän ”Eurooppa-kontekstin” myös Nokkala oli todennut tutkimuksessaan.

Nokkala on tutkimuksellaan tuonut varsin perusteellisen kuvan 90-luvun uhkakuvista ja tämä tutkielma vahvistaa osittain samalla ja osittain uudella käytettävissä olevalla aineistolla hänen tutkimustuloksiaan. Joskin tässä tutkielmassa voidaan esittää eriävää mielipidettä siitä, että uhkakuvat säilyivät sotilaallisina tai poliittissotilaallisina.²⁶⁰ Ympäristökysymysten ja -riskien esittäminen varsinkin Venäjän kohdalla oli myöskin laajaa ainakin 90-luvun alussa.

Jatkotoimenpiteenä päättäjien puheita olisi voinut laajentaa koskemaan valtiopäiväkeskustelua tai eri medioille annettuja lausuntoja. Tällä aineistolla kyetään kuitenkin vastamaan tutkielman alussa esitettyihin kysymyksiin. Uhkakuvien laajeneminen on nähtävissä poliittisten päättäjien puheissa ja lausunnoissa, mitä tuli Venäjään. Turvallistamisen teorian ja Kööpenhaminan koulukunnan turvallisuuden ulottuvuuksien kautta pystyttiin myös tarkastelemaan sekä uhkakuvien luomista että niiden poistamista. Vaikka turvallisuuden käsitykset olivat laajentuneet, Suomen

---

²⁶⁰ Nokkala (1997), tiivistelmä.

geopoliittiset realiteetit pysyivät ja Venäjä nähtiin edelleen ainakin sotilaallisena suurvaltana, johon Suomi myös kylmän sodan päätyttyä turvallisuuspolitiikkansa perusti.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Arkistoaineisto

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA), Helsinki.

5C MOS 1991, Moskova R-sarja 1991

syys-lokakuu

marraskuu

joulukuu

5C MOS 1992, Moskova R-sarja 1992

lokakuu

5C MOS 1993, Moskova R-sarja 1993

tammi-helmikuu

huhtikuu

kesäkuu

lokakuu

marraskuu

joulukuu

5C MOS 1994, Moskova R-sarja 1994

tammi-helmikuu

maaliskuu

touko-kesäkuu

marraskuu

18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1992 II (16.2.-30.4.)

18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1992 III (1.5.-30.9.)

18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1992 IV (1.10.- 31.12.)

18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä v. 1993 I (1.1.-30.6.)

18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä v. 1994 (1.12.-30.4.)

18.41 VEF, Suhteet Suomi-Venäjä 1994 III (1.5.-20.8.)

18.41 VEF, Liitemappi Suhteet Suomi-Venäjä – Osastopäällikkö Fokinin vierailu Suomeen 7.10.6.1994, tausta-aineisto ja puheenvuoroluonnokset

14.30, Ydinaseiden turvallisuus 1990-1991

15.30, Ydinturvallisuus v 1992 II (16.5.- 31.12.)

15.30, Ydinturvallisuus – Suomen toiminta 1992-1993

15.30, Ydinturvallisuus v. 1993-1994

Julkaistu alkuperäisaineisto

EILEN – Suomen ulkopoliittikan asiakirja-arkisto ja kronologia.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1992.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1992. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1993.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1993. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1994.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Valtion painatuskeskus 1995.

Valtioneuvosto (1991): Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle ajankohtaisista ulkopoliittisista kysymyksistä 14.11.1991. Valtion painatuskeskus 1992, Helsinki.

Valtioneuvosto (1992): Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle EY-jäsenyyden vaikutuksista Suomelle 9.1.1992. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvosto (1993): Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot. Valtioneuvoston selonteko pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/1993. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtiopäiväasiakirjat 199X-199Y (Eduskunta. Digitoidut valtiopäiväasiakirjat, <https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut/>)

Kirjallinen kysymys 712/1994

Pöytäkirja 36/1992

Tutkimuskirjallisuus

Aunesluoma, Juhana & Mitzner, Veera (2014) Kekseliäs ja ketterä – Suomen ulkopoliitiikan nopeat suunnanmuutokset kylmän sodan päättyessä. Teoksessa Sinkkonen, Ville & Vogt, Henri (toim.) Utopia ulkopoliitikassa: Sarja visioita Suomen asemasta maailmassa. UM Julkaisusarja.

Blomberg, Jaakko (2011): Vakauden kaipuu. WSOY, Helsinki, e-kirja.

Buzan, Barry & Waeber, Ole & de Wilde, Jaap (1998): Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner Publishers, London.

Eskola, Susanna (2008): Turvallisuus käsitteenä. Julkaisusarja 3, Strategian asiatietoa, No 10. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos.

Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (toim.) (1993): Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus.

Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (1993): Lähialuepolitiikan tuleminen. Teoksessa Forsberg & Vaahtoranta (toim.) Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus.

Hallanoro Henri (2007): Ydinturvallisuusalan yhteistyön kehitys Suomen lähialueilla Neuvostoliiton hajoamisesta Baltian maiden itsenäisyyteen. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Harle, Vilho & Moisio, Sami (2000): Missä on Suomi?: kansallisen identiteettipoliitiikan historia ja geopolitiikka. Vastapaino, Tampere.

Hiilamo Heikki & Sipola Simo (1994): Aavelasku – Dokumenttikirja vuosisadan asekaupasta. Like, Helsinki.

Juga, Topi (2018): ”Kävi niin, että emme istuneet tuolien väliin”: Suomen ulkopoliittisen johdon tilannekuva Suomen perussopimuksen ja sen vähemmistöartiklan muotoutumisen aikana. Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Kallenautio, Jorma (2005): Suomi kylmän rauhan maailmassa: Suomen ulkopoliitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan Unionin jäsenyyteen 1995. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Kalli H., Salomaa R., Hreror M. & Ala-Heikkilä J. (1998): Evaluation of the Finnish Nuclear Safety Co-operation in the Neighbouring countries. Ulkoministeriö.

Karjunen, Timo, Suksi, Seija & Tossavainen, Kirsti (2004). Kokemukset onnettomuuksista ja poikkeuksellisista tapahtumista ydinlaitoksilla. Teoksessa Sandberg, Jorma (toim.). Ydinturvallisuus, 207-266. Säteilyturvakeskus, Helsinki

Lindberg, Steve (1994): Hotbilder för Finland, Säkerhetspolitisk förändring och kontinuitet. Väitöskirja, Åbo Akademi.

Limnell, Jarno (2009): Suomen uhkakuvapolitiikka 2000-luvun alussa. Julkaisusarja 1: Strategian tutkimuksia No 29. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Helsinki.

Metsalo, Ilmar (2016): Vallanvaihto suomalaissilmin: Suomen ulkoasiainministeriön analyysit Baltian itsenäistymiskehityksestä 1986-1991. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Möttölä, Kari (1993): Puolueettomuudesta sitoutumiseen – Turvallisuuspoliittisen perusratkaisun muutos kylmästä sodasta Euroopan murrokseen. Johdatus suomen ulkopoliitiikkaan. Teoksessa Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (toim.) Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus.

Nokkala, Arto (2001): Laajeneva sotilaspolitiikka. Strategia ja turvallisuus suomalaisen asevoiman rakentamisessa. Väitöskirja, Lapin yliopisto.

Nokkala, Arto (1997): Turvallisuuden laajeneminen ja uhkakuvien muutos. Näkökulma Suomen turvallisuuspolitiikkaan kylmän sodan jälkeen. Yleisen valtio-opin kansainvälisen politiikan lisensiaattitutkimus, Helsingin yliopisto.

Nokkala, Arto (2009): Uhka ja kumppani. Venäjä Suomen puolustushallinnossa. Julkaisusarja 1, Strategian tutkimuksia no 28. Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian laitos, Helsinki.

Poutiainen, Marika (2014): Epävakaata horisontissa – Suomalaisen ulkopoliitiikan asiantuntijoiden itänaapuriin liittämät uhka- ja tulevaisuuskuvat 1989-1993. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Rantamaa, Aleksi (2017): Neuvostoliiton pakkopaidasta Pohjolan turvallisuuden takaajaksi. Analyysi Suomen hävittäjähankintapäätöksen uutisoinnista ulkomaisessa tiedotusvälineistössä 1992. Poliittisen historian kandidaatintutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Ruhala, Kalevi (1997): Turvallisuuspolitiikka, Ulkopoliitiikan ja strategian peruslinjat ydinaseiden aikakaudella. Ulkopoliittinen instituutti, Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli.

Rusi, Alpo & Salovaara, Jukka (1993): Kylmän sodan jälkeinen epävarma rauha – Suomi Euroopan kehittyvän turvallisuusalueen osapuolena. Teoksessa Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (toim.) Johdatus Suomen ulkopoliitiikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Gaudeamus.

Saanio, Jyri (1997): Idän etupiiristä lännen etuvartioksi? Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka muutoksessa vuodesta 1989. Poliittisen historian Pro gradu -tutkielma, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Sailas Anne, Susiluoto Ilmari & Valkonen Martti (1996): Venäjä – jättiläinen tuuliajolla. Edita, Helsinki.

Sinko, Pekka & Sutela, Pekka (1991): Neuvostoliitto, itäinen Eurooppa ja Suomi. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Tarkka, Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemuutos ja sen unilukkari EVA. Otava, Helsinki

Vuori, Juha (2004): Turvallistaminen totalitaarisessa poliittisessa järjestelmässä – makrotason mallin ja mikrotason analyysin yhdistämisestä. Kosmopolis 34:3, (4–28).

Williams, Michael C. (2003): Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. International Studies Quarterly 47:4, (511-531)

Verkkojulkaisut

Ervamaa, Toni (1991): Zhirinovski kyseenalaisti Suomen itsenäisyyden. Helsingin Sanomat, 9.8.1991. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000003083358.html> (Luettu 8.11.2019).

Ilmatieteen laitos (2011): Tutkimus: Novaja Zemljan ydinkokeista kulkeutui radioaktiivisuutta Suomeen 1950- ja 1960-luvulla. Tiedotearkisto, 22.9.2011. <https://ilmatieteenlaitos.fi/tiedote/433537> (Luettu 4.11.2019).

STUK (2015): Miten vaarallisia kylmän sodan aikana tehdyt ilmakehäydinkokeet olivat suomalaisille? Neuvostoliittohan räjäytti voimakkaita ydinpommeja Novaja Zemljassa. Vastaus usein kysyttyä-osiossa, 13.08.2015. <https://www.stuk.fi/-/miten-vaarallisia-kylman-sodan-aikana-tehdyt-ilmakehaydinkokeet-olivat-suomalaisille-neuvostoliittohan-rajaytti-voimakkaita-vetypommeja-novaja-zemljal> (Luettu 4.11.2019).